

UDK: 34 (05)

ISSN: 1450 - 8176

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

ГЛАСНИК ПРАВА

ГОДИНА XVII | БРОЈ 1 | 2026.

HERALD OF LAW

Year XVII | No. 1 | 2026.

Крагујевац, 2026.

ГЛАСНИК ПРАВА/HERALD OF LAW
часопис из области права и сродних друштвених наука

Издавач: Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу
Јована Цвијића 1, 34 000 Крагујевац, Република Србија
e-mail: faculty@jura.kg.ac.rs

Главни и одговорни уредник: проф. др Нина Планојевић
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
e-mail: nplanojevic@jura.kg.ac.rs; тел. +381 34 306 514

Уређивачки одбор:

Проф. др Снежана Соковић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Проф. др Срђан Владетић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Проф. др Славко Ђорђевић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Проф. др Вељко Влашковић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Проф. др Зоран Јовановић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Доц. др Миливоје Лапчевић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Доц. др Јован Вујичић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу

Извршни уредник: проф. др Александра Павићевић

Секретари: доц. др Никола Милосављевић, асист. Војислав Бачанин

Контакт адреса уредништва: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Јована Цвијића 1, 34 000 Крагујевац, Република Србија
e-mail: glasnik@jura.kg.ac.rs; тел. +381 34 306 514; факс +381 34 306 540

Издавачки савет:

Академик др Зоран Рашовић, професор у пензији Универзитета Црне Горе,
Подгорица, Црна Гора
др Драган Гоцевски, професор Правног факултета "Јустинијан I",
Универзитета "Кирил и Методије", Скопље, Северна Македонија
dr Christa Jessel-Holst, Макс Планк институт за упоредно и међународно
приватно право у Хамбургу, СР Немачка
др Станко Бејатовић, професор у пензији Правног факултета
Универзитета у Крагујевцу
Звонко Марковић, Адвокатска комора Крагујевац

Интернет адреса: <http://www.jura.kg.ac.rs/gp>

УДК чланака: Милан Марић

Штампа: Графичка радња „Кварк“, Краљево

Тираж: 50 примерака

За претплату и наручивање појединачних примерака контактирати Издавача.

Часопис излази у *штампаном облику* од 1992. (са прекидом у излажењу 1998.-2015.), а у *електронском облику* од 2010. Следбеник је часописа «Гласник Правног факултета у Крагујевцу», основаног 1979. Досадашњи главни и одговорни уредници су били: др Миленко Јовановић, др Живомир Ђорђевић, др Тодор Подгорац, др Ненад Ђорђевић, др Емилија Станковић, др Славко Ђорђевић.

Оцене изнете у радовима објављеним у часопису лични су ставови аутора и не представљају ставове Уредништва и Издавача.

© 1992 Гласник права (Glasnik prava/Herald of Law) / Правни факултет у Крагујевцу

ГЛАСНИК ПРАВА

Година XVII, бр. 1, 2026.

САДРЖАЈ

НАУЧНИ РАДОВИ

1. Димитрије Ћеранић, НАСЉЕДНОПРАВНА ДЕЈСТВА РАСКИДА НЕПОТПУНОГ УСВОЈЕЊА У ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ 3
2. Радислав Лале, ПЕРСПЕКТИВЕ СИСТЕМА СОЦИЈАЛНОГ ОСИГУРАЊА НЕЗАПОСЛЕНИХ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 23
3. Ђорђе Марјановић, ДОПУШТЕНОСТ УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ ИЗМЕЂУ СУПРУЖНИКА: НОРМАТИВНЕ ДИЛЕМЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНИХ ПОРОДИЧНИХ ИЗАЗОВА 43
4. Небојша М. Петковић, ДИГИТАЛНИ ИДЕНТИТЕТ, ДИГИТАЛНИ НОВЧАНИК, ДИГИТАЛНА ВАЛУТА ЦЕНТРАЛНЕ БАНКЕ И СИСТЕМИ ПРАЋЕЊА КАРБОНСКОГ ОТИСКА – КОРИСНА ТЕХНОЛОГИЈА ИЛИ ИНФРАСТРУКТУРА ЗА КОНТРОЛУ И НАДЗОР? 63
5. Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О ОДНОСУ УСТАВНОГ СУДА И РЕДОВНИХ СУДОВА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА УСТАВНУ ЖАЛБУ 87
7. Борислав Галић, Бобан Видојевић, ЗНАЧАЈ УСТАВНИХ АКТА СРБИЈЕ ИЗ 19. ВЕКА ЗА САВРЕМЕНУ УСТАВНОСТ СРБИЈЕ 107
- УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ 119**

HERALD OF LAW

Year XVII, No. 1, 2026.

CONTENS

SCIENTIFIC PAPERS

1. Dimitrije Ćeranić, INHERITANCE LAW EFFECTS
OF THE DISSOLUTION OF INCOMPLETE ADOPTION
IN THE LAW OF THE REPUBLIC OF SRPSKA 3
2. Radislav Lale, PROSPECTS OF THE UNEMPLOYED SOCIAL
INSURANCE SYSTEM IN THE REPUBLIC OF SRPSKA 23
3. Đorđe Marjanović, THE PERMISSIBILITY OF LIFE
CARE CONTRACTS BETWEEN SPOUSES: NORMATIVE DILEMMAS
IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY FAMILY CHALLENGES 43
4. Nebojša M. Petković, DIGITAL IDENTITY, DIGITAL WALLET,
CENTRAL BANK DIGITAL CURRENCY AND CARBON FOOTPRINT
TRACKING SYSTEMS – USEFUL TECHNOLOGY
OR INFRASTRUCTURE FOR CONTROL AND SURVEILLANCE? 63
5. Sandra Pajić Šavija, Živorad Rašević, ON THE RELATIONSHIP
BETWEEN THE CONSTITUTIONAL COURT
AND REGULAR COURTS WITH SPECIAL REFERENCE
TO THE CONSTITUTIONAL APPEAL 87
6. Borislav Galić, Boban Vidojević, THE SIGNIFICANCE
OF 19TH CENTURY SERBIAN CONSTITUTIONAL ACTS
FOR MODERN SERBIAN CONSTITUTIONALISM 107

MANUSCRIPT SUBMISSION 119

НАУЧНИ РАДОВИ

Др Димитрије Ћеранић*

Изворни научни чланак

УДК: 347.633:34(497.6)

DOI: <https://doi.org/10.46793/GP.1701.003C>

НАСЉЕДНОПРАВНА ДЕЈСТВА РАСКИДА НЕПОТПУНОГ УСВОЈЕЊА У ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

Рад примљен: 26. 04. 2026.

Рад прихваћен за објављивање: 25. 09. 2026.

Аутор се у раду бави насљедноправним дејствима раскида непотпуног усвојења у праву Републике Српске, као и у правима држава из окружења у којима постоји облик непотпуног усвојења или је раније постојао па се на њега примјењују раније важећи правни прописи. У домаћој правној књижевности не постоји сагласност у вези са дејствима раскида непотпуног усвојења на насљедна права надживјелог грађанског сродника за случај да је у току поступка умро усвојилац или усвојеник. Спорно је да ли се постојеће правне норме односе само на губитак насљедног права усвојеника за случај смрти усвојιοца у току поступка, или се аналогно могу примијенити и на губитак насљедног права усвојιοца за случај смрти усвојеника током поступка. Осим тога, спорно је и то да ли губитак насљедног права зависи и од тога ко је покренуо поступак, као и ко може наставити започети поступак. Аутор указује на разлоге због којих сматра да се постојећа законска рјешења односе како на губитак насљедног права усвојеника, тако и на губитак насљедног права усвојιοца. Притом, аутор објашњава своје ставове у вези са материјалноправним и процесноправним правилима, указујући на различите методе тумачења. Критички проучавајући постојеће теоријске ставове, аутор указује на правно-политичке основе због којих би требало на одговарајући начин уредити ову област de lege ferenda. У

* Ванредни професор Правног факултета Универзитета у Источном Сарајеву, dimitrije.ceranic@pravni.ues.rs.ba.

** У овом раду користили смо се резултатима истраживања из докторске дисертације под насловом „Насљедноправна дејства усвојења“ коју смо 2016. године одбранили на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу. Рад смо прерадили и прилагодили структури чланка у часопису, допунили новим законским рјешењима, критичким приказом теоријских радова других аутора, сопственим научним промишљањима, те упоредноправним приказом законских рјешења држава у окружењу.

раду је коришћен историјскоправни, упоредноправни и нормативни метод.

Кључне ријечи: *раскид; непотпуно усвојење; насљедноправна дејства; право Републике Српске.*

І УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Породичним законом Републике Српске предвиђена су два облика усвојења – потпуно и непотпуно усвојење.¹ Усвојење се заснива рјешењем надлежног органа старатељства донесеним у посебном управном поступку. Претпоставке за заснивање потпуног и непотпуног усвојења дјелимично су сличне. Основне разлике тичу се породичног статуса и узраста дјетета које може бити усвојено, брачног односно ванбрачног статуса усвојилаца, те давања пристанка на усвојење. Правна дејства потпуног и непотпуног усвојења такође се разликују, а разлике постоје и у погледу престанка усвојења.²

Заснивањем потпуног усвојења успоставља се грађанско сродство и потпуна правна веза између усвојоца и његових сродника, с једне стране, и усвојеника и његових потомака, с друге стране, као да је у питању крвно сродство. Истовремено, заснивањем потпуног усвојења престају сва права и дужности између усвојеника и његових крвних сродника.³ Ипак, настанком потпуног усвојења крвно сродство не престаје.⁴ Из њега више не производе

¹ Породични закон (ПЗ РС), *Службени гласник Р. Српске*, бр. 17/23, 27/24, 20/25 – одлука УС и 61/25, чл. 164.

² О претпоставкама, сметњама, форми, правним дејствима и престанку потпуног и непотпуног усвојења по Породичном закону Републике Српске из 2023. године, вид. Д. Ћеранић у: Д. Радић, Д. Ћеранић, *Породично право*, Источно Сарајево, 2025, 396–431.

³ ПЗ РС, чл. 185.

⁴ У Породичном закону Републике Српске, као и у осталим важећим породичним законима из земаља окружења, нигдје није изричито предвиђено да заснивањем потпуног усвојења крвно сродство не престаје између усвојеника и његових природних сродника. Осим тога, у свим овим законима није одређено ни како настаје крвно сродство, између кога постоји, шта представљају права и побочна, односно усходна и нисходна линија, те како се рачунају степени сродства. У Републици Српској, до одговора на сва ова питања долазимо примјеном тзв. „предратних правних правила“, на основу чл. 12 Уставног закона за провођење Устава Републике Српске (*Службени гласник Р. Српске*, бр. 3/92, 6/92, 7/92, 15/92, 19/92 и 21/92 – пречишћени текст), а у складу са чл. 4 Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 86/46). Примјера ради, у Брачним правилима Српске православне цркве из 1933. године (БП СПЦ, *Гласник*, службени лист Српске православне патријаршије, од 7. септембра [25. августа] 1933. године, бр. 34–35), а која су важила у Краљевини Југославији, било је (и још увијек јесте) предвиђено да: Крвно сродство постоји међу лицима која су постала једно од другог (у правој линији), односно која су постала од заједничког претка (у побочној

Димитрије Ђеранић, Насљедноправна дејства раскида непотпуног усвојења у праву Републике Српске (стр. 3-21)

права и дужности, али оно и даље производи негативна дејства у виду сметњи и забрана. На примјер, усвојеник и даље не може ступити у брак са својим блиским крвним сродницима. Потпуно усвојење се не може раскинути. Међутим, оно може престати поништењем или укидањем рјешења о заснивању усвојења у управном поступку по ванредним правним лијековима.⁵ С обзиром на то да усвојење настаје у форми управног акта, а да Породичним законом нису предвиђена посебна правила у вези са ванредним правним средствима, у погледу оваквог начина престанка усвојења супсидијарно се примјењују општа правила управног поступка.⁶

Код непотпуног усвојења, правна дејства и могућност престанка другачије су уређени. Непотпуним усвојењем се између усвојоца, с једне стране, и усвојеника и његових потомака, с друге стране, заснивају односи сродства, као и права и дужности која по закону постоје између родитеља и дјетета, ако законом није другачије одређено. Притом, непотпуно усвојење не утиче на права и дужности усвојеника према његовим родитељима и осталим крвним сродницима.⁷ Непотпуно усвојење, као и потпуно, може престати поништењем или укидањем рјешења о заснивању усвојења у управном поступку по ванредним правним средствима. Међутим, непотпуно усвојење може се

линији), те да је линија од предака ка потомцима нисходна, а од потомака ка прецима усходна. Степен крвног сродства рачуна се у правој линији по броју рођења по којима једно лице исходи од другог, а у побочној линији по броју рођења којим су два лица између себе везана преко свога најближег заједничког претка, не рачунајући рођење претково. Вид. БП СПЦ, §§ 14 и 15. Притом, за сродство по усвојењу предвиђено је да престаје престанком усвојења, док код крвног сродства нема таквог правила. Тумачењем *argumentum a contrario* закључујемо да је крвно сродство трајан, нераскидив однос. Уп. БП СПЦ, §§ 76 и 14. Напомињемо да су одредбе о крвном сродству у Српском грађанском закону и Аустријском грађанском закону биле далеко непрецизније, а да се тзв. „предратна правна правила“ не примјењују по територијалном принципу. Занимљиво је да се у § 93 Српског грађанског законика предвиђа примјена Законоправила Светог Саве у питањима из брачног права, тако да се примјеном предратних правних правила може доћи до најважнијег српског средњовјековног правног извора (и не само српског, и не само средњовјековног). Д. Ђеранић у: Д. Радић, Д. Ђеранић, *op. cit.*, 399, фн 1259.

⁵ О престанку потпуног усвојења у управном поступку по ванредним правним средствима у праву Републике Српске, вид. Д. Ђеранић у: Д. Радић, Д. Ђеранић, *op. cit.*, 418–420.

⁶ „У управним областима за које је законом прописан посебан поступак поступа се по одредбама тог закона и те одредбе морају бити у сагласности с основним начелима утврђеним овим законом. По одредбама овог закона поступа се у свим оним питањима која нису уређена посебним законом.“ Закон о општем управном поступку (ЗУП РС), *Службени гласник Р. Српске*, бр. 13/02, 87/07 – испр., 50/10 и 66/18, чл. 3.

⁷ ПЗ РС, чл. 182.

раскинути, а може престати и закључењем брака између усвојеника и усвојоца.⁸

Престанком потпуног и непотпуног усвојења на неки од поменутих начина престају и правна дејства усвојења. У овом раду позабавићемо се насљедноправним дејствима раскида непотпуног усвојења у праву Републике Српске. С обзиром на то да у још неким правима у окружењу постоји облик непотпуног усвојења, истражићемо насљедноправна дејства раскида и у тим законодавствима. Међутим, пошто је непотпуно усвојење до уназад коју деценију било предвиђено у још неким правима попут права Србије,⁹ те да се на тако заснована усвојења и даље примјењују ранији прописи, проучићемо насљедноправна дејства раскида непотпуног усвојења и у тим законодавствима.

II НАДЛЕЖНОСТ И ПОСТУПАК ЗА РАСКИД НЕПОТПУНОГ УСВОЈЕЊА

У праву Републике Српске, непотпуно усвојење може престати на истовјетан начин као што и настаје – рјешењем мјесно надлежног органа старатељства донесеним у посебном управном поступку. Раскид усвојења може захтијевати усвојилац или усвојеник, а захтјев могу поднијети и заједнички. Усвојеник може поднијети захтјев за раскид усвојења и док је малољетан. У том случају, орган старатељства именује посебног стараоца усвојенику.¹⁰ Орган старатељства може и по службеној дужности донијети одлуку о раскиду док је усвојеник малољетан, с тим да свако има право да поднесе иницијативу за покретање поступка за раскид. Код одлучивања о раскиду, орган старатељства руководи се најбољим интересом усвојеника.¹¹

Орган старатељства одлуку о раскиду доноси у облику рјешења. Против овог рјешења може се изјавити жалба у року од 15 дана од дана достављања. Усвојење престаје даном правноснажности рјешења о раскиду усвојења. Орган старатељства дужан је да рјешење о раскиду усвојења достави надлежном матичару у року од 15 дана од дана правноснажности ради уписа у матичну књигу рођених.¹²

У законодавствима из окружења у којима постоји облик непотпуног усвојења, на истовјетан начин уређен је начин раскида овог облика усвојења. Притом, у неким је изричито предвиђено да док је усвојеник малољетан усвојење може престати само на захтјев усвојоца или одлуком органа

⁸ ПЗ РС, чл. 36, ст. 4.

⁹ О разлозима укидања непотпуног усвојења у праву Србије, вид. В. Влашковић у: З. Поњавић, В. Влашковић, *Породично право*, Крагујевац, 2022, 216.

¹⁰ ПЗ РС, чл. 204, ст. 1 и 2.

¹¹ ПЗ РС, чл. 203 и чл. 204, ст. 3.

¹² ПЗ РС, чл. 206.

Димитрије Ђеранић, Насљедноправна дејства раскида непотпуног усвојења у праву Републике Српске (стр. 3-21)

старатељства по службеној дужности, а након пунољетства усвојеника, и на његов захтјев.¹³

У неким државама у којима је до уназад деценију-двје постојао облик непотпуног усвојења, била су предвиђена слична законска рјешења у вези са раскидом овог облика усвојења. Примјера ради, тако је било у раније важећим правима Србије и Црне Горе.¹⁴ Пошто је у прелазним и завршним одредбама Породичног закона Србије наведено да се на већ заснована усвојења примјењују раније важећи правни прописи, закључујемо да је у праву Србије и даље могућ раскид раније заснованог непотпуног усвојења.¹⁵ За разлику од права Србије, у праву Црне Горе није прецизирано да ли се на већ заснована непотпуна усвојења могу примјењивати правила која су раније важила. У прелазним и завршним одредбама Закона о измјенама и допунама Породичног закона из 2016. године, с тим у вези ништа није предвиђено.¹⁶

III ПРАВНА ДЕЈСТВА РАСКИДА НЕПОТПУНОГ УСВОЈЕЊА

Породичним законом Републике Српске предвиђено је да непотпуно усвојење престаје правноснажношћу рјешења о раскиду усвојења. Од тренутка раскида усвојења престаје и грађанско сродство,¹⁷ као и сва права и дужности која произлазе из непотпуног усвојења.¹⁸ Уколико је у тренутку раскида усвојења усвојеник био малолетан, престаје и родитељско право усвојоца. По правноснажности рјешења о престанку усвојења, усвојеник може узети лично име које је имао прије усвојења. Под одређеним условима, орган старатељства

¹³ Породични закон (ПЗ ФБиХ), *Службене новине ФБиХ*, бр. 35/05, 41/05 – испр., 31/14 и 32/19 – одлука УС, чл. 120–121; Породични закон (ПЗ БД БиХ), *Службени гласник БД БиХ*, бр. 23/07, чл. 103–104; Законот за семејството (ПЗ Сјеверне Македоније), *Службен весник на Република Македонија*, бр. 80/1992, 9/1996, 79/2001, 38/2004, 60/2005, 33/2006, 84/2008, 117/2009, 67/10, 156/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14, 104/15, 150/15 и 122/18 и *Службен весник на Република Северна Македонија*, бр. 51/21, 53/21, 199/23 и 192/25, чл. 116–119.

¹⁴ Закон о браку и породичним односима (ЗБПО СР Србије), *Службени гласник СР Србије*, бр. 22/80 и 11/88 и *Службени гласник Р. Србије*, бр. 22/93, 25/93, 35/94, 46/95 и 29/01, чл. 177–180; Породични закон, *Службени лист РЦГ*, бр. 1/07, чл. 150–153.

¹⁵ Породични закон (ПЗ Србије), *Службени гласник Р. Србије*, бр. 8/05, 72/11 – допунски закон и 6/15, чл. 358, ст. 1.

¹⁶ Закон о измјенама и допунама Породичног закона, *Службени лист ЦГ*, бр. 53/16.

¹⁷ У Породичном закону Републике Српске, али ни у другим законима проучаваним у овом раду, није изричито предвиђено да престанком усвојења престаје и сродство по усвојењу. За разлику од важећих закона у државама из окружења, али и за разлику од закона који су важили у различитим правним подручјима у Краљевини СХС, односно Краљевини Југославији, а којима је била уређена област усвојења, у Брачним правилима Српске православне цркве изричито је предвиђено да: „Са престанком усвојења престаје и сродство по усвојењу“. Вид. БП СПЦ, § 76.

¹⁸ ПЗ РС, чл. 206, ст. 2 у вези са чл. 182, ст. 1.

може одлучити о обавези издржавања између усвојиоца и усвојеника након раскида усвојења. Издржавање се може одредити најдуже до годину дана. У рјешењу о раскиду усвојења¹⁹ орган старатељства мора одлучити и о старању над малољетним дјететом.²⁰ Слично је предвиђено и у осталим правима у којима постоји облик непотпуног усвојења, а која су предмет проучавања у овом раду.²¹

Одлука о раскиду усвојења дјелује за убудуће јер је изричито предвиђено да усвојење престаје даном правноснажности рјешења о раскиду усвојења.²² Пошто је усвојење до раскида ипак постојало, оно је производило сва правна дејства која су законом предвиђена. Примјера ради, усвојилац је до престанка усвојења имао родитељско право над малољетним усвојеником, био је дужан да даје издржавање малољетном усвојенику, одговарао је за штету коју је проузроковао усвојеник млађи од седам односно 14 година и сл. Након раскида, усвојилац нема право на враћање датог јер је у тренутку давања био обавезан да то чини. Између усвојиоца и усвојеника постојало је грађанско сродство, усвојилац је имао родитељско право и дужности, и све остварене чинидбе имале су правни основ.

А. Дејства раскида непотпуног усвојења на законско наследно право *de lege lata*

Право законског наслеђивања између усвојиоца и усвојеника из непотпуног усвојења престаје даном правноснажности рјешења о раскиду усвојења јер у том тренутку престаје и грађанско сродство међу овим лицима које је основ позивања на наслеђе.²³ Без обзира на то да ли су приликом заснивања непотпуног усвојења била искључена или ограничена наследна права усвојеника према усвојиоцу,²⁴ законска наследноправна веза међу овим

¹⁹ О разлозима зашто то треба уредити рјешењем о раскиду усвојења, вид. Д. Ћеранић у: Д. Радић, Д. Ћеранић, *op. cit.*, 430, фн 1379.

²⁰ ПЗ РС, чл. 184, 203–208.

²¹ ПЗ ФБиХ, чл. 120–123; ПЗ БД БиХ, чл. 105–106; ПЗ Сјеверне Македоније, чл. 121–122, и 123.

²² ПЗ РС, чл. 206, ст. 2.

²³ Када је ријеч о закону као основу позивања на наслеђе, треба истаћи да није сâм закон основ, него су то правне чињенице које су предвиђене њиме (сродство, брак, држављанство и др.). Теоријско уопштавање посљедица је немогућности да се све ове правне чињенице обухвате једним појмом као што је то код завјештајног и уговорног наслеђивања. Једна од правнобитних чињеница на којима се заснива законски ред наслеђивања у нашем праву, односно један од основа позивања на наслеђе јесте и сродство по усвојењу.

²⁴ О недоумицама у вези са искључењем и ограничењем наследних права усвојеника код непотпуног усвојења, као и разлозима зашто је требало укинути овакву законску могућност, више вид. Д. Ћеранић, *Наследноправне посљедице усвојења*, Источно Сарајево, 2020, 189–230. Породичним законом Републике Српске из 2023. године

Димитрије Ђеранић, Насљедноправна дејства раскида непотпуног усвојења у праву Републике Српске (стр. 3-21)

лицима престаје даном правноснажности рјешења о раскиду усвојења. Престанком усвојења, престао је основ позивања на насљеђе, тј. престала је правнобитна чињеница на основу које је постојала законска насљедноправна веза. Међутим, поставља се питање да ли раскид непотпуног усвојења у одређеним случајевима ипак може да дјелује ретроактивно.

Опште је правило да раскид дјелује за убудуће, те да остварена права и дужности остају на снази јер је у тренутку њиховог остваривања постојало грађанско сродство, односно постојало је родитељско право. Ипак, у Закону о насљеђивању Републике Српске предвиђено је одступање од овог општег правила. Изричито је наглашено да усвојеник из непотпуног усвојења и његови потомци не могу наслиједити усвојиоца ако је усвојилац поднио захтјев за раскид усвојења, а послје његове смрти се утврди да је захтјев био основан.²⁵ И у већини осталих проучаваних законодавстава постоји истовјетно законско рјешење.²⁶ Ова одредба првобитно је била прописана у Савезном закону о насљеђивању,²⁷ одакле је преузета у насљедноправне прописе република чланица СФРЈ,²⁸ а потом и у законе о насљеђивању новонасталих држава.

За разлику од осталих проучаваних законодавстава, у Закону о насљеђивању Сјеверне Македоније предвиђено је да међусобна насљедна права између усвојиоца и усвојеника престају уколико је неко од њих поднио захтјев за раскид непотпуног усвојења, а по смрти покретача поступка утврди се основаност захтјева.²⁹ У Породичном закону Сјеверне Македоније изричито се прописује могућност настављања поступка за раскид усвојења од стране законских насљедника усвојиоца односно усвојеника, за случај да неко од њих умре у току поступка за раскид непотпуног усвојења.³⁰

укинута је могућност искључења и ограничења насљедних права усвојеника према усвојиоцу. Уп. Породични закон (ПЗ РС из 2002), *Службени гласник Р. Српске*, бр. 54/02, 41/08 и 63/14, чл. 150 у вези са чл. 165 и ПЗ РС, чл. 182, ст. 1 у вези са чл. 189 и 198. За појашњење, вид. *Ibid.*

²⁵ Закон о насљеђивању (ЗОН РС), *Службени гласник Р. Српске*, бр. 1/09, 55/09 – испр., 91/16, 28/19 – одлука УС и 82/19, чл. 22.

²⁶ Закон о насљеђивању (ЗОН Србије), *Службени гласник Р. Србије*, бр. 46/95, 101/03 – одлука УСРС и 6/15, чл. 36; Закон о насљеђивању (ЗОН ЦГ), *Службени лист ЦГ*, бр. 74/08 и 75/17 – одлука УС, чл. 22; Закон о насљеђивању у Федерацији БиХ (ЗОН ФБиХ), *Службене новине ФБиХ*, 80/14 и 32/19 – одлука УС, чл. 23; Закон о насљеђивању Брчко Дистрикта БиХ (ЗОН БД БиХ), *Службени гласник БД БиХ*, бр. 36/17, чл. 24.

²⁷ Закон о насљеђивању (СЗОН), *Службени лист ФНРЈ*, бр. 20/55, и *Службени лист СФРЈ*, бр. 12/65 и 47/65, чл. 26.

²⁸ Умјесто свих, вид. Закон о насљеђивању (ЗОН СР БиХ), *Службени лист СР БиХ*, бр. 22/73, 22/75, 38/78, 7/80 – пречишћени текст, и 15/80 – исправка, чл. 22.

²⁹ Закон за наслеђивање (ЗОН СМ), *Службен весник на Р. Македонија*, бр. 47/96 и 18/01, чл. 120.

³⁰ ПЗ Сјеверне Македоније, чл. 120.

Поводом одредбе о губитку законског насљедног права усвојеника у случају када је усвојилац био поднио захтјев за раскид непотпуног усвојења па је у току поступка умро, било је доста расправе у нашој правној књижевности. У вези са овим правилом још увијек није постигнута сагласност међу правним теоретичарима. Ставови су до те мјере супротстављени да не постоје два истовјетна мишљења о овом питању. Занимљиво је да до сада нико од аутора није предложио промјену законских рјешења нити начин како би то требало учинити. Покушаћемо укратко приказати досадашња теоријска истраживања на ову тему, критички их проучити, дати своје тумачење важећих правних норми, оцијенити њихову ваљаност, али и утврдити њихов правно-политички основ, те предложити рјешења *de lege ferenda*.

Неки правни писци наглашавају да се у вези са губитком насљедног права усвојеника из непотпуног усвојења морају испунити два услова. Захтјев за раскид усвојења мора поднијети усвојилац, и орган старатељства мора након усвојичеве смрти донијети одлуку којом утврђује да је захтјев био основан. Ако је захтјев за раскид усвојења поднијело неко друго овлашћено лице („ако је поступак за престанак усвојења био инициран од стране усвојеника или неког другог овлашћеног субјекта“, како то истичу ови аутори),³¹ или је након усвојичеве смрти утврђено да је захтјев био неоснован, усвојеник неће изгубити законска насљедна права према усвојиоцу.³² У вези са овим правилом, поменути теоретичари наглашавају његову мањкавост јер се оно, по њиховом мишљењу, не може проширити на случај смрти усвојеника који је претходно поднио захтјев за раскид усвојења, а у току поступка је умро. Примјена путем аналогije није могућа јер правило о губитку насљедних права надживјелог сродника по усвојењу представља изузетак који се мора уско тумачити.³³

³¹ Д. Ђурђевић, *Институције насљедног права*, Београд, 2018, 103. Имајући у виду да наведени правни аутори не прецизирају ко су „други овлашћени субјекти“ који могу „иницирати поступак за престанак усвојења“, остаје нејасно да ли се под тим подразумева и заједнички захтјев усвојиоца и усвојеника или се то односи искључиво на ситуацију у којој орган старатељства, на иницијативу трећих лица, по службеној дужности покреће поступак за раскид усвојења.

³² Д. Ђурђевић, *op. cit.*, 103.

³³ *Ibid.*, 103, фн. 54. Ови аутори истичу да се слично правило примјењује и на губитак законског насљедног права надживјелог супружника у случају када се након смрти једног од супружника утврди да је брак био ништав. При томе није од значаја да ли је поступак за поништење брака покренуо умрли супружник или неко друго овлашћено лице. Чини нам се, да су ови писци занемарили чињеницу да се, приликом законског уређења губитка насљедног права супружника, поред накнадног утврђивања ништавости брака, предвиђа и ситуација у којој је умрли супружник поднио тужбу за развод, а након његове смрти се утврди основаност тог захтјева, што такође доводи до губитка насљедних права. Овај случај је по својој природи ближи губитку насљедног права усвојеника који настаје када усвојилац покрене поступак за раскид усвојења, него што је то случај код поништења брака. Уп. ЗОН РС, чл. 22 и ЗОН Србије, чл. 36.

Поједини аутори истичу да ће усвојеник изгубити законско насљедно право уколико је усвојио који је поднио захтјев за раскид усвојења у току поступка умро, па су његови насљедници наставили започети поступак и доказали основаност захтјева. Међутим, до губитка насљедних права усвојеника доћи ће и ако је био поднесен заједнички захтјев, па су поступак пред органом старатељства наставили усвојичеви насљедници доказавши оправданост захтјева. Притом, ови правни писци не говоре шта ће бити са насљедним правима усвојеника када је орган старатељства по службеној дужности покренуо поступак за раскид.³⁴

Неки теоретичари наводе да у случају када је орган старатељства по службеној дужности покренуо поступак за раскид усвојења, па у току поступка умре усвојио, треба поступак обуставити и дозволити усвојенику да наслиједи усвојиоца. Овакав став, ови писци образлажу чињеницом да је то у интересу усвојеника, а орган старатељства може поступак за раскид покренути само ако је то у усвојениковом интересу.³⁵ При томе, ови аутори се не изјашњавају шта ће се десити код заједничког захтјева усвојиоца и усвојеника.

Поједини правни мислиоци у вези са правилом о губитку законског насљедног права усвојеника код непотпуног усвојења заступају нешто другачије мишљење. По њима, усвојеник губи право законског насљеђивања усвојиоца и ако је поступак за раскид покренут не само од стране усвојиоца, него и ако је био поднесен заједнички захтјев усвојеника и усвојиоца,³⁶ или је поступак покренуо орган старатељства по службеној дужности, а доказана је основаност захтјева за раскидом непотпуног усвојења.³⁷

У погледу правила о губитку насљедних права грађанских сродника у случају раскида непотпуног усвојења, у нашој правној књижевности постоји и мишљење по коме и у случају када је усвојеник поднио захтјев за раскид усвојења, па он умре у току поступка, долази до престанка насљедноправне везе између усвојиоца и усвојеника, ако се накнадно утврди основаност таквог захтјева. Овакав став, ови теоретичари посебно не образлажу, напомињући да у насљедноправним прописима нема изричитих норми у том смислу.³⁸ Ипак,

³⁴ И. Бабић, *Коментар Закона о наслеђивању*, Београд, 2021, 154–155.

³⁵ С. Сворцан, *Коментар Закона о наслеђивању*, Крагујевац, 2004, 113.

³⁶ У погледу законских рјешења некадашњег југословенског законодавства која се односе на споразумни приједлог за раскид усвојења, заступано је становиште да се започети поступак не може наставити након смрти усвојиоца. Разлог за то лежи у схватању да је за престанак усвојења, као и за његово заснивање, неопходан споразум, односно уговор између усвојиоца и усвојеника, што након смрти једног од ових лица више није могуће остварити. Вид. А. Прокоп, *Породично право – Усвојење*, Загреб, 1963, 185. С обзиром на то да је у савременим законодавствима, укључујући и право Републике Српске, прихваћен систем декрета, наведена становишта више немају значај који су раније имала.

³⁷ О. Антић, З. Балиновац, *Коментар Закона о наслеђивању*, Београд, 1996, 204.

³⁸ Н. Стојановић, *Насљедно право*, Ниш, 2022, 101–102.

неки од аутора који заговарају овакав став наглашавају како нема никаквог разлога да се „уговарачи код раскида уговора о усвојењу доводе у неравноправан положај“.³⁹

Сматрамо да се у погледу правила о губитку насљедних права грађанских сродника код раскида непотпуног усвојења, као најисправнији намеће закључак да надживјели усвојеник може изгубити законско насљедно право у случају када је захтјев за раскид усвојења поднио сам усвојиолац или када су га усвојиолац и усвојеник поднијели заједнички.⁴⁰ У том случају, орган старатељства ће позвати насљеднике усвојиоца да се изјасне да ли желе да наставе поступак за раскид.⁴¹ Уколико насљедници усвојиоца наставе поступак и он се оконча доношењем рјешења којим се утврђује основаност захтјева за раскид, надживјели усвојеник губи право насљеђивања.⁴²

У случају да је орган старатељства покренуо поступак за раскид по службеној дужности, или је захтјев самостално поднио усвојеник, надживјели усвојеник задржава право да наслиједи умрлог усвојиоца. Поступак за раскид усвојења биће обустављен закључком по правилима општег управног поступка јер Породичним законом нису предвиђена посебна правила.⁴³ На овакав закључак упућују како изричите правне норме у којима се помиње само подношење захтјева од стране усвојиоца, тако и правило о уском тумачењу

³⁹ В. Ђорђевић, С. Сворцан, *Насљедно право*, Крагујевац–Краљево, 1997, 110.

⁴⁰ Имајући у виду да Породични закон Републике Српске не садржи посебне одредбе о настављању поступка у случају заједничког захтјева усвојиоца и усвојеника, те полазећи од једностраначке природе управног поступка, треба признати могућност да се поступак за утврђивање основаности захтјева за раскид усвојења води и након смрти једног од подносилаца захтјева. О могућности престанка непотпуног усвојења након смрти усвојиоца, са одговарајућим упућивањима, више вид.: Н. Ђуретић, *Усвојење – теорија и законодавна пракса*, Загреб, 1982, 144–145; М. Младеновић, *Породично право у Југославији*, Београд, 1991, 425–426.

⁴¹ „Ако у току поступка наступи смрт странке, односно престанак правног лица, поступак се може обуставити или наставити, зависно од природе управне ствари која је предмет поступка.“ – Вид. ЗУП РС, чл. 42, ст. 1. Неки аутори наглашавају како својство насљедника оставиоца не мора бити утврђено правноснажним рјешењем о насљеђивању. Додуше, они овај закључак напомињу уз институт губитка законског насљедног права надживјелог супружника, али пошто је овај институт истовјетан у процесноправном смислу, овакав став се може прихватити и за губљење насљедног права надживјелог усвојеника. О овоме, са упућивањима на судску праксу и процесноправним изгледима проблема, више вид. О. Антић, З. Балиновац, *op. cit.*, 152.

⁴² Иако у домаћој правној литератури не постоје посебни радови у којима су обрађени материјалноправни и процесноправни проблеми губитка законских насљедних права усвојеника, у овој области могла би се сходно примијенити правила која уређују губитак законских насљедних права надживјелог супружника. О овим питањима, вид. О. Антић, З. Балиновац, *op. cit.*, 154–157.

⁴³ „Ако према природи ствари поступак не може да се настави, орган ће обуставити поступак закључком против ког је допуштена посебна жалба.“ Вид. ЗУП РС, чл. 42, ст. 2.

изузетака. И правногички разлози (усвојеник нема никакав интерес да сам себи ускрати стицање права) указују на овакво закључивање.

У вези са губитком законског насљедног права надживјелог усвојеника, у правној књижевности скретана је пажња и на случајеве у којима су се као усвојиоци појављивали супружници, а само један од њих је био поднио захтјев за раскид усвојења. Мислимо да се за случај када супружник који је захтијевао раскид умре у току поступка, а накнадно се утврди основаност захтјева, губитак законског насљедног права усвојеника тиче само умрлог усвојиоца, а не и другог усвојиоца, брачног друга умрлога, јер не престаје усвојење између надживјелог супружника-усвојиоца и усвојеника.⁴⁴ Код заједничког захтјева усвојеника и само једног усвојиоца (умрлог), такође престаје насљедно право усвојеника према оставиоцу ако се утврди основаност захтјева за раскидом.⁴⁵ Наравно, пошто не престаје усвојење, не престаје ни насљедноправна веза са другим супружником, надживјелим усвојиоцем.

Што се тиче губитка насљедних права усвојиоца према усвојенику, било да је захтјев за раскид усвојења поднио усвојиоца, усвојеник, оба заједнички, или је орган старатељства покренуо поступак по службеној дужности, чини нам се да је до одговора још теже доћи. Језички метод тумачења указује на закључак да до губитка насљедних права између грађанских сродника долази само за случај смрти усвојиоца јер законодавац уопште није предвидио могућност губитка насљедних права усвојиоца према усвојенику. Стога неки правни писци закључују да „усвојеникови наследници не могу да наставе поступак ради утврђења основаности усвојениковог захтева како би исходовали губитак законског насљедног права усвојиоца“.⁴⁶

Нисмо сигурни да се у овом случају можемо користити само језичким методом тумачења јер „у праву (и у животу) нема детаља, нема небитних ситних појединости. Детаљ у животу, понекад или увек, симболизује истину. (...) Ако је у животу детаљ симбол истине, детаљ је у праву могуће пресудна чињеница“.⁴⁷ Стога, ријеч-двије да кажемо о (не)битним детаљима у вези са нормирањем губитка насљедних права грађанских сродника код раскида непотпуног усвојења. Одговор на ово питање треба тражити кроз историјско, циљно и системско тумачење важећих правних норми. Због искључивог

⁴⁴ У том смислу, вид. И. Бабић, *op. cit.*, 154–155.

⁴⁵ „Када у току поступка за престанак усвојења умре усвојиоца који је поступак и покренуо, онда његов брачни друг има право да настави овај поступак или ако је поступак обустављен правноснажним закључком, без учешћа брачног друга усвојиоца, има право да тражи обнову поступка под условима из члана 2 Закона о општем управном поступку.“ Вид. ВС СР Србије, Увп. I., 55/85, од 26. марта 1985. Наведено према: Р. Ћосић, Т. Крсмановић, *Актуелна судска пракса из грађанског материјалног права*, Београд, 2000, 14, одлука бр. 47.

⁴⁶ Д. Ђурђевић, *op. cit.*, 103.

⁴⁷ С. Панов, Б. Кашћелан, М. Станковић, *Насљедно право, Практикум*, Београд, 2012, 38–39.

коришћења језичког метода тумачења мислимо да су и настали сви теоријски спорови у вези са откривањем правог значења важећих законских норми. Сви теоретичари чије смо ставове о овом питању наводили, чини нам се да су превидјели вријеме настанка законског рјешења и *ratio legis* због кога је спрва прописано ово правило.

Правило о губитку законског насљедног права усвојеника постоји у нашем праву још од савезног Закона о насљеђивању из 1955. године. Једина разлика између сада важећег рјешења у праву Републике Српске и раније важећег законског рјешења тиче се некадашњег помињања „захтјева за престанак“, а не „захтјева за раскид“ усвојења. Ова разлика, по свему судећи, настала је као посљедица изричитог регулисања „престанка“ усвојења у Основном закону о усвојењу, при чему се под „престанком“ подразумијевао „раскид“, али не и поништење, које није било регулисано законом.⁴⁸ Да је тако, указује и то што се у неким законодавствима попут насљедног права Србије и даље помиње „престанак“, а не „раскид“ непотпуног усвојења. У свим овим правима није у потпуности спроведен прелазак са система уговора на систем декрета код заснивања усвојења, отуда и језичке и правне недоследности.⁴⁹

Ако оставимо по страни ово термилошко разликовање, уочићемо једну много битнију разлику између важећих законских рјешења и рјешења по Закону о насљеђивању из 1955. године. По савезном Закону о насљеђивању усвојиоца и његови сродници нису били законски насљедници усвојеника.⁵⁰ Самим тим, није ни било потребе да се регулише губитак законског насљедног права усвојиоца према усвојенику за случај када је усвојеник био поднио захтјев за престанак усвојења, а у току поступка је умро. Било да је поднесен или није уопште био поднесен захтјев за престанак усвојења од стране било ког од овлашћених лица, усвојиоца није имао насљедна права према усвојенику, па није ни требало да се регулише губитак насљедних права усвојиоца.⁵¹

Међутим, након усвајања нових насљедноправних прописа по којима је усвојиоца стекао законско насљедно право према усвојенику под одређеним условима,⁵² јавила се потреба за уређењем губитка насљедног права усвојиоца

⁴⁸ Имајући у виду да Основни закон о усвојењу није предвиђао ништавост усвојења, већ искључиво раскид, при чему се за раскид користио израз престанак, разумљиво је да је и у савезном Закону о насљеђивању био употребљаван појам престанка, а не раскида усвојења.

⁴⁹ О системима усвојења у појединим савременим законодавствима, као и о критици појединих законских рјешења, вид. Д. Ђеранић, *Систем уговора и систем декрета у поступку за заснивање усвојења*, у: Зборник радова Развој породичног права – од националног до европског (ур. С. Бубић), Мостар 2013, 211–223.

⁵⁰ СЗОН, чл. 25, ст. 3.

⁵¹ О законском уређењу насљедноправних посљедица непотпуног усвојења по Закону о насљеђивању из 1955. године, више вид. Б. Благојевић, *Насљедно право ФНРЈ*, Београд, 1960, 127–132.

⁵² ЗОН СР БиХ, чл. 19, ст. 3; ЗОН РС, чл. 21, ст. 3; ЗОН Србије, чл. 38, ст. 2.

Димитрије Ђеранић, Насљедноправна дејства раскида непотпуног усвојења у праву Републике Српске (стр. 3-21)

према усвојенику. Али тај случај до дана данашњег није регулисан. Нисмо сигурни да је ово била последица јасног става законодавца да усвојилац треба да наслиједи усвојеника и за случај да је усвојеник био поднио захтјев за раскидом усвојења, а након чега је у току поступка умро. Чини нам се, да је ово ипак била последица пуког превида чињенице да је промијењен насљедноправни положај усвојιοца према усвојенику, те одговарајућа правна норма није допуњена у том смислу.⁵³

На овакав закључак указује намјера законодавца да и даље задржи одређене услове у погледу права усвојιοца да наслиједи усвојеника. Иако је ово право начелно признато, прилично је условљено у праву Републике Српске, али и у још неким проучаваним законодавствима.⁵⁴ Стога, не видимо, или боље речено мислимо да уопште не постоји *ratio legis* због кога би усвојилац био у повољнијем насљедноправном положају у односу на усвојеника. Циљ усвојења није погодновање усвојιοцу него превасходно погодновање усвојенику. Зашто би усвојеник могао изгубити насљедно право а усвојилац не би, кад је ионако насљедноправни положај усвојеника начелно бољи у односу на усвојιοца.

Правило о уском тумачењу изузетака има смисла код расправљања о питању да ли усвојеник губи насљедно право у случају када је он поднио захтјев за раскид, или је поступак покренут по службеној дужности, а усвојилац је умро у току поступка. Међутим, овдје не може бити говора о уском тумачењу изузетка јер ово и није изузетак у том смислу.⁵⁵ Овдје је приликом

⁵³ Ријечима вјековјечитих казано: „Богата супстанцијална слојевитост усвојења, ради тачних регула, обавезује да се пронађе сврховита складност између различитих детерминанти. Чак и законодавац образованог разума, обдарен племенитошћу и мудрошћу, нема лак задатак да пронађе 'ефикасну хармонију различитости'.“ С. Панов, *Породично право*, Београд, 2015, 245.

⁵⁴ „У случајевима у којима усвојеник и његови потомци насљеђују усвојιοца 'као његова дјеча' (подвукао аутор), усвојилац насљеђује усвојеника и његове потомке. Усвојилац има на заоставштину усвојеника и његових потомака иста насљедна права која има одговарајући предак усвојеника према својим потомцима.“ Вид. ЗОН РС, чл. 21, ст. 2 и 3.

⁵⁵ Оваквом нашем ставу неко би могао приговорити у смислу да се у редовним правилима законског насљеђивања у неким законима о насљеђивању међу насљедницима помињу и усвојеник и усвојилац (нпр. ЗОН Србије, чл. 8), тако да су законописац и законодавац тиме доказали да су водили рачуна о могућности усвојιοца да стиче одређена права на заоставштини усвојеника, што можда значи да нерегулисање губитка насљедног права усвојιοца према усвојенику није превид, него јасна намјера. Чини нам се, да овакви аргументи једноставно нису тачни. Прије свега, у Закону о насљеђивању Републике Српске усвојилац и усвојеник се уопште не помињу међу законским насљедницима, а у законима у којима се и помињу (попут ЗОН-а Србије), ово помињање има посебан смисао о коме овом приликом због сложености не можемо говорити. Осим тога, сврха усвојења и сврха прописивања правила о губитку насљедног

законодавних измјена једноставно дошло до превида, и нешто рјеђа животна прилика није изричито уређена. Циљ прописивања правила о губитку законског насљедног права усвојеника за случај смрти усвојиоца у току поступка за раскид, упућује на закључак да се због истог циља треба регулисати и случај губитка насљедног права усвојиоца. Због тога, мислимо да се путем аналогије правило о губитку насљедног права ипак треба примијенити и на усвојиоца, а не само да се односи на усвојеника.

Ако у току поступка за раскид усвојења умре усвојеник који је претходно сам покренуо поступак, или је то учинио заједно са усвојиоцем, орган старатељства ће бити дужан да позове насљеднике усвојеника да се изјасне да ли желе да наставе започети поступак. Уколико ова лица наставе поступак, и докажу основаност захтјева за раскид усвојења, усвојилац ће изгубити законско насљедно право према усвојенику. У случају да је поступак за раскид био покренут на захтјев усвојиоца, или је то по службеној дужности учинио орган старатељства, а у току поступка је умро усвојеник, усвојилац неће изгубити законска насљедна права из истих разлога које смо раније помињали код усвојеника.

Б. Дејства раскида непотпуног усвојења на законско насљедно право *de lege ferenda*

Имајући у виду да међу теоретичарима насљедног права постоје потпуно опречна схватања у вези са губитком законског насљедног права међу грађанским сродницима за случај раскида непотпуног усвојења, мислимо да приликом будућих законодавних измјена ову област треба изричито уредити. Требало би регулисати губитак насљедних права како код смрти усвојиоца, тако и код смрти усвојеника у току поступка за раскид усвојења. Притом, сматрамо да не би било лоше када би се изричито прописало на чији све захтјев мора бити покренут поступак па да дође до губитка насљедног права надживјелог грађанског сродника. Уједно, породичноправним прописима требало би уредити правило о томе ко има право да настави започети поступак.

Могло би се предвидјети да у случају смрти усвојиоца у току поступка за раскид непотпуног усвојења, до престанка законских насљедних права усвојеника долази када су захтјев поднијели усвојилац и усвојеник заједнички, и наравно самостално усвојилац. За случај када је орган старатељства по службеној дужности покренуо поступак за раскид мислимо да не би требало ускраћивати насљедно право усвојеника према усвојиоцу. Законско ограничење покретања овог поступка само на период док је усвојеник малолетан, непостојање интереса на страни усвојеника за наставак тог поступка, али и основна сврха усвојења указују на овакав закључак. Код супротног законског рјешења, могло би се поставити и питање ко би имао

права грађанских сродника јасно указују на то да се жели побољшати положај усвојеника, а не усвојиоца.

право да настави започети поступак с обзиром на то да је покренут по службеној дужности.

За случај смрти усвојеника у току поступка за раскид, губитак законских насљедних права надживјелог усвојιοца могао би се условити захтјевом поднесеним од стране усвојеника, као и заједничким захтјевом усвојеника и усвојιοца. Чини нам се да би било неоправдано када би надживјели усвојилац губио насљедна права према усвојенику и када је орган старатељства покренуо поступак за раскид по службеној дужности. Узајамност у (не)наслеђивању треба да постоји и у овом виду, а и процесноправни изгледи оваквог законског рјешења били би спорни.

IV ГУБИТАК ПРАВА НАСЛЕЂИВАЊА ОДНОСНО ГУБИТАК КОРИСТИ ПО ОСНОВУ ЗАВЈЕШТАЊА УСЉЕД РАСКИДА НЕПОТПУНОГ УСВОЈЕЊА

Након што смо образложили институт губитка законског насљедног права грађанских сродника код раскида усвојења, морамо рећи неколико ријечи о могућем губитку права наслеђивања по основу завјештања, а у вези са раскидом усвојења. У погледу завјештајног располагања, важе нешто другачија правила у односу на законско наслеђивање.

Ако је завјештање у коме је неки од грађанских сродника означен као универзални (или сингуларни сукцесор) сачињено након раскида усвојења, то располагање ће производити правна дејства. Раније постојање усвојења ни на који начин не утиче на завјештајно наслеђивање односно на стицање неке користи по завјештању. Међутим, недоумице могу настати уколико је завјештање сачињено прије раскида усвојења, а од тада па до смрти завјештаоца завјештање није опозвано.⁵⁶ У овом случају, поставља се питање да ли завјештајна располагања и даље важе, или су изгубила правни значај због престанка усвојења. Чини нам се, да одговоре на ово питање треба тражити у истраживању правне намјере завјештаоца.⁵⁷ С обзиром на то да

⁵⁶ О опозиву завјештања, вид. Д. Живојиновић, *Опозив завештања*, Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 56, 2010, 59–76.

⁵⁷ На значај утврђивања стварне намјере завјештаоца указао је и Суд за људска права у Стразбуру у појединим пресудама, одлучујући о представкама лица која су тврдили да су одлукама домаћих судова били дискриминисани у области наслеђивања. Тако су, у једном предмету у којем је завјешталац као насљеднике одредио „дјецу и унуке из законитог и црквеног брака“, национални судови закључили да се та формулација не односи на усвојенике и њихове потомке. Међутим, поступајући по представи усвојене дјеце, Суд је заузео став да, иако домаћи органи у принципу имају боље могућности да утврде значење појединих одредаба, њихово тумачење не смије бити дискриминаторно, посебно када је ријеч о изричитим одредбама. Вид. L. Garlicki, *Relations between Private Actors and the European Convention on Human Rights*, in: *The New European Union* (J. Iliopoulos-Strangas, H. Bauer, eds.), Berliner Wissenschafts 2006, 139–141.

сличан проблем постоји код престанка брака и дејстава раније сачињеног завјештања, теоријски ставови о овом питању као и судска пракса, могу нам помоћи у разрешењу ове недоумице.⁵⁸

Уколико је завјешталац грађанском сроднику нешто завјештао само из разлога што је био у грађанском сродству са њим, с обзиром на то да је основ отпао – усвојење је престало, такво завјештање неће производити правне посљедице.⁵⁹ Ако је пак располагање учињено неким другим поводом, а не у вези са грађанским сродством, располагање ће бити пуноважно. У сваком случају, приликом тумачења завјештања суд је дужан да открије праву намјеру завјештаоца, с обзиром на то да је у нашем праву прихваћен субјективни метод тумачења.⁶⁰ У складу са истражним начелом које влада у оставинском поступку, суд се може служити свим расположивим доказима (примјера ради, може саслушати свједоке о приликама које су владале приликом сачињавања завјештања и након раскида усвојења).

Ако и након спроведеног доказног поступка остане сумња да ли је завјешталац располагао у корист грађанског сродника зато што је он у тренутку сачињавања завјештања био у сродству с њим, или је то учинио из неког другог разлога па није желио да опозове завјештање ни након раскида усвојења, мислимо да би требало примијенити посебно правило тумачења. Будући да је у Закону о наслеђивању предвиђено да у случају сумње одредбе завјештања треба тумачити тако да се примијени оно што је повољније за законског наследника или за лице коме је завјештањем наложена нека обавеза,⁶¹ сматрамо да грађански сродник не може добити ништа по основу таквог завјештања.⁶²

Чини нам се да би било добро када би се приликом будућих законодавних измјена изричито предвидјело да у случају накнадног престанка усвојења, завјештање којим је располагао у корист грађанског сродника у правилу нема дејства. Ипак, треба напоменути, а што чине још неки правни писци, уколико у завјештању постоји јасно изражена намјера завјештаоца о опстанку завјештајних располагања у корист грађанских

⁵⁸ О утицају престанка брака на раније сачињено завјештање којим је располагао у корист бившег брачног друга, те упоредноправном регулисању овог питања, више вид. Д. Живојиновић, *Престанак брака и завештање*, Правни живот бр. 9, 2009, том III, 833–843.

⁵⁹ У законодавствима у којима су изричито нормиране посљедице престанка брака на судбину завјештајних располагања у корист бившег брачног друга, углавном се одређује како су таква завјештања „опозвана“ или „немају дејство“. О (не)прихватљивости појма „опозив“ за оваква дејства вид. Д. Живојиновић, *Престанак брака и завештање*, 839–840.

⁶⁰ ЗОН РС, чл. 107, ст. 1.

⁶¹ ЗОН РС, чл. 107, ст. 2.

⁶² На овакав закључак, указују многи аутори. Умјесто свих, вид. О. Антић, З. Балиновац, *op. cit.*, 157–158.

сродника и у случају накнадног престанка усвојења, таква завјештања ће производити правна дејства.⁶³

V ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У праву Републике Српске, као и у још неким законодавствима из окружења, нормиран је облик непотпуног усвојења. Међутим, у још неким државама доскора је постојао овај облик, а на већ заснована непотпуна усвојења и даље се примјењују раније важећи правни прописи. За разлику од потпуног усвојења, непотпуно усвојење може се раскинути у посебном управном поступку на захтјев усвојоца, усвојеника, на њихов заједнички захтјев, или орган старатељства може по службеној дужности одлучити да раскине усвојење док је усвојеник малољетан. Законима о насљеђивању већине држава у окружењу предвиђено је да ће у случају подношења захтјева за раскид непотпуног усвојења од стране усвојоца, и његове смрти прије доношења одлуке, надживјели усвојеник изгубити законско насљедно право ако усвојоцехи насљедници наставе започети поступак и докажу основаност захтјева.

У вези са правилима о губитку законског насљедног права грађанских сродника код раскида непотпуног усвојења не постоји сагласје међу правним посленицима. Спорно је ко може наставити започети поступак, да ли на настављање поступка утиче и то ко је покренуо поступак, те да ли насљедно право може изгубити само усвојеник или и усвојилац.

Нама се чини да би постојеће правне норме требало тумачити тако да надживјели усвојеник може изгубити законско насљедно право у случају када су захтјев за раскид усвојења поднијели усвојилац, односно усвојилац и усвојеник заједнички, а усвојоцехи насљедници су наставили поступак и доказали основаност захтјева. Међутим, уколико је орган старатељства по службеној дужности био покренуо поступак за раскид, или је захтјев поднио усвојеник, надживјели усвојеник задржава право насљеђивања умрлог усвојоца. Притом, дејства раскида могу бити ограничена само на једног усвојоца ако су брачни супружници заједнички непотпуно усвојили дијете али нису заједнички поднијели захтјев за раскид усвојења.

Када је ријеч о губитку насљедног права усвојоца, чини нам се да би се на овај случај путем аналогije могле примијенити норме о губитку насљедног права усвојеника. То значи да у случају смрти усвојеника у току поступка за раскид усвојења који је самостално покренуо, или је то учинио заједнички са усвојоцем, надживјели усвојилац ће изгубити насљедно право ако усвојеникови насљедници наставе поступак и докажу основаност захтјева.

⁶³ Овакво правило, поједини правни писци предлажу за дејства престанка брака на раније сачињено завјештање, што се може прихватити и за усвојење. Д. Живојиновић, *Престанак брака и завјештање*, 841.

Међутим, ако је поступак био покренуо усвојилац, или је то по службеној дужности учинио орган старатељства, а у току поступка је умро усвојеник, усвојилац неће изгубити законска насљедна права.

Да би се отклониле све недоумице у погледу губитка законских насљедних права надживјелог грађанског сродника за случај смрти усвојеника или усвојиоца у току поступка за раскид непотпуног усвојења, ову област требало би прецизно уредити. Имајући у виду природу правних односа између усвојиоца и усвојеника код непотпуног усвојења, циљ ове установе и правно-политички основ ових норми, као и начело узајамности у насљеђивању, чини нам се да би требало предвидјети изричита правила која би одговарала тумачењу постојећих правних норми које заговарамо. Док се ова област прецизно не уреди, мислимо да се коришћењем историјског, циљног и системског метода тумачења, као и уз примјену аналогije могу извести закључци које смо поменули.

У вези са дејством раскида непотпуног усвојења на користи које је неки од грађанских сродника оставио другоме по основу завјештања, важе правила о тумачењу завјештања. Оставински суд треба да открије праву намјеру завјештаоца. У случају сумње одредбе завјештања треба тумачити тако да се примијени оно што је повољније за законског насљедника или за лице коме је завјештањем наложена нека обавеза.

Dimitrije Ćeranić, LL.D.*

INHERITANCE LAW EFFECTS OF THE DISSOLUTION OF INCOMPLETE ADOPTION IN THE LAW OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

Summary

The author examines the inheritance-law effects of the dissolution of incomplete adoption in the law of the Republic of Srpska, as well as in the laws of neighboring countries where a form of incomplete adoption exists or previously existed and is therefore governed by earlier applicable legal regulations. In domestic legal scholarship, there is no consensus regarding the effects of the dissolution of incomplete adoption on the inheritance rights of the surviving civil relative in cases where the adopter or the adoptee dies during the proceedings. It is disputed whether the existing legal provisions apply only

* Associate Professor, Faculty of Law, University of East Sarajevo.

to the loss of the adoptee's inheritance rights in the event of the adopter's death during the proceedings, or whether they may also be applied by analogy to the loss of the adopter's inheritance rights in the event of the adoptee's death during the proceedings. In addition, it is also disputed whether the loss of inheritance rights depends on who initiated the proceedings, as well as who may continue the initiated proceedings. The author points to the reasons why he considers that the existing legal solutions apply both to the loss of the adoptee's inheritance rights and to the loss of the adopter's inheritance rights. In doing so, the author explains his views regarding substantive and procedural legal rules, referring to different methods of interpretation. By critically examining existing theoretical positions, the author highlights the legal-policy grounds for why this area should be regulated appropriately de lege ferenda. The paper employs historical-legal, comparative-law, and normative methods.

Key words: *Dissolution; Incomplete Adoption; Inheritance-Law Effects; Law of the Republic of Srpska.*

Др Радислав Лале*

Прегледни научни чланак

УДК: 364.3:331.56(497.6)

DOI: <https://doi.org/10.46793/GP.1701.023L>

ПЕРСПЕКТИВЕ СИСТЕМА СОЦИЈАЛНОГ ОСИГУРАЊА НЕЗАПОСЛЕНИХ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Рад примљен: 27. 02. 2026.

Рад исправљен: 26. 08. 2026.

Рад прихваћен за објављивање: 25. 09. 2026.

Промјене које су последњих година наступиле у систему осигурања за случај незапослености Републике Српске, а које се посебно манифестују у поопштравању услова за остваривање права на новчану накнаду, основни су мотив за писање овог рада. У раду се на систематичан начин расправља о материјалном обезбјеђењу незапослених радника за случај привремене незапослености, са акцентом на праву на новчану накнаду као најважнијем дијелу система материјалног обезбјеђења незапослених лица, које се заснива на обавезном социјалном осигурању, и које у основи има за циљ да, између осталог, обезбједи материјалну и социјалну сигурност незапослених и да их стимулише на стручно оспособљавање и преквалификацију ради бржег запошљавања. Аутор закључује да предузимањем мјера редукције накнада и њиховим трансформисањем у подстицаје запошљавања, Република Српска умјесто помоћи незапосленим лицима настоји увести различите активне мјере програма запошљавања у политици према незапосленима. Покривеност правом на новчану накнаду за случај незапослености је релативно мала, а неке категорије немају уопште ово право, као што су, нпр. лица која никада нису радила и уплаћивала доприносе, samozапослена лица која не могу уплаћивати доприносе за осигурање за случај незапослености и др. Такође, покривеност незапослене популације новчаном накнадом је веома ограничена и максимални износ није довољан да осигура минимум егзистенције појединца погођеног ризиком незапослености.

Кључне ријечи: право на рад, социјално осигурање, осигурање за случај незапослености, социјални ризик, незапосленост, незапослено лице, право на новчану накнаду.

* Ванредни професор Правног факултета Универзитета у Источном Сарајеву, radislav.lale@pravni.ues.rs.ba

I УВОД

Као један од неодвојивих елемената института права на рад¹ је, у данашњим друштвено – економским условима, са одређеним бројем незапослених лица, материјално обезбјеђење за вријеме незапослености.²

¹ Право на рад јесте основно социјално људско право, чија је суштина у људском достојанству (на раду) као општечовјечанској вриједности, а које се огледа у слободи избора занимања, односно забрани принудног рада (начело слободе рада), једнакој доступности свих радних мјеста (занимања) под једнаким условима (начело забране дискриминације у запошљавању и на раду), као и обавези државе да ствара услове за пуно запослење – ефективно остваривање права на рад грађана (успостављање бесплатних служби за запошљавање; вођењем активне политике запошљавања; позитивна дискриминација). Вид. Б. Лубарда, *Концепт социјалног грађанства у праву Европске уније*, у: Социјална права и европске интеграције (ур. А. Петровић), Удружење за радно право и социјално осигурање Србије, Београд 2011, 9. Према Н. Тинтићу, право на рад значи: а) обавезу друштвене заједнице (државе) да сваком за рад способном грађанину који је способан за одређени посао и испуњава опште услове за заснивање радног односа, а који добровољно одлучи (или слободно прихвати) да ступи у радни однос, осигура на својој територији, без икакве дискриминације могућност запослења на друштвено корисном и потребном раду, а бављење којим је том грађанину једино или главно занимање, и то на раду који одговара његовим физичким способностима и стручним квалификацијама, с правом на наплату (плату) према каквоћи и количини резултата његовог рада, али – у сваком случају довољну – да том грађанину и његовој породици тиме буде осигуран слободан и човјека достојан живот; односно, б) да супсидијарно, тј. у случају ако није у стању испунити обавезу под а), као замјену тој обавези, сваком грађанину који без своје воље, односно без своје кривице не успије засновати радни однос, а такав му је рад једино или главно занимање, или му радни однос престане, мимо његове воље и без његове кривице, па доспије у стање незапослености – друштвена заједница дужна је, да за то вријеме док је незапослен, пружити еквивалентно материјално осигурање на терет средстава друштва, као и осигурати му и сва друга права за стицање којих је основа или услов постојање радног односа. Дакле, право на рад, најсумарније дефинисано, подразумијева: а) право на постизање зајамченог запослења и б) право на заштиту (зајамчену и проведену од стране друштвене заједнице) од штетних посљедица незапослености. Стога се право на рад означава и као „слобода од незапослености“. Такав његов садржај и чини начело права на рад најважнијим начелом радног права, с обзиром на то да се остварење тог права јавља као основни предуслов за ефективност свих осталих начела радног права. Н. Тинтић, *Радно и социјално право*, Књ. прва: Радни односи I, Загреб, 1969, 66-67; Вид. И. Грубешић, Р. Лале, *Право на пензију као стечено право*, у: Иззови и перспективе развоја правних система у XXI вијеку (ур. Ж. Мирјанић), Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука 2024, 422-423.

² Р. Лале, *Материјално обезбјеђење радника за случај незапослености као елемент права на рад у уставном систему Босне и Херцеговине*, у: Двадесет година Дејтонског мировног споразума (ур. Р. В. Лукић), Правни факултет Универзитета у Источно Сарајеву, Источно Сарајево 2017, 368.

Право на рад, по својој природи, улази међу прва права која нису непосредно остварива. Отуда настаје супсидијарно рјешење: осигурање за случај нескривљене незапослености. Утолико и постоји корелација између обавезе друштвене заједнице да ствара услове за запошљавање незапослених и гаранције средстава за живот незапосленима посредством осигурања за случај незапослености. Из тих разлога право на рад не може ни бити субјективно право, већ је основа за установљење одређених конкретних односа, било из радног односа, било из нескривљене незапослености.³

Незапосленост је чињеница професионалног карактера. Она је будући и, у бити, неизвјестан догађај.⁴ Да ли је ризик незапослености штетан догађај? Да будемо конкретни: незапосленост сама по себи је штетан ризик. Она је посљедица непостојања прилике за радом (нема рада, односно нема слободног радног мјеста). Ризик незапослености смањује или отклања могућност зараде односно плате.

Ризик незапослености је, сходно реченом, социјални ризик (радноспособног лица) који се састоји у невољном и нескривљеном губитку запослења или немогућности проналажења запослења лица које је способно за рад и вољно да ради, услед чега се обезбјеђује накнада за случај незапослености, као право по основу осигурања за случај незапослености (или као право на социјалну помоћ незапосленима).⁵

³ Н. Тинтић, *Опћа питања радних односа радника у удруженом раду (у теорији и пракси)*, Зборник Правног факултета у Загребу, „Радни односи у теорији и пракси“, 1978, 27; Вид. Р. Лале, *Позитивноправни третман социјалног осигурања незапослених радника у Републици Српској*, Радно и социјално право бр. 2, 2017, 50-51.

⁴ Неизвјесност може бити: а) апсолутна – не зна се да ли ће наступити социјални ризик (нпр. инвалидност, незапосленост) или б) релативна – ризик ће извјесно наступити, али се не зна када (нпр. смрт). Вид. Б. А. Лубарда, *Увод у радно право*, Београд, 2014, 446. А. Петровић осигурани ризик дефинише као: „...случај који може задесити осигурано лице у животу и раду, а који је довео (имао за последицу): 1. да то лице, у целини или делимично буде лишено прихода од свог рада, услед догађаја независних од његове воље, као што су болест, повреда на раду, професионално обољење, незапосленост, и др., или, 2. да су им због тога наметнути већи или нови терети, тј. повећане потребе, које он тешко може поднети, а чије наступање изазива нужност заштите од стране друштвене заједнице“. А. Петровић, *Старосне пензије (социјално осигурање)*, Београд, 1991, 8; О појму „осигураног ризика“, односно „осигураног случаја“ вид. Р. Durand, *La politique contemporaine de sécurité sociale*, Paris, 1953, 14; G. Lyon-Caen, *Manuel de Droit du Travail et de social*, Paris, 1955, 327; А. Балтић, М. Деспотовић, *Основи радног права Југославије и основни проблеми социологије рада*, Београд, 1981, 461; Р. Пешић, *Радно право*, Београд, 1966, 266; М. Ступар, *Социјална политика*, Београд, 1963, 93; А. Равнић, *Ризик незапослености*, Наше теме бр. 2-3, 1976, 44-58; В. Јелчић, *Социјално право у СФРЈ*, књ. I, *Социјално осигурање*, Загреб, 1988, 15.

⁵ Ризик незапослености је стање потпуне или дјелимичне незапослености у коме је лице вољно, способно и расположиво за рад, потпуно или дјелимично лишено плате (зараде), због непостојања објективне прилике за радом. О ризику незапослености посебно вид.

Имајући у виду изнијете карактеристике ризика незапослености људи су, у ужим или ширим заједницама, од најранијих дана па до данас, покушавали себи осигурати какву-такву социјалну сигурност: а) радом и штедњом, тј. облицима самопомоћи и самозаштите; б) институцијама узајамног помагања (по начелу узајамности); в) различитим облицима социјалне помоћи⁶ и социјалног збрињавања;⁷ г) социјалном заштитом (утемељеном на социјалној солидарности); д) социјалним осигурањем⁸ (утемељеним још увијек, мање-више, на начелу узајамности, али у одређеној мјери и на начелу солидарности) и ђ) социјалним обезбјеђењем – сигурности (у крајњој линији – за све људе и за све случајеве социјалне несигурности).

Незапосленост је једно стање без запослења, без посла. Она погађа или може погодити веома широк и разноврстан круг лица у њиховом материјалном и посебно у моралном положају. Скоро да нема ни једне категорије радника која би била ње поштеђена: разлика је само та што се код једних јавља чешће, код других рјеђе, код једних траје дуже, код других краће, итд.⁹ Када се, међутим, говори о ризику незапослености, онда се мисли на незапосленост у

А. Балтић, М. Деспотовић, *op. cit.*, 383; М. Ступар, *op. cit.*, 37; А. Равнић, *op. cit.*, 241. и Б. Шундерић, *Социјално право*, Београд, 2009, 160.

⁶ У најширем смислу социјалну помоћ треба схватити: „као слободан однос, структуриран на прецизан начин, који омогућава клијенту да схвати свој положај и да му пружи оријентацију, дотле док му помаже, с тим да помоћ мора престати у моменту кад клијенту почне штетити“, наглашава проф. др Н. Тинтић. Н. Тинтић, *Нека питања комплементарности и конвергенције одређених институција осигурања, социјалног осигурања, социјалне заштите и социјалног права у изградњи и развоју система социјалне сигурности*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву бр. XXVI, 1978, 210.

⁷ Социјално збрињавање је облик социјалне помоћи, „с тим да ствари треба и предвидјети, антиципативно о стварима и појавама у животу клијената „судити“, процјењивати...“ *Ibid.*

⁸ Социјално осигурање (*Social Insurance, L'assurance sociale, Assicurazione sociale, Sozialversicherung*), још од времена када је први пут употребљен тај термин па до данас, различито се дефинише. „Социјално осигурање је дјело радника самих, као и гаранција заједнице да ће потребе бити подмирене у одређеним границама. То је јавна служба, јер му је задатак да проводи јавни интерес. Оно је битни елемент социјалног напретка и његово проширивање ће омогућити човјеку да се коначно ослободи биједи“. F. Neter, *Notions essentielles de sécurité sociale*, Paris, 1951, 2. И други теоретичари ограничавају социјално осигурање на раднике, али га не свде само на њих. „Социјално осигурање представља свеукупност мјера и институција, намијењених да се појединцу осигурају нужна средства за задовољење његових материјалних потреба на начин који ће му осигурати опстанак достојан човјека и ослободити га биједи“. F. Van Goethem, W. Leen, *Droit de la sécurité sociale*, Bruxelles, 1959, 21. О појму социјалног осигурања вид. В. Брајић, *Радно право*, Београд, 1987, 492; П. Јовановић, *Радно право*, Нови Сад, 2018, 439-440; С. Јашаревић, *Социјално право*, Нови Сад, 2010, 189.

⁹ А. Петровић, *Ризик незапослености*, Радно и социјално право бр. 7-9, 1998, 311.

правно-техничком смислу. Тада је у питању, рекли бисмо, не општи него правни појам незапослености.¹⁰

Наиме, под осигурањем за случај незапослености подразумевамо сваку друштвену дјелатност, која је усмјерена на изналажење запослења (посредовање рада), давања новчане накнаде и помоћи, као и све остале мјере које се предузимају са циљем да се незапосленом лицу пронађе запослење, односно помогне да се он и чланови његове породице одрже за вријеме незапослености, тј. за вријеме док је незапосленоме ускраћена могућност привређивања. Односно, „старање о незапосленима представља такву друштвену дјелатност која је усмјерена на предузимање одговарајућих мјера да се лицима која нису запослена, а желе да раде, омогући запослење, и да им се истовремено помогне, у новцу или натури да се одрже за вријеме док им је због незапослености ускраћена могућност привређивања“.¹¹

За случај нескривљене незапослености је у правни систем Републике Српске уграђен принцип по коме се „јамчи, под условима утврђеним законом, право на материјално обезбјеђење за вријеме привремене незапослености“ (чл. 43. Устава Републике Српске¹²). Такође, Устав у истом члану прописује „да се право запослених и чланова њихових породица на социјалну сигурност и социјално осигурање уређује законом и колективним уговором. Грађанима који су дјелимично способни за рад обезбјеђују се оспособљавање за одговарајући посао и услови за њихово запошљавање, у складу са законом. Република обезбјеђује помоћ и социјалну сигурност грађанима који су неспособни за рад и немају средства за издржавање“. Социјалним осигурањем се раднику и члановима његове породице, а у случајевима и под условима предвиђеним у закону, међу којима и за случај незапослености, обезбјеђују бројна права посредством којих се гарантује њихова социјална и материјална сигурност.¹³

¹⁰ Ризик незапослености, који се у теорији и законодавству назива и случај или заштићени догађај је, по правилу, институција система јавне помоћи, социјалног осигурања и социјалног обезбјеђења. Подробије о томе вид. А. Петровић, *Системи осигурања за случај незапослености*, Радно и социјално право бр. 1-3, 1997, 105-123.

У тим системима ризик незапослености идентификује се не са сваком него само са обештећеном (осигураном, заштићеном) незапослености. Обештећена незапосленост је, дакле, осигуран ризик.

¹¹ А. Балтић, М. Деспотовић, *op. cit.*, 387; Осигурање за случај незапослености саставни је дио укупне политике пружања материјалне помоћи незапосленим лицима у систему осигурања, које покрива осигурани ризик од незапослености. Вид. А. Петровић, *Системи осигурања...*, *op. cit.*, 105-123; Р. Брковић, Б. Урдаревић, *Радно право са елементима социјалног права*, Београд, 2023, 392-393.

¹² Устав Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 и 48/11 и *Службени гласник БиХ*, бр. 73/19 – одлука УС БиХ.

¹³ Д. Паравина, *Начело права на рад*, Правни живот бр. 12/79, 1979, 38.

Законима ентитета и Брчко дистрикта Босне и Херцеговине о запошљавању и остваривању права незапослених лица регулисано је социјално осигурање за случај незапослености.¹⁴ Тако, у смислу Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске (чл. 33.) „осигурањем за случај незапослености, у смислу овог закона, сматра се учешће запослених лица, републичких и других органа и организација у обезбјеђивању средстава за остваривање права по основу незапослености, у складу са овим законом“. За случај незапослености, обавезно су код Завода осигурана лица у радном односу у обиму и на начин утврђен прописима којим се уређује област доприноса (чл. 34, ст. 1.).¹⁵

Према одредбама Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске (чл. 35 и 36), осигурање за случај привремене незапослености подразумева: 1) право на новчану накнаду; 2) право на здравствено осигурање; 3) право на пензијско и инвалидско осигурање; 4) право на информисање о могућностима и условима запошљавања; 5) право на посредовање у запошљавању; 6) право на савјетовање о избору занимања; 7) право на стручно оспособљавање и припрему за запошљавање.¹⁶ У редовима који слиједе, тежиште ће бити на праву на новчану накнаду, док ће комплексно излагање о цијелокупном систему осигурања за случај незапослености бити изостављено из разлога ограничености предмета проучавања овог рада, али и због тога што се ради о питању које, због свог великог значаја, захтијева далеко дубље проучавање.

II ПРАВО НА НОВЧАНУ НАКНАДУ

Право на новчану накнаду представља основно и неутуђиво – материјално право које се за случај незапослености обезбјеђује осигураницима на начин и под условима предвиђеним важећом регулативом из ове области.¹⁷ Право на новчану накнаду по својој суштини спада у материјална права, или како се често називају „социјално-економским“ правима.¹⁸ Социјално правни значај овог права одређује се такође и тиме, што новчана накнада за оне који су погођени ризиком незапослености значи и јесте основни извор средстава за

¹⁴ Закон о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености, *Службени гласник РС*, бр. 30/10, 102/12, 94/19, 112/23 и 114/25., Закон о посредовању у запошљавању и социјалној сигурности незапослених особа, *Службене новине Федерације БиХ*, бр. 55/00, 41/01, 22/05, 9/08., Закон о запошљавању и правима за вријеме незапослености, *Службени гласник Брчко дистрикта БиХ*, бр. 1/23, 19/23 и 31/24.

¹⁵ Вид. Р. Лале, *Осигурање за случај незапослености у домаћем, упоредном и међународном праву*, Источно Сарајево, 2020, 163-164.

¹⁶ *Ibid.*, 159-216.

¹⁷ Р. Лале, *Позитивноправни третман...*, *op. cit.*, 52.

¹⁸ А. Балтић, М. Деспотовић, *op. cit.*, 486.

живот. „Право на новчану накнаду у нас је један од важнијих и битних учвршћујућих елемената правног положаја личности“.¹⁹ Право на новчану накнаду одликује се свим својствима уставног права. Оно је у дубоком смислу субјективно право и остварује се методама својственим осталим правима грађана, путем организационог јединства уставних и конкретних правних односа. За уставна права и обавезе су потребне и одговарајуће гаранције, „под којима се подразумевају као најважнији услови и средства, која гарантују и обезбеђују могућност сваког грађанина да се користи правима и извршава обавезе“.²⁰

А. Услови за стицање права на новчану накнаду

Услови које треба да испуњавају радници да би стекли право на новчану накнаду и друга права за случај незапослености у великој мјери варирају зависно од земље.²¹ У ствари, постоје двије врсте ових услова: једни које лице мора да испуњава у тренутку наступања случаја (ризика) или у току незапослености, и други који се морају испунити прије настанка незапослености, односно прије подношења захтјева за материјално обезбеђење.²²

Наш важећи систем осигурања за случај незапослености поставља радницима (осигураницима) извјесне услове за стицање права на новчану накнаду за случај незапослености. Основни смисао прописивања ових услова, састоји се у томе да се правим радницима, који су против своје воље остали незапослени, омогући примање из овог осигурања. Јер, губитком запослења, радник губи и свој једини, или бар основни, извор прихода.²³

Начелно, право на новчану накнаду признаје се под испуњењем троструких услова. Први услов се односи на претходни радни стаж. У њему долази до изражаја начело зависности права из социјалног осигурања од осигураниковог давања заједници. Други услов обухвата пријављивање радника служби за запошљавање. Новчана накнада има свог смисла и оправдања само онда ако онај који је жели и прима истовремено иде за тим да се запосли и да својим радом обезбиједи средства за живот. Трећи услов је у

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ Проф. др Б. Лубарда, услове за стицање права на новчану накнаду дијели на: материјалноправне услове за стицање права на новчану накнаду, који се тичу разлога престанка радног односа (невољна и нескривљена незапосленост) и претходног стажа осигурања (за који је уплаћен допринос), и формалноправне услове, који се односе на надлежност за одлучивање о признавању права на новчану накнаду - служба за запошљавање (има функцију и фонда осигурања) и поступка. Вид. Б. А. Лубарда, *Увод у радно право...*, *op. cit.*, 525-527.

²² А. Петровић, *Системи осигурања...*, *op. cit.*, 118.

²³ Р. Лале, *Право на новчану накнаду за случај незапослености у Републици Српској*, Годишњак Правног факултета бр. 1, 2015, 6.

вези са првим и другим. Наиме, право на новчану накнаду не може остварити радник коме је радни однос престао по његовој вољи или његовом кривицом. Размотримо укратко горе наведене услове.

А) *Претходни радни стаж* је први услов за стицање права на новчану накнаду. Наиме, постојеће законодавство одређује да право на новчану накнаду има незапослено лице коме је у смислу прописа о раду престао радни однос отказом уговора о раду од стране послодавца без кривице радника и у случају престанка рада послодавца у складу са законом, а које је провело више од 12 мјесеци непрекидно или са прекидима у осигурању од незапослености у посљедњих 18 мјесеци (чл. 36, ст. 1, тач. а) Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске). Под истим условима, право на новчану накнаду припада и лицу које је трајно престало да обавља предузетничку дјелатност као основно занимање због економских разлога у складу са прописима којим је уређена област предузетничке дјелатности и одјавило се са обавезних видова осигурања (чл. 36, ст. 2.). Право на новчану накнаду незапослено лице може остварити под условом да је за вријеме прописаног минималног трајања осигурања уплаћен допринос за осигурање од незапослености, у складу са прописима којима се уређују доприноси (чл. 38, ст. 1. Закона). Такође, не сматра се прекидом осигурања од незапослености, прекид осигурања од незапослености краћи од 30 дана (чл. 36, ст. 3.).

Потребно је нагласити да је посљедњим измјенама и допунама Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске из 2025. године, овај услов за стицање права на новчану накнаду знатно пооштрен у односу на претходно законско рјешење, које је предвиђало да право на новчану накнаду има незапослено лице којем је у смислу прописа о раду престао радни однос без његовог захтјева, сагласности или кривице, а које је провело најмање осам мјесеци непрекидно у осигурању од незапослености у посљедњих 12 мјесеци, или 12 мјесеци са прекидима у осигурању од незапослености у посљедњих 18 мјесеци (чл. 36, ст. 1, тач. а) Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске).²⁴ Мишљења смо да ће овакво нормативно рјешење негативно утицати

²⁴ Закон о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 30/10, 102/12, 94/19 и 112/23. Из предњег произилази да је код нас осигурање за случај незапослености условљено, по правилу, стажом осигурања и његовом густином. Треба, међутим, примјетити да је право на новчану накнаду условљено и, посредно или непосредно, врстом радног односа. Закон о пензијском и инвалидском осигурању (чл. 25. и чл. 26, ст. 1.), *Службени гласник РС*, бр. 134/11, 82/13, 96/13 – одлука УС, 103/15, 111/21, 15/22, 132/22, 43/23 – одлука УС и 105/24 – одлука УС, одређује да се осигуранику у обавезном осигурању у стаж осигурања са ефективним трајањем рачуна вријеме проведено на раду са пуним радним временом, у складу са прописима о раду. Као вријеме проведено на раду са пуним радним временом подразумијева се и вријеме које је осигураник провео на раду са

на обухватност незапослених радника правом на новчану накнаду, која је код нас ионако нижа него у другим земљама југоисточне Европе.

Према Закону о посредовању у запошљавању и социјалној сигурности незапослених особа Федерације БиХ (чл. 29.), овај услов је нешто блажи, нарочито у погледу рачунања времена које је осигураник у обавезном осигурању провео на раду са непуним радним временом. Наиме, право на новчану накнаду стиче незапослена особа која у тренутку престанка радног односа има најмање осам мјесеци рада непрекидно или осам мјесеци са прекидима у посљедњих 18 мјесеци. Код утврђивања права на новчану накнаду као година рада сматра се вријеме од 12 мјесеци, а рад краћи од пуног радног времена прерачунава се на пуно радно вријеме. Као вријеме проведено на раду сматра се вријеме обавезног осигурања према прописима који регулишу систем пореза и обавезних доприноса.²⁵

Из реченог јасно произилази да је претходни радни стаж битан услов за остваривање права на новчану накнаду за вријеме незапослености. То је правило без изузетка.

Б) Да би радник остварио право на новчану накнаду потребно је да се у одређеном року *пријави надлежном органу* службе за запошљавање. Обавеза пријављивања радника постојала је и у ранијем праву (нпр. чл. 4, ст. 2. Уредбе о материјалном обезбјеђењу и другим правима радника и службеника који су привремено ван радног односа из 1952. године²⁶) и остала у сада важећем (чл. 38, ст. 3-5. Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске) по којој је незапослено лице дужно да се пријави на евиденцију и поднесе захтјев Заводу у року од 30 дана од дана престанка радног односа, а ако поднесе захтјев Заводу након истека тога рока, новчана накнада му припада од дана подношења захтјева, умањена за период кашњења након истека рока од 30 дана. Право на новчану накнаду нема

скраћеним радним временом, ако је радно вријеме, у складу са прописима о раду, изједначено са пуним радним временом. Вријеме које је осигураник у обавезном осигурању провео на раду са непуним радним временом, у складу са прописима о раду, рачуна се у стаж осигурања са ефективним трајањем сразмјерно радном времену проведеном на раду у односу на пуно радно вријеме.

²⁵ Закон о запошљавању и правима за вријеме незапослености Брчко дистрикта БиХ (чл. 53, ст. 1-2) на сличан начин као у Републици Српској уређује услове за остваривање права на новчану накнаду незапослених лица. Незапослено лице којем је престао радни однос без захтјева за споразумни престанак радног односа, сагласности или кривице незапосленог лица, а које је провело у радном односу најмање 12 мјесеци непрекидно или 12 мјесеци с прекидима у посљедњих 18 мјесеци, има право на новчану накнаду за вријеме незапослености. Кривицом незапосленог лица не сматра се случај када радник отказује уговор о раду послодавцу из разлога неисплаћивања плата и доприноса, у складу с посебним законом, у периоду дужем од три мјесеца.

²⁶ Уредба о материјалном обезбјеђењу и другим правима радника и службеника који су привремено ван радног односа, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 16/52, 39/52 и 1/56.

незапослено лице које поднесе захтјев по истеку времена за које би му право на новчану накнаду припадало у складу са овим законом.²⁷

Такође, у складу са чл. 33, ст. 1-3 Закона о посредовању у запошљавању и социјалној сигурности незапослених особа Федерације БиХ, „право на новчану накнаду стиче незапослена особа ако се пријави и поднесе захтјев у року од 30 дана од дана престанка радног односа, односно дана одјављивања обрта или дјелатности. Незапослена особа која из оправданог разлога пропусти рок за пријаву, може се пријавити и поднијети захтјев у року од 30 дана од дана престанка разлога који је проузроковао пропуштање рока. Под оправданим разлогом сматра се привремена спријеченост за рад по прописима о здравственом осигурању“.²⁸

²⁷ Рок за пријављивање на исти начин је регулисан постојећим законодавством у Републици Србији („новчана накнада припада незапосленом од првог дана од дана престанка обавезног осигурања, ако се пријави и поднесе захтев Националној служби у року од 30 дана од дана престанка радног односа или престанка осигурања. Незапосленом који поднесе захтев по истеку рока од 30 дана, новчана накнада припада од дана подношења захтева. Право на новчану накнаду нема незапослени који поднесе захтев по истеку времена за које би му право на новчану накнаду припадало, у складу са овим законом“ (чл. 68, ст. 1-3. Закона о запошљавању и осигурању за случај незапослености, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 36/09, 88/10, 38/15, 113/17, 113/17 – др. закон и 49/21.)), као и у Републици Хрватској („право на новчану накнаду стиче незапослена особа: којој је престао радни однос, ако се пријави Заводу и поднесе захтјев у року од 30 дана од дана престанка радног односа, престанка привремене неспособности за рад, односно родиљног, родитељског, посвојитељског или скрбничког допушта након престанка радног односа; која је престала обављати самосталну дјелатност, ако се пријави Заводу и поднесе захтјев у року од 30 дана од дана престанка обављања самосталне дјелатности, престанка привремене неспособности за рад, односно родиљног, родитељског, посвојитељског или скрбничког допушта након престанка обављања самосталне дјелатности. Незапослена особа која из оправданог разлога пропусти рок за пријаву, може се пријавити и поднијети захтјев Заводу у року од 8 дана од дана престанка разлога који је проузрочио пропуштање рока, а најкасније 60 дана од пропуштања рока из ставка 1. овога чланка“ (чл. 47, ст. 1-2. Закона о тржишту рада, *Народне новине*, бр. 118/18, 32/20, 18/22, 156/23 и 152/24)).

²⁸ Закон о запошљавању и правима за вријеме незапослености Брчко дистрикта БиХ (чл. 54, ст. 2-4) прописује да незапослено лице има право на новчану накнаду од првог наредног дана од дана престанка радног односа ако се пријави и поднесе захтјев за остваривање права на новчану накнаду Заводу у року од 30 дана од дана престанка радног односа, односно достављања рјешења о престанку обављања самосталне дјелатности или у објективном року од 90 дана од дана престанка радног односа уколико незапослено лице достави доказ о разлозима немогућности подношења захтјева у претходном року. Уколико незапослено лице поднесе захтјев након истека рока, право на новчану накнаду му припада од дана подношења захтјева па до истека времена за које му припада право на новчану накнаду. Незапослено лице које не поднесе захтјев до истека времена за које му припада право на новчану накнаду, нема право на исту.

Пријављивање радника надлежном органу службе за запошљавање, сходно горе реченом, је *sine qua non* за конституисање права на новчану накнаду. Јер, прва, почетна пријава је доказ да незапослени тражи запослење, а даље периодично пријављивање (јављање) је доказ његове спремности да ступи у радни однос. С тим у вези би требало постојећим законодавством утврдити обавезу послодавца код којег је радник био запослен да у одлуку којом се радник писмено обавјештава да му престаје радни однос унесе и поуку о праву на пријављивање надлежном органу Завода за запошљавање ради остваривања права за вријеме привремене незапослености.

В) Иако су испуњена два услова о којима је напријед било ријечи, у извјесним случајевима радник ипак неће стећи право на новчану накнаду за вријеме незапослености. Сви ти случајеви су у вези са начином престанка ранијег радног односа, независно од тога што радник има прописани радни стаж који је услов за конституисање права на новчану накнаду.²⁹

Наше је право од свог постанка (чл. 9. Уредбе о материјалном обезбјеђењу и другим правима радника и службеника који су привремено ван радног односа из 1952. године), па све до данас (позитивно право) несвојевољни, односно нескривљени престанак радног односа узимало као општи и основни услов за стицање права на новчану накнаду. Другим ријечима, немају то право радници чији је радни однос престао њиховом вољом или њиховом кривицом.

Наиме, важеће законодавство Републике Српске, Федерације БиХ и Брчко дистрикта БиХ је остало вјерно свом извору. Закон о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске (чл. 36, ст. 1, тач. а)) одређује да право на новчану накнаду има незапослено лице коме је у смислу прописа о раду престао радни однос отказом уговора о раду од стране послодавца без кривице радника и у случају престанка рада послодавца у складу са законом, а које је провело више од 12 мјесеци непрекидно или са прекидима у осигурању од незапослености у посљедњих 18 мјесеци.³⁰ Под истим условима, право на новчану накнаду припада и лицу које је трајно престао да обавља предузетничку дјелатност као основно занимање због

²⁹ Б. Перић, З. Стенек, *Права радника и службеника за вријеме привремене незапослености*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, 1960, 99.

³⁰ Посљедњим законским новелама из 2025. извршена је промјена формулације одредаба о несвојевољном, односно нескривљеном престанку радног односа као услова за стицање прва на новчану накнаду. Чл. 36, ст. 1, тач. а) Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске предвиђао је да право на новчану накнаду може остварити незапослено лице коме је, у смислу Закона о раду, престао радни однос без његовог захтјева, сагласности или кривице, а које има најмање осам мјесеци непрекидног стажа осигурања у посљедњих дванаест мјесеци или дванаест мјесеци са прекидима у посљедњих осамнаест мјесеци. Али, и даље је, по нашем мишљењу, пренаглашена важност воље, односно кривице у погледу осигурања за случај незапослености.

економских разлога у складу са прописима којим је уређена област предузетничке дјелатности и одјавило се са обавезних видова осигурања.³¹

Закон о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености не набраја таксативно случајеве у којима радник нема право на новчану накнаду за случај незапослености. Али, тумачењем одредби чл. 36, ст. 1, тач. а) овог Закона, долази се до закључка да право на новчану накнаду нема радник коме је радни однос код послодавца престао: 1) споразумом послодавца и радника (чл. 177. Закона о раду³²); 2) отказом уговора о раду од стране радника (чл. 178. Закона о раду); 3) отказом уговора о раду од стране послодавца („ако је радник правноснажно осуђен за кривично дјело на раду или у вези са радом“, „ако радник својом кривицом учини тежу повреду радне обавезе“ или ако радник „не поштује радну дисциплину“, и „ако се радник не врати на рад код послодавца у року од пет дана од дана истека рока мировања радног односа, односно неплаћеног одсуства“ (чл. 179, ст. 1, тач. 2), 5), и ст. 2. и 3. Закона о раду); 4) по сили закона.

Међутим, постоје два изузетка у којима радник има право на новчану накнаду, иако му је радни однос престао на основу његовог захтјева и сагласности. Радник остварује право на новчану накнаду у случају када једнострано откаже уговор послодавцу због неисплаћених плата или доприноса у периоду дужем од три мјесеца (чл. 36, ст. 4. Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености).³³ Такође, чл. 42. Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености прописује да „незапосленом лицу коме је престао радни однос писменим споразумом, припада право на новчану накнаду, ако је до престанка радног односа дошло због: а) премјештаја брачног друга у друго мјесто пребивалишта и б) спајања породице након закључења брака и тиме условљене промјене пребивалишта“. Заједничко обиљежје горе наведених случајевима је то што је у њима ранији радни однос престао било услед кривице радника, било његовом вољом, било стога што постоје чињенице на које закон надовезује престанак радног односа по сили закона.³⁴

³¹ Вид. чл. 36, ст. 2. Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености.

³² Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 1/16, 66/18, 91/21 – одлука УС, 119/21, 112/23 и 39/24.

³³ Исто нормира и чл. 53, ст. 2 Закона о запошљавању и правима за вријеме незапослености Брчко дистрикта БиХ.

³⁴ Само оно стање незапослености, нагласимо опет, до кога је дошло несвојеволјним, односно нескривљеним понашањем радника, уз испуњење и других услова, је основ за стицање права за случај незапослености. Када тога не би било онда бисмо стимулисали нерад и разне злоупотребе. Право на новчану накнаду не може остварити ни онај радник коме је радни однос престао по сили закона. То је такав престанак радног односа до кога долази наступањем законом предвиђених чињеница независно од воље и радника и послодавца. Случајеви престанка радног односа по сили закона утврђени су

Подаци о броју корисника новчане накнаде указују нам да су услови за стицање овог права још увијек строги, па мали број лица која траже запослење користи ово право. Оваква обухватност незапослених радника овим обликом материјалне заштите је несумњиво уска. Са друге стране, примјетна је тенденција повећања учешћа корисника новчане накнаде у укупном броју регистрованих незапослених лица у посљедњих неколико година.³⁵

Законом о раду Републике Српске (чл. 176.). Тако, ово право не може остварити радник за кога је утврђено да је потпуно, а ми бисмо додали и трајно, неспособан за рад. Такав радник се не сматра незапосленим лицем по прописима о осигурању за случај незапослености јер му недостаје један квалитет – способност за рад. Незапослени радник мора, прије свега, бити способан или ограничено способан за рад. У противном он може бити само инвалид са могућности да користи права из пензијског и инвалидског осигурања. И радник коме је правоснажном одлуком надлежног суда забрањено да врши одређене послове се, такође, не сматра незапосленим. У овом случају је његова незапосленост посљедица забране вршења одређеног посла, а не непостојање прилике за радом, што је битно за појам незапослености.

Престанак радног односа ствара једну „абнормалну ситуацију“. На основу те претпоставке извлачимо друго правило. Од осигурања за случај незапослености, односно од права на новчану накнаду искључена су нормална предвидива „стања незапослености“. А то је управо са овим нашим радником, који унапријед зна да ће му, по испуњењу услова за личну старосну пензију, престати радни однос. И на крају, не сматра се незапосленим ни радник који је осуђен на безусловну казну затвора или на мјеру безбједности, васпитну или заштитну мјеру у трајању дужем од шест мјесеци. За овај случај битна је чињеница што такав радник не може да прихвати понуђено запослење, а не околност што се „незапослени“ за вријеме издржавања казне не може пријавити Заводу за запошљавање, као и то да нико не може бити кажњен затвором, а да за учињено дјело није оглашен кривим. Вид. Р. Лале, *Осигурање за случај..., op. cit.*, 181-182.

³⁵ Нас, међутим, сада интересује у којој мјери услови за стицање права на новчану накнаду дјелују као ограничавајући фактор у погледу обухватности незапослених радника системом осигурања за случај незапослености. Нека нам зато послуже сљедећи подаци о просјечном броју корисника новчане накнаде. У Републици Српској, према подацима Завода за запошљавање Републике Српске, обухваћено је 16,74% пријављених незапослених лица, закључно са 31. 12. 2025. године. У јануару 2026. године новчану накнаду за вријеме привремене незапослености користило је 2.747 лица или 18,20% од укупног броја регистрованих незапослених лица. ЈУ Завод за запошљавање Републике Српске, *Статистички билтен*, децембар 2025, 1-38., <https://zzzrs.net/files/BILTEN%20DECEMBAR%2025.pdf>, датум посјете: 22. 02. 2026; <https://zzzrs.net/>, датум посјете: 22. 02. 2026. Поређења ради, у Босни и Херцеговини према подацима за 2006/2007. годину, било је обухваћено мање од 1,9% пријављених незапослених лица (2,2% у Републици Српској и 1,5% у Федерацији БиХ). Вид. Агенција за рад и запошљавање Босне и Херцеговине, *Стратегија запошљавања у Босни и Херцеговини 2010. - 2014.*, Сарајево, 2010, 26. Затим, у децембру 2011. године новчану накнаду за вријеме привремене незапослености користило је 10.634 особа или 1,98% од укупног броја регистрованих незапослених лица (Вид. Агенција за рад и

Постоји више узрока који доводе до незадовољавајућег стања у погледу обухватности незапослених радника материјалним обезбјеђењем, али се прије свега истичу дужина радног стажа и основ престанка радног односа као услови за остваривање овог права. Наше право је, како истиче проф. др Александар Петровић, а с чим се и ми у потпуности слажемо, пренагласило услов радног стажа, као услов за стицање права на новчану накнаду, и истовремено је занемарило да престанак радног односа за радника значи потпуни губитак средстава за живот, што се морало узети у обзир приликом регулисања ове материје.³⁶ Нема сумње да би обухватност незапослених радника системом материјалног обезбјеђења била већа када би радни стаж био краћи, али је то питање које захтјева посебна испитивања не само због финансијских ефеката већ и због тога што систем материјалног обезбјеђења мора и стимулативно дјеловати у правцу бржег запошљавања незапослених лица.³⁷

Исти аутор, такође, правилно резонује и наглашава да је у погледу осигурања за случај незапослености, као и у горњем случају, пренаглашена важност воље односно кривике незапосленог радника. Због тога је наше право правило о стицању права на новчану накнаду свело на изузетак, а изузетак претворило у правило.³⁸ Није ли при свему томе требало дати предност потпуном или дјелимичном лишењу радника средстава за живот у односу на вољни или скривљени престанак радног односа. Ово посљедње и због чињенице што је такав радник плаћао доприносе за случај туђе, али и своје незапослености.³⁹ С обзиром на то, он има право да, примјеном начела узајамности, стекне право у обиму који бар донекле одговара уплаћеним доприносима.⁴⁰ Према томе, покривеност правом на новчану накнаду за случај незапослености је релативно мала, а неке категорије немају уопште ово право, као што су, нпр. лица која никада нису радила и уплаћивала доприносе, samozапослена лица која не могу уплаћивати доприносе за осигурање за случај незапослености и др.⁴¹

запошљавање Босне и Херцеговине, *Билтен* бр. 7, Сарајево, 2012, 39.), док је у првом кварталу 2014. године новчану накнаду користило укупно 14.873 лица или 2,69% од укупног броја регистрованих незапослених лица (Вид. Агенција за рад и запошљавање Босне и Херцеговине, *Статистички информатор – преглед стања тржишта рада у БиХ, I квартал 2014.* бр. 31, Сарајево, 2014, 6.).

³⁶ А. Петровић, *Ризик незапослености*, *op. cit.*, 318.

³⁷ Р. Лале, *Осигурање за случај...*, *op. cit.*, 183.

³⁸ А. Петровић, *Ризик незапослености*, *op. cit.*, 324.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*, 323.

⁴¹ С. Црнкович-Позаић, *Право на рад: од обвезе државе до особне одговорности*, Ревизија за социјалну политику бр. 1, 2004, 79. С обзиром на дугорочну незапосленост и флексибилизацију рада у многим земљама се у посљедње три деценије промијенила политика према незапосленима. Основно полазиште те нове политике је да високе и дуготрајне накнаде дестимулишу запошљавање, угрожавају економски раст и

Б. Висина и трајање новчане накнаде

Начин утврђивања и висина новчане накнаде сасвим су различити, тако да готово, нема двије земље да би то било идентично. Разликују се углавном два система: давања се утврђују по јединственој стопи (али се диференцирање врши с обзиром на квалификације, старост, брачно стање и др.) или висина зависи од претходних примања (зараде, плате), а постоји и комбинација ових двају система.⁴²

Наиме, у складу са чл. 47. Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске новчана накнада исплаћује се: а) за незапослено лице које има до 15 година проведених у осигурању од незапослености, у износу 45% од просјечне плате коју је незапослено лице остварило у посљедњих 12 мјесеци рада; б) за незапослено лице које има 15 и

повећавају социјалне проблеме. R. Mishra *Globalization and Welfare State*, Cheltenham-Northampton UK, 1999, 47. Зато се предузимају мјере редукције накнада и њихово трансформисање у подстицаје запошљавања, умјесто *welfare* (помоћи) настоји се увести *workfare* или *welfare to work*. Према *workfare* програму радно способни појединци добијају новчану помоћ само ако пристану учествовати у програмима запошљавања и прихвате понуђени посао. *Workfare* је систем који захтијева активности засноване на раду као услов за остваривање накнада. Иако се многи стручњаци слажу у томе да *workfare* није одговарајући начин смањивања незапослености у (богатим) развијеним индустријским друштвима, питање је да ли би се могао употребити као најбољи одговор на кризу социјалне и економске сигурности у (већином сиромашним) земљама у транзицији. Вид. П. Бејаковић, *Оправданост workfare програма у свијету и Хрватској*, Ревиија за социјалну политику бр. 3-4, 2004, 343. Другим ријечима, поштрувају се услови за стицање одређених права, смањује се број корисника појединих програма или се смањују нивои социјалних примања. Такође, нека права се настоје претворити у подстицајне мјере. Најчешће је то случај са накнадом за незапосленост, која се (као и њена висина) везује уз тражење посла. Дешава се одређена трансформација у којој социјални трансфери (као елементи сигурности дохотка) губе досадашња обиљежја *welfare*-а и постају облици *workfare*-а. Крајњи резултат укупних промјена је мање „издашна“, а по некима и мање дјелотворна социјална држава. З. Шућур, *Тржишна трансформација, незапосленост и промјене у системима социјалне сигурности и социјалне помоћи у Хрватској*, Ревиија за социјалну политику бр. 3, 1997, 239. Наиме, обично се у већини земаља систем заштите за вријеме незапослености и програми активне политике тржишта рада посматрају као два потпуно одвојена система, при чему се „пасивне“ мјере сматрају лошим, а активне мјере добрим. По мишљењу неких аутора, (вид. Н. Керовец, *Улога и донети активне политике у регулирању тржишта рада*, Ревиија за социјалну политику бр. 3, 1997, 225.), а и по нашем, далеко је плодноснији приступ разматрања цјелокупног система помоћи незапосленим лицима, те схватити да смањивање незапослености зависи, у великој мјери од координације разних аспеката ове појаве. Вид. Р. Лале, *Активна политика према незапосленима*, Годишњак Правног факултета у Источном Сарајеву бр. 1, 2014, 51-66.

⁴² А. Петровић, *Системи осигурања...*, *op. cit.*, 119.

више година проведених у осигурању од незапослености, у износу 50% од просјечне плате коју је незапослено лице остварило у посљедњих 12 мјесеци рада. Уколико незапослено лице није остварило плату за свих посљедњих 12 мјесеци рада, приликом обрачуна просјечне плате за сваки мјесец за који није остварио плату узима се износ најниже плате у Републици. Износ утврђене новчане накнаде не може бити нижи од 55% најниже нето плате у Републици, нити виши од износа једне просјечне мјесечне нето плате након опорезивања у Републици за претходну годину према посљедњем објављеном податку Републичког завода за статистику, уколико је незапослено лице било у радном односу са пуним радним временом. Незапосленом лицу које је прије престанка радног односа било у радном односу са непуним радним временом износ новчане накнаде утврђује се на основу временаведеног на раду у односу на пуно радно вријеме. Новчана накнада се исплаћује мјесечно. Да би се обезбиједио минимум социјалне сигурности незапослених радника постојеће право и предвиђа горе поменути најнижи износ новчане накнаде.

Такође, у смислу чл. 48 Закона, Завод може незапосленом лицу једнократно исплатити новчану накнаду за цијело вријеме за које има то право под условом да та средства искористи за samozapoшљавање. У том случају, незапослено лице не може се пријавити на евиденцију незапослених прије истека времена за које му је признато право на новчану накнаду. С даном остваривања једнократне новчане накнаде, незапосленом лицу престају остала права из чл. 36 овог закона и брише се из евиденције незапослених.

Са друге стране, Закон о посредовању у запошљавању и социјалној сигурности незапослених особа Федерације БиХ (чл. 30, ст. 1.) предвиђа да висину новчане накнаде чини 40% просјечне нето плате исплаћене у Федерацији у посљедња три мјесеца прије престанка радног односа незапослене особе, коју објављује Федерални завод за статистику. По мишљењу неких аутора који критикују ово рјешење, у Федерацији Босне и Херцеговине се стимулише пријављивање минималне плате на осигурање ради плаћања што мањег износа доприноса и пореза на доходак, с обзиром да висина новчане накнаде не зависи од висине пријављене плате осигураника. По узору на Републику Српску, висину новчане накнаде за случај незапослености у Федерацији БиХ треба везати уз висину плате на коју је осигураник раније плаћао доприносе и дужину његовог стажа осигурања, с тим да је потребно дефинисати минимални и максимални износ накнаде, како би се осигурала прерасподјела у корист најугроженијих категорија.⁴³

⁴³ Н. Обрадовић, *Финансирање и ефикасност система социјалне заштите у Босни и Херцеговини*, Систем социјалне заштите, БиХ и регија, Зборник радова, 2012, 113; Закон о запошљавању и правима за вријеме незапослености Брчко дистрикта БиХ (чл. 59.) прописује да новчана накнада која се исплаћује незапосленом лицу износи: а) до 15 година радног стажа 45% од просјечне нето плате након опорезивања коју је незапослено лице остварило у посљедња три пуна мјесеца рада;

За сагледавање ефикасности система материјалног обезбјеђења незапослених радника од изузетног је значаја и питање трајања права на новчану накнаду. Наиме, у нашем законодавству постоји несумњива тенденција у погледу привремености права на новчану накнаду. Она је логична полазећи од чињенице да је незапосленост код нас привремена појава.⁴⁴ Зато је и коришћење права на новчану накнаду временски ограничено, или тачније речено, може бити ограничено.

Дужина примања новчане накнаде зависи од минулог рада, односно од дужине укупног радног стажа незапосленог радника. Тако, према чл. 39. Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске дужина трајања права на новчану накнаду зависи од дужиневеденог времена у осигурању од незапослености незапосленог лица и може износити непрекидно највише: а) преко 12 мјесеци – један мјесец; б) од двије године до навршене три године – два мјесеца; в) од три године до навршених пет година – три мјесеца; г) од пет година до навршених 10 година – шест мјесеци; д) од 10 година до навршених 20 година – девет мјесеци; ђ) од 20 година до навршених 30 година – 12 мјесеци; е) од 30 година до навршених 35 година – 15 мјесеци; ж) преко 35 година – 18 мјесеци. Код поновног остваривања права на новчану накнаду у вријемеведено у осигурању од незапослености урачунава се само вријеме које је незапослено лице провело у осигурању од незапослености послје примања посљедње новчане накнаде. Дужина трајања права на новчану накнаду код непуног радног времена утврђује се на основу дужине временаведеног на раду у односу на пуно радно вријеме.⁴⁵ Мишљења смо да је покривеност незапослене популације

б) од 15 година и једног дана радног стажа 50% од просјечне нето плате након опорезивања коју је незапослено лице остварило у посљедња три пуна мјесеца рада. Износ новчане накнаде не може бити нижи од 45% просјечне нето плате Дистрикта, нити виши од једне просјечне нето плате у Дистрикту утврђене према посљедњем податку који је објавила надлежна институција за послове статистике у Дистрикту. Незапосленом лицу које је радило с непуним радним временом новчана накнада одређује се у сразмјери с обимом радног времена које је имало прије престанка радног односа. Новчана накнада исплаћује се мјесечно и то у текућем мјесецу за претходни мјесец.

⁴⁴ Б. Перић, З. Стенек, *op. cit.*, 105.

⁴⁵ Према чл. 30, ст. 2 Закона о посредовању у запошљавању и социјалној сигурности незапослених особа Федерације БиХ новчана накнада исплаћује се незапосленој особи: 1) 3 мјесеца ако је провела на раду од 8 мјесеци до 5 година; 2) 6 мјесеци ако је провела на раду од 5 до 10 година; 3) 9 мјесеци ако је провела на раду од 10 до 15 година; 4) 12 мјесеци ако је провела на раду од 15 до 25 година; 5) 15 мјесеци ако је провела на раду од 25 до 30 година; 6) 18 мјесеци ако је провела на раду од 30 до 35 година; 7) 24 мјесеца ако је провела на раду више од 35 година.

Закон о запошљавању и правима за вријеме незапослености Брчко дистрикта БиХ у чл. 55 нормира да трајање права на новчану накнаду зависи од дужине радног стажа незапосленог лица и може износити непрекидно највише: а) један мјесец, ако је

новчаном накнадом веома ограничена и максимални износ није довољан да покрије основне животне потребе појединца, те може бити узрок сиромаштва за оне који се не „снађу“ у сивој економији или се не ослоне на подршку породице.⁴⁶

Према томе, услови за стицање заштите варирају према разним законодавствима исто као и њен обим. Овдје је битно истаћи да постоје и мишљења да претјераности у погледу давања могу исто тако бити опасне као и њихова недовољност. Неограниченим уживањем заштите провоцирају се нерадне навике и то са своје стране продужује незапосленост. То би осигурање за случај незапослености претворило у осигурање против запослености, у своју супротност.⁴⁷

III ЗАКЉУЧАК

Осигурање за случај незапослености у Републици Српској даје одговор на питање опсега и реалних могућности остварења начела права на рад. Извјесно је да држава јемчи право на рад и настоји у том смислу, али ни она не може изићи из постојећих оквира економских могућности. Дакле, право на рад ни у Републици Српској не искључује могућност привремених незапослености које могу произићи из природног дејства економских закона у привредном

незапослено лице било у радном односу до навршене двије године; б) два мјесеца, ако је незапослено лице било у радном односу двије године и један дан до навршене три године; в) три мјесеца, ако је незапослено лице било у радном односу од три године и један дан до навршених пет година; г) шест мјесеци, ако је незапослено лице било у радном односу од пет година и један дан до навршених 15 година; д) девет мјесеци, ако је незапослено лице било у радном односу од 15 година и један дан до навршених 25 година; ђ) 12 мјесеци, ако је незапослено лице било у радном односу од 25 година и један дан до навршених 30 година; е) 18 мјесеци, ако је незапослено лице било у радном односу од 30 година и један дан до навршених 35 година; ж) 24 мјесеца, ако је незапослено лице било у радном односу преко 35 година и један дан. Код поновног остваривања права на новчану накнаду, у радни стаж се урачунава само радни стаж који је незапослено лице стекло након исплате посљедње новчане накнаде.

⁴⁶ У том смислу вид. С. Црнковић-Позаић, *op. cit.*, 86. Измјенама и допунама Закона о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 94/19, (чл. 12), дужина примања новчане накнаде за стаж осигурања преко 35 година повећана је са 18 мјесеци на 24 мјесеца, по узору на законодавство Федерације БиХ и Брчко дистрикта БиХ. Међутим, накнадним измјенама и допунама истог закона из 2023. године, *Службени гласник РС*, бр. 112/23 (чл. 2), дужина примања новчане накнаде за стаж осигурања преко 35 година смањена је са 24 мјесеца на 18 мјесеци, што је директно проузроковало смањење обима овог фундаменталног материјалног права незапослених радника.

⁴⁷ З. Стенек, *Осврт на незапосленост у савременим условима*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву бр. XI, 1963, 193; Вид. Р. Лале, *Позитивноправни третман...*, *op. cit.*, 65.

систему. Али, право на рад претпоставља материјално обезбјеђење лица која су привремено изван радног односа.

Наш важећи систем осигурања за случај незапослености поставља радницима (осигураницима) извјесне услове за стицање права на новчану накнаду за случај незапослености. Подаци о броју корисника новчане накнаде указују нам да су услови за стицање овог права још увијек строги, па мали број лица која траже запослење користи ово право. Оваква обухватност незапослених радника овим обликом материјалне заштите је несумњиво уска. Са друге стране, примјетна је тенденција повећања учешћа корисника новчане накнаде у укупном броју регистрованих незапослених лица у посљедњих неколико година.

Постоји више узрока који доводе до незадовољавајућег стања у погледу обухватности незапослених радника материјалним обезбјеђењем, али се прије свега истичу дужина радног стажа и основ престанка радног односа као услови за остваривање овог права. Наше право је пренагласило услов радног стажа, као услов за стицање права на новчану накнаду, и истовремено је занемарило да престанак радног односа за радника значи потпуни губитак средстава за живот, што се морало узети у обзир приликом регулисања ове материје. Нема сумње да би обухватност незапослених радника системом материјалног обезбјеђења била већа када би радни стаж био краћи, али је то питање које захтјева посебна испитивања не само због финансијских ефеката већ и због тога што систем материјалног обезбјеђења мора и стимулативно дјеловати у правцу бржег запошљавања незапослених лица.

Такође, сматрамо да је наше важеће право пренагласило, као и у горњем случају, важност воље односно кривице у погледу осигурања за случај незапослености. Предузимањем мјера редукције новчаних накнада и њиховим трансформисањем у подстицаје запошљавања, Република Српска умјесто помоћи незапосленим лицима настоји увести различите активне мјере програма запошљавања у политици према незапосленима. Према томе, покривеност незапослене популације новчаном накнадом је веома ограничена и максимални износ није довољан да осигура минимум егзистенције појединца погођеног ризиком незапослености, као једном од најтежих и најсложенијих социјалних ризика.

Radislav Lale, LL.D*

PROSPECTS OF THE UNEMPLOYED SOCIAL INSURANCE SYSTEM IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Summary

The changes that have occurred in the unemployment insurance system of the Republic of Srpska in recent years, which are particularly manifested in the tightening of the conditions for exercising the right to cash benefits, are the main motive for writing this paper. The paper systematically discusses the material security of unemployed workers in the event of temporary unemployment, with an emphasis on the right to cash benefits as the most important part of the system of material security of unemployed persons, which is based on mandatory social insurance, and which basically aims, among other things, to ensure the material and social security of the unemployed and to stimulate them to undergo vocational training and retraining for the purpose of faster employment. The author concludes that by taking measures to reduce benefits and transforming them into employment incentives, the Republic of Srpska, instead of helping the unemployed, is trying to introduce various active employment program measures in its policy towards the unemployed. Coverage of the right to unemployment benefits is relatively low, and some categories do not have this right at all, such as, for example, persons who have never worked and paid contributions, self-employed persons who cannot pay contributions for unemployment insurance, etc. Also, the coverage of the unemployed population with benefits is very limited and the maximum amount is not sufficient to ensure the minimum subsistence of an individual affected by the risk of unemployment.

Key words: *right to work, social insurance, unemployment insurance, social risk, unemployment, unemployed person, right to cash benefits.*

* Associate Professor, Faculty of Law, University of East Sarajevo.

Ђорђе Марјановић *

Прегледни научни чланак

УДК: 347.68

DOI: <https://doi.org/10.46793/GP.1701.043M>

**ДОПУШТЕНОСТ УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ
ИЗДРЖАВАЊУ ИЗМЕЂУ СУПРУЖНИКА:
НОРМАТИВНЕ ДИЛЕМЕ У КОНТЕКСТУ
САВРЕМЕНИХ ПОРОДИЧНИХ ИЗАЗОВА ****

Рад примљен: 30. 07. 2026.

Рад исправљен: 01.09.2026.

Рад прихваћен за објављивање: 25. 09. 2026.

Предмет истраживања је питање допуштености уговора о доживотном издржавању између супружника у домаћем праву. Овом питању се приступа са два аспекта: са једне стране, кроз сагледавање важећег нормативног оквира, а са друге стране, кроз испитивање могућег начина уређивања обавеза које произлазе из уговора о доживотном издржавању у случају прихватања одређених решења садржаних у Нацрту грађанског законика Републике Србије. У Нацрту грађанског законика као могућност је предвиђено допуштање закључења уговора о наслеђивању између супружника, уз истовремену забрану закључења уговора о доживотном издржавању између њих. У првом делу истраживања, аутор се бави питањем предмета уговора о доживотном издржавању са циљем сагледавања обавеза даваоца и примаоца издржавања. У другом делу истраживања, применом нормативног, догматског, упоредноправног метода, као и метода анализирања судских пресуда, аутор уочава pro et contra разлоге у вези са допуштеношћу уговора о доживотном издржавању између супружника. У трећем делу рада, аутор применом метода уобичајених за правна истраживања, сагледава постојање повезаности између уговора о доживотном издржавању и уговора о наслеђивању са циљем давања одговора на питање да ли би се обавеза доживотног издржавања могла предвидети уговором о наслеђивању уколико би он био допуштен у домаћем праву. У

* Истраживач приправник Института за упоредно право, dj.marjanovic@iur.ac.rs

** Овај рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта „Право и циљеви одрживог развоја: Први део”, који у 2026. години спроводи Институт за упоредно право уз финансијску подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација (евиденциони број: 451-03-33/2026-03/200049 од 5. 2. 2026).

закључку аутор истиче да је закључење уговора о доживотном издржавању између супружника допуштено у складу са важећим нормативним оквиром, док би, у случају прихватања анализираног предлога из Нацрта грађанског законика, супружници могућност уређивања односа поводом доживотног издржавања остваривали посредством других правних инструмената.

Кључне речи: уговор о доживотном издржавању, уговор о наслеђивању, наследноправни уговори, уговори у наследном праву.

І УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Савремене демографске карактеристике, које се односе на континуирани пораст удела старијег становништва и продужени животни век, подстичу анализирање уговора чијим се закључењем настоји обезбедити адекватан положај у старијој животној доби. Истраживања здравствених карактеристика грађана у Републици Србији указују да знатан проценат старијих особа има функционална ограничења која се односе на ход, слух, вид, припрему хране, обављање кућних послова и куповине или коришћење тоалета.¹² При томе, резултати истраживања о положају старијих особа у Републици Србији указују да о старијим особама и њиховим потребама најчешће брину чланови породице, пријатељи, комшије или друге особе из непосредног окружења.³ Ангажовање на издржавању старијих особа, неретко доводи до економских губитака, јер су даваоци издржавања приморани да скрате број часова у којима су радно ангажовани, привремено напусте запослење или одложе спровођење одлука од значаја за сопствени професионални развој.⁴ У том контексту, као

¹ Вид. Т. Вељковић *et al.*, *Сиромаштво у сенци бриге и неге: утицај дуготрајне неге на сиромаштво старијих особа у Србији*, Београд, 2025, 10-11.

² Полазиште овог рада није претпоставка да све старије особе имају одређена ограничења услед којих не могу да сама старају о свим својим потребама, будући да би такав приступ водио неоправданој генерализацији у сагледавању њиховог положаја. Ипак, старије особе са својим особеностима и карактеристикама јесу потенцијално рањива група са могућим проблемима у којима им је неретко потребна помоћ. У протеклим годинама, све више се истиче потреба да се правима старијих приступи на систематизован и свеобухватан начин на међународном нивоу. Осим тога, полазиште овог рада није да се само старије особе јављају као примаоци издржавања с обзиром и да би такав приступ био неодговарајући. Превасходно истицање правног положаја старијих особа као примаоца издржавања повезано је са актуелним теоријским расправама о њиховом правном положају, а у контексту демографских промена.

³ Т. Вељковић *et al.*, *op. cit.*, 67.

⁴ N. Cahn, C. Huntington, E. Scott, *Family Law for the One-Hundred-Year Life*, The Yale Law Journal Vol. 123, 2023, 1721-1723.

Ђорђе Марјановић, Допуштеност уговора о доживотном издржавању између супружника: нормативне дилеме ... (стр. 43-62)

посебно значајно намеће се питање улоге и значаја уговора којима се регулишу права и обавезе даваоца и примаоца доживотног издржавања. Такве уговоре треба посматрати са једне стране као инструменте обезбеђивања сигурности, неге и достојанствене старости, а са друге стране као инструменте који омогућавају да давалац издржавања стекне одређену имовинску корист.

Као основни правни инструмент за уређивање односа у вези са доживотним издржавањем, у домаћем праву се традиционално издваја уговор о доживотном издржавању.⁵ Важећим Законом о наслеђивању,⁶ одређено је да се закључењем уговора о доживотном издржавању примаалац издржавања обавезује да се после његове смрти на даваоца издржавања пренесе својина тачно одређених ствари или каква друга права, а давалац издржавања се обавезује да га, као накнаду за то издржава и да се брине о њему до краја живота и да га после сахрани.⁷ Као спорно у вези са овим уговором, поставља се питање оправданости његовог закључења између супружника.⁸ Наиме, супружници су законски дужни да воде заједнички живот и да се међусобно поштују и помажу.⁹ Обавезе које произлазе из самог брачног односа отварају питање односа између законске обавезе међусобног помагања супружника и уговорне обавезе доживотног издржавања.¹⁰ Предмет овог истраживања је испитивање адекватности решења према којем уговор о доживотном издржавању могу пуноважно да закључе супружници. Предметно питање о

⁵ Обавеза доживотног издржавања може бити установљена и другим уговорима, као што су: уговор о уступању и расподели имовине за живота, уговор о поклону са налогом доживотног издржавања или уговором који би био сачињен у складу са општим правилима уговорног права. Вид: Ј. Арсић, Б. Станивук, *Раскид уговора о доживотном издржавању и права наследника: у раскораку између закона и праксе*, Правни записи вол. 10 бр. 1, 2019, 142.

⁶ Закон о наслеђивању (ЗОН), *Службени гласник РС*, бр. 46/95, 101/2003 – одлука УСРС и 6/2015.

⁷ Чл. 194. ЗОН.

⁸ У литератури и судској пракси идентификује се низ спорних питања која се јављају у случајевима када се у улози уговорних страна код уговора о доживотном издржавању појављују супружници. Посебну пажњу привлаче ситуације у којима се давалац издржавања уговором обавезује на заснивање заједнице живота са примаоцем издржавања, иако се у време закључења таквог уговора већ налази у брачној заједници са другим лицем. О овом и другим спорним питањима, Вид. О. Антић, *Наследно право*, Београд, 2010, 353-355. У овом истраживању бавимо се анализом оправданости закључивања уговора о доживотном издржавању између супружника, док ћемо се осталим питањима бавити у другим истраживањима.

⁹ Чл. 25 Породичног закона (ПЗ), *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

¹⁰ Вид: М. Bukovac Puvача, S. Winkler, *Uzdržavanje starijih osoba kao ustavna, zakonska i ugovorna obveza-pravni okvir v. realnost*, u: Zbornik radova sa trinaestog međunarodnog naučnog skupa-Dani porodičnog prava (ur. A. Jašarbegović), Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić”, Mostar 2025, 54.

могућности закључења уговора о доживотном издржавању између супружника је у правној доктрини било предмет истраживања још „средином“ прошлог века,¹¹ док је након доношења важећег Закона о наслеђивању у литератури изложено схватање да закључење уговора о доживотном издржавању између супружника више није спорно и да они такав уговор могу пуноважно закључити.¹² Предлог решења садржаних у Нацрту грађанског законика изнова актуелизује питање оправданости закључења овог уговора између супружника. Наиме, Нацртом грађанског законика Републике Србије предвиђено је решење према којем би, у случају прихватања могућности закључења уговора о наслеђивању између супружника, њима било онемогућено закључење пуноважног уговора о доживотном издржавању.¹³ Управо због тога, приступ овом истраживању подразумева: 1) испитивање односа између обавеза даваоца издржавања из уговора о доживотном издржавању у односу на опсег обавеза који за супружнике произлази из постојања брачног односа; 2) испитивање могућности да се уговором о наслеђивању предвиди обавеза доживотног издржавања између супружника.

¹¹ Вид: Ј. Хекман, *О правном карактеру уговора о доживотном издржавању*, Југословенска адвокатура бр. 3-4, 1956, 15-20.

¹² З. Поњавић, *Развод брака уговорних страна из уговора о доживотном издржавању*, у: Зборник радова Уговор о доживотном издржавању (ур. Г. Стојановић, Н. Петрушић), Удружење за грађанско процесно и арбитражно право, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 1997, 11. Ипак, током спровођења овог истраживања дошли смо до сазнања да поједини јавни бележници заступају становиште према којем уговор о доживотном издржавању не може бити закључен између супружника због постојања обавеза које произлазе из брачног односа. У том контексту, у одговорима на упите упућене јавним бележницима путем електронске поште, којима смо настојали да утврдимо заступљеност оваквих уговора у њиховој пракси, као и садржину појединих закључених уговора, поједини бележници навели су да у својој пракси не сачињавају уговоре о доживотном издржавању између супружника услед постојања законске обавезе издржавања. Слично томе, у појединим истраживањима аутори указују да постоје јавни бележници који децидно одбијају да потврде уговор о доживотном издржавању због схватања да се по правилу ради о симулованим уговорима којима се изигравају права нужних наследника. Вид. Г. Јовановић, *Јавнобележничке исправе о правним пословима: са посебним освртом на послове располагања непокретностима*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2025, 336. Наведено указује да питање допуштености закључења ових уговора и даље може бити спорно у пракси. С друге стране, на основу захтева упућеног домаћим судовима ради достављања информација од јавног значаја, којим је затражено достављање пресуда у вези са уговорима о доживотном издржавању између супружника, остварили смо увид у поједине судске одлуке и утврдили да се овакви уговори у пракси ипак закључују. У наставку истраживања предмет анализе биће поједине пресуде које су нам судови доставили на основу наведеног захтева.

¹³ Чл. 2794, Нацрт грађанског законика, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/260615/260615-nacrt-gradjanskog-zakonika.html>, датум посете: 23. 07. 2026.

Значај истраживања препознајемо у карактеристикама савременог правног промета који одликује потреба за закључивањем уговора код којих је доживотно издржавање предмет уговорне обавезе. Таква истраживања неретко се спроводе и у упоредном праву,¹⁴ а као узрок тога истичу се схватања према којима су демографске промене, старост становништва, продужавање животног века и потреба за обезбеђивањем неге старијих један од највећих изазова савременог друштва. У праву Републике Србије, потреба за истраживањем ових уговора произлази и из чињенице да алтернативни механизми пружања помоћи старијим особама, који би подразумевали доступност професионалних неговатеља са уређеним радноправним статусом, још увек нису у довољној мери развијени и доступни, те је стога уговор о доживотном издржавању нарочито значајан инструмент обезбеђивања издржавања.¹⁵

II ПРЕДМЕТ УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ

Продужавање животног века указује на све већи број лица која, упркос могућим ограничењима у обављању свакодневних животних активности, проузрокованим хроничним обољењима проводе дужи период живота у позној животној доби. Како би се превазишла могућа функционална ограничења, ова лица могу, у границама слободе уговарања, уредити односе који ће им обезбедити одговарајући степен сигурности, неге и подршке у будућности. Као спорно намеће се питање на који начин уговором дефинисати садржину обавезе даваоца издржавања, имајући у виду да прималац доживотног издржавања, уговор закључује ради задовољења различитих животних потреба које се током трајања уговора могу мењати.

Потребе особа којима су одређене животне функције ограничене могу бити најразличитије услед чега је уговорно прецизирање таквих обавеза од значаја и за даваоца и за примаоца издржавања. На основу анализирања теоријске грађе¹⁶ и судске праксе,¹⁷ примећујемо да се као предмет обавезе

¹⁴ Примера ради: М. Espejo Lerdo de Tejada, *El contrato de alimentos para proteger al cónyuge o a la pareja: contrato de alimentos entre cónyuges y contrato de alimentos a favor del cónyuge*, у: *La protección del cónyuge viudo* (dir. P. Represa Polo, J. Pablo Murga Fernandez), Atelier Libros Jurídicos, Barcelona 2025, 245-275.

¹⁵ О улози државе у обезбеђивању дуготрајне неге вид.: М. Драгићевић, *О потреби за дуготрајном негом и улози државе у њеном обезбеђивању*, Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 64 (104), 2025, 245-268.

¹⁶ Вид. Н. Суботић Константиновић, *Уговор о доживотном издржавању*, Београд, 1968, 67-78; Б. Милетић, Г. Тишић, *Предмет уговора о доживотном издржавању*, у: Зборник радова Уговор о доживотном издржавању (ур. Г. Стојановић, Н. Петрушић), Удружење за грађанско процесно и арбитражно право, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш 1997, 35-46; Д. Живојиновић, *Предмет уговора о доживотном издржавању*, у: *Услађивање правног система Србије са стандардима Европске уније*

даваоца издржавања одређују: набавка хране, куповина лекова, куповина одеће или обуће, одржавање хигијене у стану, давање „цепарца“, успостављање заједнице живота и одржавање заједничког домаћинства, омогућавање пристojног живота према годинама примаоца издржавања и његовом здравственом стању,¹⁸ куповина енергената за грејање, пружање свакодневне или повремене пажње, припремање дијеталне хране, омогућавање посеђивања музеја, изложби или гледања позоришних представа. Разноврсност животних потреба лица којима је потребно издржавање указује на неопходност што прецизнијег одређења обавезе издржавања, а све са циљем заштите правног положаја примаоца издржавања и учвршћивања уверења да ће у периоду старости остваривати све потребе у погледу којих му буде потребна подршка другог лица. При томе, прецизно одређење уговорних обавеза доприноси избегавању сукоба у контексту могућих тврдњи да давалац издржавања неадекватно или неблаговремено извршава своје уговорне обавезе. Ипак, уколико уговорне стране не уговоре изричито обавезе у вези са давањем издржавања, примениће се одредба Закона о наслеђивању којом је предвиђено шта нарочито, уколико уговором није нешто друго предвиђено, обухвата обавеза издржавања. У том случају обавезе даваоца издржавања су да примаоцу издржавања обезбеди становање, храну, одећу и обућу, одговарајућу негу у болести и старости, трошкове лечења и давања за свакодневне уобичајене потребе како би се примаоцу издржавања обезбедило задовољење свих потреба које, услед старости, болести или других околности, више није у могућности да самостално задовољи.¹⁹

Сходно потребама које примаоци издржавања могу имати, од значаја је да уговор о доживотном издржавању закључе са себи блиском особом. Како се то наводи у теорији, прималац издржавања има оправдани интерес да издржавање прима од лица са којим је у блиском односу.²⁰ Потребне примаоца издржавања у појединим случајевима могу захтевати континуирану и интензивну подршку,

(ур. М. Мићовић), књ.7, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац 2019, 327-329; Н. Стојановић, *Наследно право*, Ниш, 2022, 393.

¹⁷ Вид. Пресуда Врховног суда Републике Србије, бр. Рев. 15620/2020, од: 16. 11. 2023, пресуда доступна на интернет страници Врховног суда Републике Србије; Пресуда Апелационог суда у Нишу, бр. Гж 1966/2022, од: 5. 07. 2022, пресуда доступна на интернет страници Апелационог суда у Нишу.

¹⁸ Код уговора са трајним престацијама, као што је уговор о доживотном издржавању, неопходно је узети у обзир могућност промена животних околности примаоца издржавања, које могу довести до измене и повећања обима његових потреба. Стога се у теорији оправдано истиче потреба да садржај обавеза буде довољно флексибилно одређен, како би се омогућило њихово прилагођавање променљивим потребама примаоца издржавања, али и даваоца издржавања. Вид. Д. Живојиновић, *op. cit.*, 328.

¹⁹ Чл. 194, ст. 3, ЗОН.

²⁰ М. Вукотић, *Правне последице смрти даваоца издржавања*, Анали Правног факултета Универзитета у Београду бр. 1, 2025, 208.

која подразумева вишечасовну или целодневну негу, као и помоћ при обављању свакодневних активности.²¹ Услед посебне природе обавеза издржавања, избор лица са којим ће бити закључен уговор о доживотном издржавању условљен је степеном поверења између уговорних страна и њиховом међусобном блискошћу. Будући да се обавезе даваоца издржавања у појединим случајевима непосредно односе на задовољење основних животних потреба примаоца издржавања и обезбеђивање његове свакодневне егзистенције, последице неодговарајућег избора уговорног партнера могу бити нарочито тешке. У случају да давалац издржавања неадекватно извршава обавезе које произлазе из уговора о доживотном издржавању, прималац издржавања може захтевати раскид уговора. Међутим, и поред могућности раскида уговора, благовремено и адекватно задовољење његових основних животних потреба може бити угрожено. Управо због тога, избор уговорног партнера код уговора о доживотном издржавању представља један од кључних предуслова за стабилно и континуирано обезбеђивање потреба примаоца издржавања.

Прималац издржавања се обавезује да се у току извршења уговора понаша у складу са начелом савесности и поштења као и да се на даваоца издржавања пренесе својина тачно одређених непокретних или покретних ствари у тренутку његове смрти а који су примаоцу издржавања припадали у тренутку закључења уговора. При томе предмет примаочеве обавезе може бити све оно што може бити предмет било које уговорне облигације, изузев примаочеве заоставштине, односно ствари и права која ће се затећи у његовој заоставштини.²² За разлику од домаћег права, у појединим правима земаља региона допуштено је да се прималац издржавања обавезе да на даваоца издржавања пренесе и будућу имовину односно будућу ствар. Као аргумент

²¹ У литератури је заступљено схватање да уговарање обавезе исплате фиксних новчаних износа у периодичним интервалима до краја живота упућује на закључак да је реч о уговору о доживотној ренти. У том смислу, да би се радило о уговору о доживотном издржавању, неопходно је да обавеза даваоца не буде сведена искључиво на новчана давања, већ да обухвати и пружање помоћи, неге, услуга или других облика издржавања. С тим у вези, код уговора о доживотном издржавању новчана давања могу представљати само један од елемената обавезе издржавања, па тако могу бити уговорена ради подмиривања дела трошкова смештаја примаоца издржавања у дому за стара лица, плаћања режијских трошкова стана у којем прималац живи, сношења трошкова набавке лекова, као и других издатака повезаних са здравственом заштитом и медицинским услугама. Вид. Е. Bikić, S. Suljević, *Nasljedno pravo*, Теџањ, 2014, 244. Супротно томе, примењујући метод анализирања случаја и то анализирања судских пресуда, увидели смо да су у пракси закључивани уговори код којих се обавеза издржавања састојала у финансијској помоћи која се плаћа на месечном нивоу, а да је обавеза примаоца издржавања да уступи непокретност. Вид. Пресуда Врховног суда Републике Србије, бр. Рев 19540/2022, од: 4. 09. 2024.

²² Д. Ђурђевић, *Институције наследног права*, Београд, 2024, 252.

због којег је овакво становиште оправдано, у хрватској правној теорији, истиче се то, да је у њиховом праву допуштено закључење уговора о поклону будућих ствари до висине половине имовине, па се сматра да, ако је располагање будућом имовином дозвољено у оквиру бестеретног правног посла, утолико пре треба допустити такво располагање и у оквиру теретног уговора.²³

III О ДОЗВОЉЕНОСТИ УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ ИЗМЕЂУ СУПРУЖНИКА: *PRO ET CONTRA*

Како је већ истакнуто у уводним разматрањима овог рада, питање оправданости закључивања уговора о доживотном издржавању између супружника представља једно од традиционално спорних питања домаћег наследног права. Анализом правне теорије, судске праксе и нормативних предлога који су се односили на уређење овог питања, могу се издвојити два супротна схватања. Према једном, уговор о доживотном издржавању између супружника не треба допустити, док према другом уговор о доживотном издржавању између супружника треба допустити, али уз испуњење посебних услова који се односе на садржину обавезе даваоца издржавања.

Међу аргументима који се у домаћој правној књижевности, како старијој тако и савременој, истичу у прилог недопуштености уговора о доживотном издржавању између супружника, посебно место заузима становиште да је овакав уговор у колизији са законском обавезом издржавања супружника.²⁴ При томе, аутори указују да је уговарање доживотног издржавања између супружника противно прописима којима се уређују брачни односи,²⁵ да стабилност личних односа може бити нарушена алеаторном природом уговора о доживотном издржавању,²⁶ или да је уговор о доживотном издржавању између супружника повод за правну и моралну деградацију брака, односно да у себи крије мотиве који су противни моралним основама брака.²⁷ Наведена схватања о немогућности да супружници закључе пуноважан уговор о доживотном издржавању могу се довести у везу са личним правима и дужностима супружника у вези са којима није могуће споразумевати се, нити их вољом мењати.²⁸ У такве обавезе, сврставају се и оне обавезе које би могле

²³ V. Gorenc et al., *Komentar Zakona o obveznim odnosima*, Zagreb, 2014, 929.

²⁴ Б. Пајтић, *Брачни имовински уговор-докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2008, 65.

²⁵ А. Гамс, *Брачно и породично имовинско право*, Београд, 1966, 84.

²⁶ Нав. према: Д. Радић, *Имовински односи у браку*, Бања Лука, 2016, 385.

²⁷ М. Младеновић, *Породично право - Књига 2*, Београд, 1981, 672.

²⁸ Како се то истиче у литератури, правилно функционисање породице као микрокосма и темеља сваког друштва залог је правилном постојању и правилном развоју друштва. У том смислу, законодавац ограничава могућност супружницима да уговором уређују лична питања. Са аспекта посматрања аутономије воље као темељног начела грађанског права, потребно је указати да је слобода уговарања супружника ограничена

Ђорђе Марјановић, Допуштеност уговора о доживотном издржавању између супружника: нормативне дилеме ... (стр. 43-62)

бити предмет уговора о доживотном издржавању, као што је то обавеза узајамног помагања и поштовања. Осим тога, Закон о наслеђивању садржи одредбу према којој надживели супружник губи право законског наслеђивања ако је заједница живота са оставиоцем, пре отварања наслеђа, трајно престала његовом кривицом.²⁹ У домаћој судској пракси, уочавамо схватања према којима до губитка права законског наслеђивања долази у случају када тужена није водила бригу о супругу, нити му је пружала помоћ и негу у време болести када му је то било најпотребније, а што се уобичајено очекује од брачног другог.³⁰ У контексту оваквог приступа судова, могло би се доћи до схватања да је брига о супружнику и испуњавање појединих брачних дужности услов за стицање права наслеђивања. Отуда, у светлу такве законске одредбе и схватања садржаних у судској пракси може се поставити питање оправданости закључивања уговора о доживотном издржавању између супружника.

Сам по себи, брак би требало да представља животну заједницу у којој супружници у највећој могућој мери остварују своју личност, делећи како тренутке успеха и радости, тако и животне неуспехе и искушења. Заснован на узајамном разумевању, поверењу и солидарности, брак омогућава супружницима да заједничким снагама превазилазе животне тешкоће и изазове, чинећи свакодневни живот стабилнијим, лакшим и испуњенијим.³¹ Управо из овог разлога, као централно питање намеће се да ли је уговор о доживотном издржавању између супружника заиста неспојив са природом брачне заједнице или је, ипак, реч о два различита извора обавеза које могу постојати паралелно.

У иностраној литератури такође уочавамо схватања да уговор о издржавању између супружника не треба дозволити услед колизије законске и уговорне обавезе издржавања. Тако, у шпанској правној књижевности, у којој се анализира уговор о издржавању (*pactos de alimentos*), поједини аутори истичу да овај уговор не може бити пуноважан уколико би њиме један супружник преузео уговорну обавезу која већ произлази из закона.³² Према оваквим схватањима, уговор би био недопуштен због недостатка потребе да се уговором уреди обавеза издржавања, будући да би се њиме један супружник обавезао на испуњење чинидбе коју је већ дужан да пружа на основу брачног

супружничким правима и дужностима с обзиром да између њих постоје права и обавезе које не могу уговором мењати. Вид. Б. Стјепановић, *Садржина брачног уговора, докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2021, 59. Вид. Д. Радић, Д. Ђеранић, *Породично право*, Источно Сарајево, 2025, 147; Б. Пајтић, *op. cit.*, 67.

²⁹ Чл. 25, ст.1, тач. 3, ЗОН.

³⁰ Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, бр. Гж 554/11, од: 23. 11. 2011, Нав. према: Апелациони суд у Новом Саду, Билтен судске праксе, Нови Сад, 2012, 104-107.

³¹ О. Цветић Јанчић, *Породично право - Књига 1, Брачно право*, Нови Сад, 1995, 121.

³² Вид. С. Berenguer Albaladejo, *Pactos de alimentos entre cónyuges: naturaleza jurídica y desistimiento unilateral*, Actualidad jurídica Iberoamericana 8 (2), 2018, 86.

односа.³³ У тамошњој литератури, могућност да супружници закључе уговор о издржавању у више наврата је анализирана у контексту пресуде Врховног суда Шпаније,³⁴ којом је заузет став да уговор о издржавању закључен пре ступања уговорних страна у брак неће на исти начин производити правно дејство након закључења брака. Наиме, према схватању тамошњег суда у предметној пресуди, ступањем у брак настаје законска обавеза међусобног издржавања, помоћи и солидарности између супружника, која представља правни основ са истоветним обавезама.³⁵

Насупрот схватању према којем закључење уговора о доживотном издржавању између супружника не би требало дозволити због постојања законске обавезе издржавања, у правној литератури заступљено је и становиште према којем законска и уговорна обавеза издржавања могу постојати паралелно, односно „једна поред друге“.³⁶ У том смислу, са једне стране „стоје“ лична права и дужности супружника, која су императивне природе, и представљају минимални садржај који једна животна заједница мора испуњавати да би се могла сматрати браком. Помоћ, подршка, солидарност и издржавање представљају суштинске елементе брачне заједнице који произлазе из самог постојања брака. Са друге стране „стоје“ обавезе из уговора о доживотном издржавању које су по својој природи другачије него законска обавеза помоћи и подршке или законске обавезе издржавања.

Законска обавеза издржавања заснива се непосредно на закону и настаје када су испуњени законом предвиђени услови, односно када један супружник нема довољно средстава за живот, а неспособан је за рад или је незапослен, при чему се њен обим одређује према потребама повериоца издржавања и могућностима дужника издржавања.³⁷ При томе, обавеза пружања поштовања

³³ C. Diaz Ordas, *La configuración legal del contrato de alimentos como instrumento adecuado para garantizar cuidados a personas vulnerables. En particular, su aleatoriedad y onerosidad*, Actualidad jurídica iberoamericana 24bis, 2026, 360-361.

³⁴ Пресуда Tribunal Supremo, Rec. num. 3711/1955, од: 18. 01. 2001, пресуда доступна на: <https://vlex.es/vid/cesion-reserva-usufructo-vitalicio-15205002>, датум посете: 29. 07. 2026.

³⁵ Наведени случај указује на различите чињеничне и правне ситуације у којима се може поставити питање пуноважности уговора о доживотном издржавању, односно обима и дејства права и обавеза које из њега произлазе. Тако, уговор о доживотном издржавању може бити закључен пре закључења брака што отвара питање његовог дејства у току брака. Затим, уговор може бити закључен за време брака, али се може отворити питање његовог дејства у случају развода супружника који су уговорне стране. Напошетку, уговор о доживотном издржавању може бити закључен условно, као уговор који ће производити дејство у случају да дође до развода брака.

³⁶ О аргументима због којих супружницима треба дозволити закључење уговора о доживотном издржавању, у домаћој литератури вид: Р. Суџум, *Уговори између супружника, магистарски рад*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1975, 104-105; О. Антић, *op. cit.*, 354.

³⁷ M. Bukovac Puvača, S. Winkler, *op. cit.*, 54.

Ђорђе Марјановић, Допуштеност уговора о доживотном издржавању између супружника: нормативне дилеме ... (стр. 43-62)

и помагања³⁸ одређена је на апстрактан начин услед чега је различити супружници могу схватити на различити начин. У том смислу, интерес супружника може бити да уговором прецизирају потребе које се односе на доживотно издржавање као и да предвиде одговарајућу накнаду за то. Свакако, интереси супружника и њихова заједничка воља могу налагати да се солидарност између њих манифестује тако што ће супружник који располаже материјалним средствима, таквим средствима располагати у циљу одговарајућег признања и компензације за посебан вид помоћи и неге коју му други супружник пружа.³⁹

Карактеристика законске обавезе пружања помоћи и подршке јесте да није праћена санкцијом која би омогућила њено принудно остваривање или право на новчану накнаду штете у случају неизвршења законске обавезе.⁴⁰ При томе, реч је о строго личној обавези, чија је садржина везана за лични однос супружника и која, услед своје личне природе, не прелази на наследнике. Насупрот томе, код уговора о доживотном издржавању у случају неиспуњења или неадекватног извршавања уговорних обавеза,⁴¹ прималац издржавања може захтевати раскид уговора и евентуално право на накнаду штете услед постојања уговорне одговорности.⁴² Док је законска обавеза издржавања строго везана за лични однос супружника код уговора о доживотном издржавању смрт даваоца издржавања пре примаоца издржавања не доводи нужно до престанка уговорног односа. Наиме, ако давалац издржавања премине пре примаоца издржавања, његов супружник и потомци који су позвани на наслеђе, могу преузети испуњење уговорних обавеза, уколико на то пристану, што може представљати значајан вид сигурности за примаоца издржавања.⁴³ Сходно томе, да се у овом истраживању бавимо питањем допуштености уговора о доживотном издржавању између супружника, уколико би прималац

³⁸ Супружници су дужни да воде заједнички живот те да се узајамно поштују и помажу. Вид. чл. 25, Породични закон, *Службени гласник РС*, бр. 18/25, 72/2011 – др. закон и 6/2025.

³⁹ Слично томе, вид. Р. Суџум, *op. cit.*, 105.

⁴⁰ Како се то наводи у доктрини породичног права, нека од принудних права нису снабдевена непосредном санкцијом. У том смислу, поједини аутори илустративно наводе да „жена не може натерати мужа да јој помаже у кућним пословима посредством принудних права која се везују за брак”. Вид. М. Младеновић, *Права и дужности супружника личне природе у праву социјалистичких земаља*, Анали Правног факултета у Београду бр. 34 (6), 1986, 618.

⁴¹ О неизвршењу уговора у српском позитивном праву, Вид: К. Јовичић, С. Вукадиновић, *Неизвршење уговора, уговорна одговорност и накнада штете*, Београд, 2023, 99-107.

⁴² Ј. Арсић, Б. Станивук, *op. cit.*, 147-148.

⁴³ Вид. Д. Илић, *Престанак уговора о доживотном издржавању у случају смрти даваоца издржавања*, у: Зборник радова Правног факултета Универзитета у Крагујевцу (ур. Д. Вујисић), Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац 2024, 470.

издржавања надживео даваоца издржавања, тада би обавеза даваоца издржавања могла да пређе једино на потомке који су позвани на наслеђе и који су на то пристали.⁴⁴ Као још једна разлика између са једне стране законске обавезе помоћи и помагања супружнику и са друге стране уговорне обавезе издржавања уочава се то што су обавезе које произлазе из брака ограничене законом утврђеним стандардима док садржина обавеза из уговора о доживотном издржавању зависи од воље и интереса уговорних страна, изражених кроз конкретизацију предмета уговора. Због тога уговор о доживотном издржавању може допринети учвршћивању сигурности код примаоца издржавања што може представљати и разлог за закључење уговора са супружником. Осим тога, сходно природи обавеза даваоца издржавања и *intuitu personae* карактеристикама уговора, сужавање опсега слободе уговарања и то ограничавањем слободе избора друге уговорне стране могло би се штетно одразити на функцију коју овај уговор треба да има у правном промету. Ипак, као кључно спорно питање, у вези са односом између уговорне обавезе доживотног издржавања и обавеза које произлазе из брака, издваја се: према којим критеријумима је могуће разграничити обавезе које супружници имају већ на основу самог брачног односа од оних које представљају самосталну уговорну обавезу засновану на уговору о доживотном издржавању?

У домаћој судској пракси, уочавамо више пресуда⁴⁵ у којима су судови у образложењима пресуда указали да се обавеза издржавања извршавала на начин који превазилази уобичајене бриге супружника у браку. Примера ради, у једној од анализираних пресуда, суд је утврдио да је прималац издржавања још

⁴⁴ Приликом анализирања пресуда из домаће судске праксе, уочили смо ону у којој је суд утврдио да је прималац издржавања, пре закључења уговора о доживотном издржавању са својом супругом, као даваоцем издржавања, разговарао са њеном ћерком из првог брака о могућности да преузме бригу и старање о њему у случају да он, као прималац издржавања, надживи даваоца издржавања. Вид. Пресуда Вишег суда у Новом Саду, бр. П 452/19, од 23. 2. 2022, необјављена пресуда. Овакви и слични случајеви указују на то да прималац издржавања може имати интерес да се извршавање обавеза из уговора о доживотном издржавању настави и у случају његовог надживљавања даваоца издржавања. Вид. и: Н. Крстић, *Правне последице претходне смрти даваоца издржавања код уговора о доживотном издржавању*, Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 104, 2025, 41. Сматрамо да, ради заштите таквог интереса примаоца издржавања, није оправдано сужавати опсег аутономије воље у погледу избора друге уговорне стране приликом закључења уговора о доживотном издржавању. Ово нарочито имајући у виду да прималац издржавања не може раскинути уговор услед саме смрти даваоца издржавања, због чега приликом избора друге уговорне стране треба да води рачуна и о могућим последицама које могу наступити у случају да надживи даваоца издржавања.

⁴⁵ Примера ради: Пресуда Врховног суда Републике Србије, бр. Рев. 15633/2023, од: 8. 11. 2023, пресуда доступна на сајту Врховног суда Републике Србије; Пресуда Врховног суда Републике Србије, бр. Рев. 26529/2023, од: 20. 05. 2025, пресуда доступна на сајту Врховног суда Републике Србије.

Ђорђе Марјановић, Допуштеност уговора о доживотном издржавању између супружника: нормативне дилеме ... (стр. 43-62)

у првим годинама брачног односа почео да се суочава са озбиљним здравственим тегобама, које су временом постајале све израженије. Због хроничних обољења и процене лекара да ће му у будућности бити потребна све интензивнија нега и помоћ, супружници су разговарали о начину обезбеђивања његове будуће заштите. Иако је супруга изразила спремност да се о њему стара, прималац издржавања је инсистирао да се обавеза издржавања дефинише уговором о доживотном издржавању. Према утврђеном чињеничном стању, супруг је сматрао да ће се његово здравствено стање временом погоршавати и да ће обавезе супруге превазилазити уобичајене брачне дужности. Обавезе даваоца издржавања обухватале су, између осталог, помоћ приликом одласка у тоалет, за којим је прималац издржавања имао потребу на сваких 15 до 20 минута, помоћ у одржавању личне хигијене, као и приликом облачења и свлачења гардеробе. Услед свог здравственог стања, прималац издржавања није био способан за самостално коришћење тоалета, обување, везивање пертли, обување чарапа, сечење ноктију на ногама, одржавање хигијене стопала, као ни за самостално коришћење прописане терапије. Осим наведеног, давалац издржавања је преузео и већи део послова у оквиру делатности коју су супружници заједнички обављали. Напослетку, суд у анализираној пресуди истиче да сама чињеница да су уговор о доживотном издржавању закључили супружници не представља сметњу за његово закључење, нарочито имајући у виду да су обавезе које је давалац издржавања преузео по свом обиму и интензитету „превазилазиле уобичајену бригу према супружнику“. Према оцени суда, управо због таквог обима пружене неге, помоћи и пажње, прималац издржавања је желео да се „одужи“ за сву бригу и негу коју му је давалац издржавања пружио, односно за „жртву“ коју је, како је сам наводио, давалац издржавања поднео.⁴⁶

Анализирајући предметну пресуду, уочавамо да је суд посебан значај придао околности да су обавезе које је преузео давалац издржавања по свом обиму и интензитету превазилазиле уобичајену бригу која произлази из брачне заједнице. У још једној пресуди која је била предмет наше анализе, увидели смо да је суд посебан значај придао околности да је примаоцу издржавања у толикој мери било нарушено здравствено стање да му је туђа нега и помоћ била неопходна, да је она подразумевала честу помоћ при учесталом одласку код лекара, у кретању, у обављању хигијенских потреба, те је суд утврдио да је такав обим обавеза даваоца издржавања оправдао сврху и циљ располагања имовином уговором о доживотном издржавању и поред постојања брачног односа, а самим тим и дужности које се везују за брак.⁴⁷ Приступ и схватања суда из предметних анализираних пресуда, могу се довести у везу са

⁴⁶ Пресуда Вишег суда у Новом Саду, бр. П 887/2023, од: 9. 10. 2024, необјављена пресуда.

⁴⁷ Пресуда Врховног суда Републике Србије, бр. Рев 1615/2021, од: 21. 10. 2022, пресуда доступна на сајту Врховног суда Републике Србије.

савременим схватањима о значају давања имовинске противчинидбе за пружену негу и старање о зависним члановима породице.⁴⁸ Наиме, у савременој литератури указује се да чланови породице често преузимају улогу неплаћених неговатеља, пружајући дуготрајну и интензивну помоћ својим блиским лицима, без одговарајуће накнаде за такав рад.⁴⁹ При томе, такви облици неге могу бити праћени различитим економским губицима, али и психофизичким напорима и тешкоћама. Полазиште оваквог приступа заснива се на преиспитивању традиционалне претпоставке према којој се породична брига подразумева као бесплатна и морална обавеза која не захтева давање посебне противчинидбе. Свакако, такав приступ не подразумева да све облике породичне солидарности треба свести на економску вредност, већ се истиче значај препознавања стварног напора, времена и одрицања које дуготрајна нега подразумева и која може превазилазити уобичајене обавезе које се везују за брак.

У упоредном праву уочавамо настојање законодаваца, али и правне теорије, да истакну значај давање одговарајуће накнаде особама које пружају негу старијим особама у породици. Тако је реформом наследног права у Аустрији 2015. године уведен институт *Pflegevermächtnis*, којим се лицима блиским оставиоцу која су му пружала негу најмање шест месеци током последње три године пре његове смрти признаје право на одређено давање из заоставштине уколико му накнада за пружену негу није извршена по другом основу. Значајно је да у круг лица која могу остварити ово право спада и супружник оставиоца, уколико испуњава законом прописане услове у погледу пружене неге.⁵⁰ У доктрини се уочавају схватања да однос према породичној бризи о старијим особама подразумева и одражава идеју породичне солидарности, али да то не значи да она нужно треба бити бесплатна⁵¹ или да уговор о доживотном издржавању између супружника може допринети

⁴⁸ N. Cahn, C. Huntington, *op. cit.*, 1721-1723.

⁴⁹ О правном положају неформалних неговатеља, а између осталог и чланова породице, вид. М. Сјеничић, М. Миленковић, С. Николић Попадић, *Неформални неговатељи старијих у Србији-ка препознавању формалног статуса*, Становништво бр. 1, 2024, 85-101.

⁵⁰ У домаћој теорији, о овом институту вид. И. Ђокић, *Наследноправна сингуларна сукцесија на основу закона, докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2020, 162; У иностраној теорији о овом институту вид. M. Schauer, *Codification of Civil Law in Austria*, in: *Codification of civil law: assessment, reforms, options* (ed. E. Veress), Central European Academic, Budapest, Miskolc 2024, 486; A. Braun, *Compensating unpaid domestic care in the testamentary context II: Possible approaches and potential objections*, Edinburgh Private Law Blog, 2022, <https://blogs.ed.ac.uk/private-law/2022/12/07/compensating-unpaid-domestic-care-in-the-testamentary-context-ii-possible-approaches-and-potential-objections/>, датум посете: 25. 07. 2026.

⁵¹ A. Röthel, *Familiäre Alterspflege und Erbrecht Paradoxien und Ambivalenzen*, In: *Handbuch Sorgearbeit, Sorgebeziehungen und das Recht-Caring and the Law* (eds. M. Cottier, K. Scheiwe, C. Voithofer), Springer, Berlin 2026, 350.

обезбеђивању достојанствене старости, услед тога што други облици обезбеђивања издржавања томе не доприносе у потпуности.⁵² Такође у литератури уочавамо и ставове према којима се право на „награду“ пружаоцима издржавања повезује са променама у савременим породичним односима, пре свега са слабљењем традиционалних облика породичне солидарности и све већом потребом за правним признањем рада лица која преузимају бригу о старијим члановима породице.⁵³

На основу анализе теоријске грађе, појединих нормативних решења из упоредног права, као и појединих пресуда из домаће судске праксе, мишљења смо да закључење уговора о доживотном издржавању између супружника не треба посматрати као одступање од начела породичне солидарности. Напротив, реч је о инструменту обезбеђивања издржавања који омогућава адекватно вредновање неге и подршке када њихов обим и интензитет превазилази оно што се може сматрати уобичајеним садржајем брачних обавеза. Наведено схватање произлази из тога што прималац издржавања на тај начин може адекватно вредновати лични и имовински ангажман даваоца издржавања и спречити да његова спремност на пружање помоћи и неге буде схваћена као „прекомерна жртва“ која произлази искључиво из обавеза које се везују за брак. Уместо да се закључивање уговора о доживотном издржавању између супружника без његове свеобухватне анализе у сваком конкретном случају посматра као средство злоупотребе, овакве уговоре најпре треба посматрати као вољан избор да се обавеза доживотног издржавања повери најближој особи и да јој се за то за узврат пружи одговарајућа накнада. При томе, потребно је имати у виду да резултати истраживања спроведених у Републици Србији указују на то да је неформална подршка коју чланови породице пружају старијим особама често ограничена услед пословних обавеза или недостатка времена.⁵⁴ Стога сматрамо да не би требало ограничавати могућност да прималац издржавања своје издржавање обезбеди закључењем уговора о доживотном издржавању, којим ће надокнадити губитке које давалац издржавања трпи пружањем интензивне и дуготрајне неге, а који превазилазе оно што се уобичајено очекује у оквиру брачне обавезе узајамног помагања.

IV ДОПУШТЕНОСТ УГОВАРАЊА ДОЖИВОТНОГ ИЗДРЖАВАЊА У ОКВИРУ УГОВОРА О НАСЛЕЂИВАЊУ

Поред схватања да уговор о доживотном издржавању између супружника не би требало дозволити због његове могуће колизије са законском обавезом

⁵² M. Bukovac Pivača, S. Winkler, *op. cit.*, 54.

⁵³ D. Hacker, *Inheritance law and the challenge of securing care in old age*, In: *Inheritance and the Right to Bequeath Legal and Philosophical Perspectives* (eds. H.C. Schmidt, D. Holiday, T. Gutmann), Routledge, Abingdon 2023, 161.

⁵⁴ Т. Вељковић *et al.*, *op. cit.*, 67-69.

издржавања која произлази из брака, у литератури је присутно и становиште према којем би закључење оваког уговора требало искључити јер се њиме може заобићи забрана закључивања уговора о наслеђивању. Осим тога, у литератури су присутна и схватања према којима би укидање могућности закључења уговора о доживотном издржавању између супружника, уз истовремено допуштање закључења уговора о наслеђивању између њих, представљало квалитативан помак, будући да би се на тај начин смањио број симулованих уговора, а тиме би се допринело јачању правне сигурности и заштити положаја нужних наследника и поверилаца.⁵⁵ Оваква схватања указују на потребу испитивања да ли ће обавеза доживотног издржавања моћи да се предвиди у уговору о наслеђивању, што је посебно значајно имајући у виду већ изложен нормативни предлог који је садржан у Нацрту грађанског законика.

Применом историјскоправног метода уочава се да су у ранијим временским периодима постојале дилеме у погледу разграничења уговора о доживотном издржавању и уговора о наслеђивању, што је довело и до формирања бројних и међусобно различитих теоријских становишта. Најпре, увођење уговора о доживотном издржавању у домаће право, било је праћено укидањем уговора о доживотном издржавању који је познавао Српски грађански законик.⁵⁶ Тако, Законом о наслеђивању из 1955. предвиђено је да уговор којим се један уговорник обавезује да издржава доживотно другог уговорника, или неко треће лице, а у коме други уговорник изјављује да му оставља сву своју имовину или један њен део у наслеђе није уговор о наслеђивању него је то уговор о отуђењу уз накнаду свих непокретних ствари које припадају примаоцу издржавања у време закључења уговора или одређеног дела тих ствари, чија је предаја даваоцу издржавања одложена до смрти примаоца издржавања.⁵⁷ У периоду након доношења Савезног закона о наслеђивању 1955. у доктрини су истакнута супротстављена схватања у вези са природом овог уговора. Са једне стране, истакнуто је мишљење да овај уговор представља модалитет уговора о наслеђивању што произлази из тога да законодавац није предвидео уговор о доживотном издржавању као посебну категорију уговора, већ је само предвидео једну врсту таквог уговора и то оног

⁵⁵ Вид. М. Станковић, *Уговорно наслеђивање између супружника*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, 503; Б. Стјепановић, *op. cit.*, 184-189.

⁵⁶ О историјском развоју уговора о доживотном издржавању у домаћем праву, вид. В. Петровић, *Настанак уговора о доживотном издржавању*, Страни правни живот бр. 57 (3), 2013, 363-379.

⁵⁷ Вид. Ј. Радмиловић, *Закон о наслеђивању објашњен одлукама Савезног врховног суда, републичких врховних судова и Врховног суда Аутономне Покрајине Војводине*, Службени лист, Београд, 1961, 45-48. Данас је слична дефиниција уговора о доживотном издржавању садржана у Закону о наслеђивању Републике Српске. Вид. чл. 139 Закона о наслеђивању Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 1/2009, 55/2009 – испр., 91/2016, 28/2019 – одлука УС и 82/2019.

Ђорђе Марјановић, Допуштеност уговора о доживотном издржавању између супружника: нормативне дилеме ... (стр. 43-62)

код којег прималац издржавања изјављује да оставља даваоцу издржавања у наслеђе сву своју имовину или један њен део.⁵⁸ Овакво схватање, произлазило је из могућности да обавеза доживотног издржавања буде предвиђена различитим уговорима, а да је законодавац нормирао само онај уговор код којег се обавеза примаоца издржавања везује за тренутак његове смрти. Са друге стране, још тада, поједини аутори су указивали да је уговор о доживотном издржавању облигационоправни уговор, чије је једино наследно дејство у томе што се због његовог дејства из састава заоставштине искључују извесна добра. Разлог за њихово искључење лежи у чињеници да та добра у тренутку смрти примаоца издржавања више нису његова имовина, будући да је њима располагао уговором о доживотном издржавању, док је пренос њихове својине одложен до његове смрти.⁵⁹ Данас, поједини аутори који коментаришу ово нормативно решење, указују да из оваквог начина одређења уговора о доживотном издржавању произлази дилема, да ли је циљ уговора о доживотном издржавању кауза обезбеђење доживотног издржавања или располагање за случај смрти.⁶⁰ Такође, заступљено је и схватање да законодавац првобитним дефинисањем уговора о доживотном издржавању није конституисао посебан именовани уговор облигационог права, већ је извршио својеврсну „законску конверзију“, услед чега је експлицитно одређено да се ништав уговор о наслеђивању преображава у други, пуноважан уговор који производи слична правна дејства.⁶¹

Примењујући упоредноправни метод, уочавамо неколико нормативних решења која су од значаја за сагледавање односа између уговора о доживотном издржавању и уговора о наслеђивању, а нарочито у контексту закључења ових уговора између супружника. Тако, у праву Швајцарске предвиђено је да се на уговор о доживотном издржавању закљученом између оставиоца као примаоца издржавања и његовог наследника као даваоца издржавања примењују правила којима се регулише уговор о наслеђивању.⁶² У праву Македоније предвиђено је да је уговор о наслеђивању недопуштен осим уколико наследство није остављено као накнада за примљено издржавање.⁶³ Уочава се да је најближа нормативна веза између уговора о доживотном издржавању и уговора о наслеђивању у праву Мађарске. У праву Мађарске, уговор о доживотном

⁵⁸ Б. Салихагић, *Уговор о доживотном издржавању у корист трећег у свјетлу одредбе Закона о наслеђивању*, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду* бр. 4, 1956, 385-386.

⁵⁹ Б. Благојевић, *Наследно право ФНРЈ*, Београд, 1955, 317-318.

⁶⁰ Т. Ђурђић Милошевић, *Наследноправни уговори као перспектива српског наследног права*, Крагујевац, 2024, 84.

⁶¹ Д. Ђурђевић, *Нормативно уобличавање уговора о доживотном издржавању у Скици за законик о облигацијама и уговорима и у Преднацрту грађанског законика Републике Србије*, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду* пос.број/2022, 2022, 315.

⁶² М. Станковић, *op. cit.*, 229.

⁶³ Д. Мицковик, А. Ристов, *Наследно право*, Скопје, 2020, 39.

издржавању дефинише се као уговор којим се именује наследник који уједно има обавезу да обезбеђује издржавање и негу примаоца издржавања током његовог живота.⁶⁴ Осим тога, примењујући метод анализе теоријске грађе, уочавамо да је један од основних разлога због којих се закључује уговор о наслеђивању у другим државама у којима је овај уговор дозвољен, обезбеђивање неге односно издржавања. Таква могућност предвиђања обавезе доживотног издржавања у уговору о наслеђивању је могућа, с обзиром да овај уговор може бити и теретан. Примера ради, у праву Немачке дозвољен је теретни уговор о наслеђивању код којег завешталац именује сауговорника или треће лице за свог наследника, а сауговорник се обавезује да га за то издржава.⁶⁵ Уочавамо и да аутори из оних држава у којима је уговор о наслеђивању забрањен разматрају потребу његовог нормирања управо указујући на могући значај овог уговора у контексту могућности обезбеђивања доживотног издржавања.⁶⁶

Применом нормативног, историјскоправног и упоредноправног метода уочава се вишеструка повезаност уговора о доживотном издржавању и уговора о наслеђивању. Она се, пре свега, огледа у нормативном развоју уговора о доживотном издржавању, чије је увођење у домаћи правни систем временски уследило након што је уговор о наслеђивању постао недопуштен у домаћем праву. Осим тога, у правним системима који познају и уређују уговор о наслеђивању, обавеза доживотног издржавања представља или саставни елемент законске дефиниције овог уговора или један од најчешћих разлога његовог закључења. Полазећи од тога, сматрамо да нормативне измене којима би се искључиво између супружника допустило закључење уговора о наслеђивању, уз истовремену забрану закључења уговора о доживотном издржавању, не би суштински утицале на могућност уговарања обавезе доживотног издржавања међу њима. Наиме, уговор о наслеђивању одликује се довољном флексибилношћу да његова садржина може обухватити и обавезу доживотног издржавања, тако да би супружници и даље могли да обезбеде доживотно издржавање путем овог уговора.⁶⁷ Стога, као кључно питање приликом евентуалних нормативних измена, треба поставити оно које се односи на тачке разграничења између уговора о доживотном издржавању и уговора о наслеђивању. При томе, мишљења смо да је потребно уважити да супружници могу имати интерес да између себе уговоре обавезу доживотног

⁶⁴ Вид. Ј. Салма, *О кодификационом историјату мађарског грађанског права и о новом мађарском грађанском законик*, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду* бр. 62 (2), 2014, 64; Н. Molnar, *The Law of Succession in the New Hungarian Civil Code*, In: *New Civil Codes in Hungary and Romania* (eds. A. Menyhárd, E. Veress), Cham 2017, 203-204.

⁶⁵ Д. Ђурђевић, *Увођење уговора о наслеђивање у српско право*, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду* бр. 57 (2), 2009, 191.

⁶⁶ D. Hacker, *op. cit.*, 158.

⁶⁷ Т. Ђурђић Милошевић, *op. cit.*, 86.

издржавања. Истовремено, потребно је анализирати и питање оправданости нормативног решења према којем би се нормативне измене у вези са забраном закључења уговора о доживотном издржавању и допуштања закључења уговора о наслеђивању односиле само на уговорне односе између супружника. Имајући у виду значај наведених питања, њихова детаљнија анализа биће предмет наших наредних истраживања.

V ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Резултати спроведеног истраживања указују да је, према важећем праву, уговор о доживотном издржавању између супружника дозвољен уколико из околности конкретног случаја произлази да обавезе даваоца издржавања по свом обиму, интензитету и садржини превазилазе уобичајене обавезе које произлазе из брачног односа. Нормативно дефинисање критеријума према којима би се цениле околности таквог вида издржавања не чини нам се одговарајућим, имајући у виду природу уговора о доживотном издржавању и разноврсност животних ситуација у којима се може јавити потреба за закључењем уговора о доживотном издржавању. Утврђивање постојања таквог интензитета обавеза даваоца издржавања несумњиво ће бити праћено тешкоћама и дилемама које ће судска пракса морати да превазиђе у сваком конкретном случају. Пред судовима се, стога, поставља изазов успостављања равнотеже између поштовања обавеза које произлазе из брака, интереса супружника да своје односе уреде путем уговора о доживотном издржавању и интереса нужних наследника и поверилаца. Приликом успостављања такве равнотеже неопходно је уважити чињеницу да, у складу са савременим демографским трендовима и променама у структури породичних односа, супружници могу имати оправдан интерес да путем уговора уреде међусобне обавезе у вези са доживотним издржавањем. Чини нам се да такав интерес супружника није увек био у довољној мери препознат у домаћем праву, услед чега су у теорији присутна различита схватања о допуштености уговора о доживотном издржавању између супружника.

У случају прихватања решења из Нацрта грађанског законика, према којем би била уведена могућност закључења пуноважног уговора о наслеђивању између супружника, уз истовремено искључење могућности закључења пуноважног уговора о доживотном издржавању између њих, не би у потпуности била искључена могућност уговорног уређивања обавезе доживотног издржавања, већ би такво уређивање било могуће посредством других правних инструмената. Испитивање сличности и разлика између различитих сродних уговора могло би пружити одговор на питање који правни инструмент омогућава успостављање адекватног баланса између различитих правно релевантних интереса. Сматрамо да је неопходно спровести свеобухватно и систематизовано истраживање ради разграничења различитих

сродних уговора код којих обавеза доживотног издржавања може бити предмет уговорног уређења.

Dorđe Marjanović*

THE PERMISSIBILITY OF LIFE CARE CONTRACTS BETWEEN SPOUSES: NORMATIVE DILEMMAS IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY FAMILY CHALLENGES

Summary

The subject of the paper is the issue of the permissibility of life care contracts between spouses under Serbian law. This issue is examined from two perspectives: first, by considering the current legal framework and, second, by examining the possible regulation of the obligations arising from life care contracts if certain solutions contained in the Draft Civil Code of the Republic of Serbia were adopted. The Draft Civil Code provides for the possibility of permitting the conclusion of inheritance contracts between spouses, while simultaneously prohibiting the conclusion of life care contracts between them. In the first part of the paper, the author examines the subject matter of the life care contract with the aim of considering the obligations of the care provider and the care recipient. In the second part of the paper, by applying the normative, doctrinal, comparative law, and case law methods, the author identifies the arguments pro et contra regarding the permissibility of life care contracts between spouses. In the third part of the paper, by applying methods commonly used in legal research, the author examines the relationship between life care contracts and inheritance contracts with the aim of determining whether an obligation of lifetime care could be provided for by an inheritance contract if such a contract were permitted under Serbian law. The paper concludes that the conclusion of a life care contract between spouses is permissible under the current legal framework, whereas, if the proposal analyzed in the Draft Civil Code were adopted, spouses would regulate their relationship concerning lifetime care through other legal instruments.

Key words: *life care contract, inheritance contract, succession contracts, contracts in succession law.*

* Junior Research Assistant, The Institute of Comparative Law, Belgrade, Republic of Serbia.

Др Небојша М. Петковић*

Прегледни научни чланак

УДК: 004:336

DOI: <https://doi.org/10.46793/GP.1701.063P>

**ДИГИТАЛНИ ИДЕНТИТЕТ, ДИГИТАЛНИ НОВЧАНИК,
ДИГИТАЛНА ВАЛУТА ЦЕНТРАЛНЕ БАНКЕ И СИСТЕМИ
ПРАЋЕЊА КАРБОНСКОГ ОТИСКА – КОРИСНА
ТЕХНОЛОГИЈА ИЛИ ИНФРАСТРУКТУРА
ЗА КОНТРОЛУ И НАДЗОР?**

Рад примљен: 11. 08. 2026.

Рад исправљен: 24. 08. 2026.

Рад прихваћен за објављивање: 25. 09. 2026.

Технологије дигиталног идентитета, дигиталног новчаника, дигиталне валуте централне банке и системи праћења карбонског отиска представљају кључне стубове дигиталне инфраструктуре која мења, до сада људској цивилизацији познате, финансијске, социјалне и еколошке односе. Циљ рада је да се, на бази систематизације и анализе нормативне регулативе и релевантних извора литературе, испита да ли ова четири стуба дигиталне инфраструктуре представљају корисну технологију која промовише укључивање грађана у дигитални финансијски систем, повећава ефикасност јавне управе и подстиче еколошку одрживост или инфраструктуру која омогућава државну и корпоративну контролу, масовни надзор и ограничавање понашања. Рад тежи да, уз компаративну анализу националних студија случаја и нормативних оквира, понуди уравнотежену процену користи и ризика примене умрежених дигиталних технологија, укаже на правне и етичке дилеме и идентификује моделе заштите грађана у технолошки интегрисаним системима.

Кључне речи: дигитални идентитет (DI), дигитални новчаник (DW), дигитална валута централне банке (CBDC), системи праћења карбонског отиска (CFTS), систем социјалног кредита (SCS), дигитални надзор (DS).¹

* Наставник у Економској школи у Нишу, судски вештак за економско-финансијску област, pesapet@mail.ru

¹ Напомена: У раду ће кључне речи бити коришћене као скраћенице енглеских назива: Digital Identity (DI); Digital Wallet (DW); Central Bank Digital Currency (CBDC); Carbon Footprint Tracking Systems (CFTS); Social Credit System (SCS); Digital Surveillance (DS).

I УВОД

Убрзани развој дигиталних технологија последњих деценија поставља пред савремена друштва комплексна питања у области економије, идентитета, безбедности и слободе избора. Четири концепта: *DI*, *DW*, *CBDC* и *CFTS*, у све већој мери се преплићу и интегришу у дигиталну инфраструктуру која мења начин на који грађани учествују у друштвеним процесима. Успон умреженог друштва представља прекретницу у начину на који се производе, складиште и размењују информације, а самим тим и у начину на који функционишу институције и грађани.²

Развој дигиталне инфраструктуре представља део ширег процеса технолошке интеграције јавне управе, финансијског система и свакодневног живота грађана и, иако је пројектована да омогући већу ефикасност, транспарентност и еколошку одрживост, отвара и нове могућности за надзор, биополитичко управљање и концентрацију моћи.³ У еколошком домену, дигиталне технологије су првобитно развијане као алат за мерење емисија индустријских загађења и оптимизацију производних процеса. Са еволуцијом оквира Еколошког, друштвеног и корпоративног управљања (*Environmental, Social and Governance – ESG*)⁴ и глобалних климатских политика, системи праћења карбонског отиска шире се, не само на корпоративне и урбанистичке нивое, већ и на индивидуалне.

Предмет овог рада је анализа односа између *DI*, *DW*, *CBDC* и *CFTS*, као кључних компоненти савремене дигиталне инфраструктуре, и њихове конвергенције у јединствен дигитални екосистем. Циљ рада је да се, кроз компаративну анализу националних студија случаја и релевантних нормативних оквира, критички испита равнотежа између корисних ефеката и потенцијалних опасности ових технологија, као и да се укаже на правне и етичке дилеме и идентификују модели заштите грађана од злоупотребе. Анализа укључује искуства на развоју дигиталних система у Кини, Индији и ЕУ, са освртом на потенцијал технологија за минимизацију ризика и обезбеђивање већег степена контроле над личним подацима и финансијским ресурсима, као што су: децентрализовани идентификатор (*Decentralized Identifier – DID*), самостални дигитални идентитет (*Self-Sovereign Identity – SSI*),

² М. Castells, *The Rise of the Network Society*, Chichester, 2010, 501.

³ Ш. Зубофф, *Эпоха надзорного капитализма: Битва за человеческое будущее на новых рубежах власти*, Москва, 2022, 22.

⁴ UN, *The Global Compact, Who Cares Wins: Connecting the Financial Markets to a Changing World*, Swiss Federal Department/United Nations, 2004. *ESG* представља инвестициони принцип који даје приоритет еколошким и друштвеним питањима, као и корпоративном управљању, а инвестирање уз поштовање *ESG* фактора одговорно инвестирање.

децентрализоване финансије (*Decentralized Finance – DeFi*), технологије доказа без откривања података (*Zero-Knowledge Proofs – ZKP*).⁵

Методолошки, рад се заснива на компаративној, нормативној и дескриптивно-аналитичкој методи и полази од претпоставке да интеграција *DI*, *DW*, *CBDC* и *CFTS* значајно повећава потенцијал за институционални надзор и централизовано управљање друштвеним понашањем, уколико није праћена снажним правним ограничењима, транспарентним механизмима управљања и независним институцијама контроле. Истовремено, рад полази и од става да наведене технологије могу имати значајне позитивне ефекте у области финансијске инклузије, административне ефикасности и одрживог развоја, уколико се примењују у оквиру система који гарантује заштиту основних права и слобода грађана. Рад је структурно конципиран тако да се након уводних разматрања анализира утицај дигиталне технологије на друштво, наставља анализом четири стуба дигиталне инфраструктуре, компаративном анализом националних студија случаја, правним и етичким дилемама, моделима заштите грађана и на крају формулишу закључци рада.

II ДИГИТАЛНА ТЕХНОЛОГИЈА И ДРУШТВО

Стратешке основе економске и политичке моћи у индустријској ери чинили су природни ресурси и енергетски извори, капитал, радна снага и индустријски производни капацитети, док су предузетништво, технологија и организационе способности омогућавали њихово ефикасно комбиновање и претварање у економску вредност. Са убрзаном дигитализацијом друштва, подаци постају нови ресурс економске и политичке моћи. Дигитални свет, који настаје и развија се незамисливом брзином, удаљава нас од света који познајемо. Савремени облици моћи све више зависе од прикупљања, обраде и анализе великих количина података. Контрола података, дигиталне инфраструктуре и информационих токова постаје централно питање суверенитета новог доба. Модел територијалних граница и тоталитарне моћи се кроз дигиталну технологију трансформише у модел алгоритамске моћи. Мултинационалне технолошке корпорације незаустављиво расту и одузимају суверенитет не само појединцу, већ и традиционалној држави.⁶ Иако држава ствара институционалну климу за развој дигиталног друштва, по природи развоја моћи дигиталних платформи, препушта контролу података приватним

⁵ *DID* креира и контролише сама особа или ентитет, без потребе за централним регистром или ауторитетом; *SSI* даје кориснику потпуну контролу над сопственим личним подацима и доказима, чувајући их у личном дигиталном новчанику; *DeFi* су финансијске услуге засноване на паметним уговорима без посредника попут банака; *ZKP* су криптографска техника која омогућава једној страни да докаже истинитост одређене тврдње другој страни, а да притом не открива никакве додатне информације.

⁶ S. Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, New York, 2019, 376.

корпорацијама, чиме постепено губи дигитални суверенитет и *de facto* и политички суверенитет.⁷ Технолошке корпорације престају да буду само економски актери и све више преузимају функције које су традиционално припадале државама – управљају идентитетом корисника, посредују у финансијским трансакцијама, контролишу проток информација и обликују јавни простор. У том контексту, дигитални суверенитет не подразумева само контролу државе над подацима, већ и способност друштва да спречи прекомерну концентрацију моћи у приватним технолошким платформама.⁸ За разлику од традиционалних правних система, који се ослањају на законодавне и судске институције, ове платформе регулишу понашање корисника путем алгоритама, често кроз приватна правила и аутоматизоване механизме одлучивања, стварајући нови облик регулације у коме технолошка инфраструктура постаје средство управљања друштвеним понашањем.⁹

Дигитална технологија постаје фактор који активно учествује у обликовању институција, процедура и друштвених односа. Она мења природу институционалног притиска на појединца. Традиционални надзор је био повремен, упадљив и захтевао људску присутност.¹⁰ Нови облици дигиталног надзора (*DS*) се не користе за кажњавање друштвено непожељног понашања, већ за социјално сортирање где се систематским и рутинским прикупљањем података становништво класификује у категорије ризичних и подобних.¹¹ Алгоритми су уграђени у саму техничку архитектуру свакодневног живота¹² где техничка немогућност да заобиђе дигитални систем приморава појединца на конформност. Кроз императив ефикасности, транспарентности и практичности, појединац сам добровољно учествује у сопственом надзору, модификујући сопствено понашање како би остао у пожељној категорији и тиме задржао приступ друштвеним и економским привилегијама.¹²

По питању односа технологије и друштва постоје два супротстављена приступа – технолошки детерминизам и приступ демократског управљања технологијом. Први полази од претпоставке да технолошке иновације представљају главни покретач друштвених промена и да њихов развој следи сопствену унутрашњу логику, независно од политичких и друштвених

⁷ E. Morozov, *To Save Everything, Click Here: The Folly of Technological Solutionism*, New York, 2013, 115.

⁸ B. H. Bratton, *The Stack: On Software and Sovereignty*, Cambridge, 2015, 109.

⁹ N. Couldry, U. A. Mejias, *The Costs of Connection: How Data Is Colonizing Human Life and Appropriating It for Capitalism*, Stanford, 2019, 13-14.

¹⁰ М. Фуко, *Надзирати и кажњавати: Настанак затвора*, Сремски Карловци, 1997, 210.

¹¹ G. T. Marx, *Windows Into the Soul: Surveillance and Society in an Age of High Technology*, Chicago, 2016, 61.

¹² B.-C. Han, *Psychopolitics: Neoliberalism and New Technologies of Power*, London, 2017, 5-6, 8-9.

околности.¹³ Присталице другог приступа полазе од претпоставке да технолошки системи нису неутрални, већ да одражавају вредности, интересе и односе моћи присутне у друштву и да технологија није независна од политике, већ управо супротно – њу дизајнирају, финансирају и обликују конкретне друштвене групе, класе и институције, како би заштитиле своје интересе, учврстиле моћ или репродуковале владајуће вредности.¹⁴

III ЧЕТИРИ СТУБА ДИГИТАЛНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

А. Дигитални идентитет

Традиционални облици идентификације се ослањају на физичка документа и непосредну проверу идентитета. Као скуп података и дигиталних атрибута, *DI* омогућава идентификацију појединца у електронском окружењу. Он представља први конститутивни стуб у дигиталној архитектури кроз који аналогни појединац постаје видљив за систем.¹⁵ За Светску банку (*World Bank – WB*)¹⁶ и Уједињене нације (*United Nations – UN*),¹⁷ *DI* је важан инструмент за повећање финансијске инклузије, приступ јавним услугама и ефикасније функционисање институција. *WB* посматра *DI* као базу финансијске и друштвене интеграције, фундаментални јавни интерес и први стуб за изградњу модерних државних апарата. Без универзалног *DI* немогуће је изградити други стуб – дигитална плаћања, нити ефикасно пратити дистрибуцију ресурса.¹⁸ Светски економски форум (*World Economic Forum – WEF*) описује како *DI* прожима сваки аспект људског живота и позиционира га, у контексту Четврте индустријске револуције, као први и најважнији стуб,¹⁹ а Банка за међународна поравнања (*Bank for International Settlements – BIS*) у својим студијама о

¹³ Вид. L. Winner, *Do Artifacts Have Politics?*, *Daedalus* Vol. 109 No. 1, 1980, 121–136; M. McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man*, Cambridge, 1994, 7–11; T. Veblen, *The Engineers and the Price System*, New York, 1921, 52–58; J. Ellul, *The Technological Society*, New York, 1964, 133–140.

¹⁴ Вид. E. Morozov, *op. cit.*, 5–9; A. Feenberg, *Transforming Technology: A Critical Theory Revisited*, Oxford, 2002, 169; R. Benjamin, *Race After Technology: Abolitionist Tools for the New Jim Code*, Cambridge, 2019, 40; M. Hildebrandt, *Smart Technologies and the End(s) of Law: Novel Entanglements of Law and Technology*, Cheltenham, 2015.

¹⁵ A. Greenfield, *Radical Technologies: The Design of Everyday Life*, London, 2017, 23.

¹⁶ WB, *Principles on Identification for Sustainable Development: Toward the Digital Age*, Washington, D.C.: World Bank Group, 2021.

¹⁷ UN, *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/RES/70/1, UN General Assembly, 2015. Подциљ 16.9 Агенде 2030 предвиђа да се до 2030. године обезбеди законски идентитет за све, укључујући и регистрацију рођења.

¹⁸ WB, *Identification for Development (ID4D) Annual Report: Better Data and Evidence for Digital ID Systems*, Washington, D.C.: World Bank Group, 2021.

¹⁹ WEF, *A Blueprint for Digital Identity: The Role of Financial Institutions in Shaping the Digital Identity Landscape*, Geneva: WEF, 2016.

увођењу дигиталног новца наводи да успешна имплементација *CBDC* захтева унапред постављену инфраструктуру *DI*²⁰ јер он представља основни архитектонски стуб сигурности, спречавања анонимности и праћења токова капитала.

Развој националних система *DI* у великој мери се ослања на употребу биометријских података – јединствених физичких или физиолошких карактеристика појединца ради његове идентификације. Најчешће коришћени биометријски параметри су отисци прстију, скенирање очију, препознавање лица и гласа, ДНК идентификација. Биометријски системи се карактеришу високим степеном поузданости и смањењем могућности злоупотребе идентитета, али су истовремено биометријски подаци веома осетљива категорија информација трајно повезана са физичким идентитетом појединца.

Системи за управљање идентитетом могу да буду засновани на централизованим и децентрализованим моделима. У централизованом моделу држава управља јединственом базом података која садржи идентитетске информације свих грађана. Овај модел омогућава висок степен административне ефикасности и лакшу интеграцију јавних услуга, али истовремено повећава ризик од злоупотребе података и сајбер напада. У децентрализованом моделу подаци се чувају у више међусобно повезаних система. Такав приступ може допринети већој заштити приватности, али често подразумева сложенију техничку инфраструктуру и већу цену имплементације.²¹ Без обзира на архитектуру система, заједничка карактеристика савремених дигиталних идентификационих модела је тежња ка интеграцији различитих јавних и приватних услуга у оквиру јединственог дигиталног екосистема.

Осим бројних предности, системи дигиталне идентификације носе и низ значајних ризика: масовно прикупљање података – интеграција различитих институционалних база података омогућава стварање детаљних профила грађана који могу обухватати финансијске, здравствене, образовне и друге информације²²; алгоритамска категоризација становништва – повезивањем података из различитих извора могуће је креирати сложене профиле који утичу на приступ услугама, кредитима, осигурању или другим ресурсима,²³ неовлашћени приступ подацима – што је већа концентрација података у оквиру једног система, то су потенцијалне последице успешног сајбер напада

²⁰ BIS, *Annual Economic Report: Blueprint for the Future Monetary System: III The tech architecture of digital finance*, Basel: BIS, 2023.

²¹ A. Goel, Y. Rahulamathavan, *A Comparative Survey of Centralised and Decentralised Identity Management Systems: Analysing Scalability, Security, and Feasibility*, Future Internet MDPI Vol. 17 No. 1, 2024, 25-26.

²² S. Zuboff, *Big other: surveillance capitalism and the prospects of an information civilization*, Journal of Information Technology Vol. 30 Issue 1, 2015, 78.

²³ D. Lyon, ed., *Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk, and Digital Discrimination*, London-New York, 2003, 14-15.

озбиљније;²⁴ могућност дигиталног искључења – грађани који немају приступ интернету, адекватну дигиталну писменост или се суочавају са техничким проблемима могу бити ограничени у приступу услугама које постају доступне искључиво кроз дигиталне канале.²⁵

Б. Дигитални новчаник

DW представља финалну материјализацију дигиталне јавне инфраструктуре (*Digital Public Infrastructure – DPI*) у свакодневном животу грађана, софтверско окружење²⁶ које омогућава безбедно складиштење, управљање и коришћење различитих дигиталних акредитива, докумената и инструмената плаћања. Савремени универзални DW није само апликација за плаћање, већ централно корисничко чвориште у којем се, кроз паметне уговоре, на заједничкој дигиталној платформи, спајају новац, имовина и информације.²⁷ Ова конвергенција чини DW најосетљивијом компонентом интегрисане дигиталне инфраструктуре. У њему се чувају идентитет, службена документа, дипломе и сертификати, професионалне лиценце, здравствено осигурање, инструменти плаћања, електронски потписи. DW омогућава грађанину да остварује своја права у реалном времену било где унутар јединственог економског простора, елиминишући бирократско кашњење, корупцију и папирологију. Уместо коришћења више физичких докумената и различитих дигиталних налога, корисник добија централизовану приступну тачку за велики број услуга.

Повезујући идентитетске, финансијске и административне функције у јединствен систем,²⁸ DW постаје контролни стуб дигиталне инфраструктуре. Подаци више нису раздвојени по местима евидентирања – они се секундарно укрштају кроз метаподатке трансакција. То омогућава увођење система социјалног кредита, где се приступ одређеним функцијама DW аутоматски условљава усклађеношћу грађанина са тренутним критеријумима које

²⁴ B. Schneier, *Data and Goliath: The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World*, New York, 2015, 164-165.

²⁵ V. Eubanks, *Automating Inequality: How High Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor*, New York, 2018, 12.

²⁶ European Commission, *EU Digital Identity Wallet*, <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/sites/spaces/EUDIGITALIDENTITYWALLET/pages/694487738/EU+Digital+Identity+Wallet+Home>, датум посете: 28. 06. 2026.

²⁷ BIS, *Annual Economic Report 2025, Promoting global monetary and financial stability*, Basel, 2025, 102.

²⁸ European Commission, *European Digital Identity: Digital Identity for all Europeans - A personal digital wallet for EU citizens, businesses and residents*, 2026. https://commission.europa.eu/topics/digital-economy-and-society/european-digital-identity_en, датум посете: 28. 06. 2026.

дефинишу власти.²⁹ Управо због тога значај *DW* превазилази домен плаћања и постаје релевантан за питања приватности, суверенитета података и друштвеног управљања. Посебна карактеристика европског приступа је наглашавање принципа контроле корисника над подацима, а регулаторни оквир настоји да обезбеди да грађани сами одлучују које податке деле и са ким их деле.³⁰

Европска комисија, *WEF* и водећи технолошки институти као аргументе увођења *DW* наводе: повећање ефикасности јавне администрације, омогућавање прекограничних плаћања, интероперабилност, корисничку сувереност, унапређење приватности и минимализацију података. Међународне организације за дигитална права: Фондација за електронске границе (*Electronic Frontier Foundation – EFF*)³¹ и Европска дигитална права (*European Digital Rights – EDRi*)³² предводе критичку струју која у *DW* види крај личне приватности и стварање савреног алата за административно искључење појединца. Као аргументе наводе архитектуру јединствене тачке прекида, тоталну видљивост и пасивну присилу. Истичу да *DW* представља елиминацију аналогног уточишта и претварање права у условљени приступ и синхронизацију података у реалном времену. Иако се *DW* формално уводи као опциони инструмент, кроз елиминацију физичких алтернатива, *de facto* постаје пасивна присила. Када се сва права грађана лоцирају унутар једне софтверске апликације, држава и корпорације добијају моћ дигиталне екскомуникације. Техничка архитектура у којој иста апликација управља монетарним трансакцијама и државним акредитивима, омогућава држави, кроз јединствену књигу, тоталну видљивост грађанина у реалном времену.

Најутицајнији модели *DW*: *Apple Wallet* и *Google Wallet* представљају пример платформске интеграције у којој приватне технолошке мултинационалне корпорације постају посредници између корисника, финансијских институција и државних органа. Оне доприносе ширењу дигиталних услуга и иновација, али и концентришу значајну количину података у руке ограниченог броја корпорација, што отвара питања

²⁹ E. Prasad, *China's New Digital Currency: Function and Motives*, in: *Digital Currencies* (eds., D. Duffie and E. Economy), Stanford, 2022, 39-40.

³⁰ Европски модел представља покушај успостављања равнотеже између дигиталне ефикасности и заштите приватности, ослањајући се на принципе из Опште уредбе о заштити података – *General Data Protection Regulation (GDPR)*: *GDPR.EU, Document 32016R0679: Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council*, Official Journal of the European Union L 119/1, 2016.

³¹ EFF, *Digital ID Isn't for Everybody, and That's Okay*, https://www.eff.org/hi/deeplinks/2024/09/digital-id-isnt-everybody-and-thats-okay?language=hi&utm_source=chatgpt.com, датум посете: 28. 06. 2026.

³² EDRi, *Digital ID – civil society demands protection of Users*, https://edri.org/our-work/digital-id-civil-society-demands-protection-of-users/?utm_source=chatgpt.com, датум посете: 28. 06. 2026.

конкуренције, суверенитета и заштите приватности.³³ Пример најразвијенијег *super-app* екосистема имамо у Кини где су развијене платформе *WeChat* и *Alipay*. Ове платформе интегришу комуникацију, плаћања, електронску трговину, јавне услуге, здравствене сертификате, свакодневне услуге, различите облике идентификације, пословни сектор и функционишу као свеобухватна дигитална инфраструктура свакодневног живота, неупоредиво измењеног.

В. Дигитална валута централне банке

Као неки од разлога за појачани државни интерес увођења *CBDC*, као дигиталног облика новца централне банке,³⁴ и тиме успостављања контроле над осетљивом облашћу дигиталних финансија која се убрзано развија, наводе се спонтани развој приватних дигиталних финансијских инструмената,³⁵ растућа капитализација криптовалута³⁶ и све већа деглобализација међународних односа.³⁷ Централне банке, Међународни монетарни фонд (*International Monetary Fund – IMF*) и *BIS*, као водећи заговорници увођења *CBDC*, посматрају дигитални новац као суверени одговор на успон нерегулисаних криптовалута и као алат за модернизацију монетарног система, а као примарни аргумент наводе очување монетарног суверенитета и сузбијање финансијског криминала.³⁸ Будући да је свака јединица *CBDC* дигитално потписана од стране централне банке, систем драматично смањује могућност прања новца, утаје пореза и финансирања нелегалних активности. Трансакције су брже, јефтиније и отпорније на системске ризике приватних платформских монопола *Visa* или *Mastercard*. Други аргумент је постизање ефикасности прекограничних плаћања и финансијска инклузија.³⁹ Постојећи међународни банкарски систем *SWIFT* постаје спор и скуп за прекогранична плаћања због мноштва посредничких банака. *CBDC* омогућава инстант поравнања између различитих држава по (тренутно) занемарљивим надокнадама и омогућава

³³ N. Couldry, U. A. Mejias, *The Costs of Connection: How Data Is Colonizing Human Life and Appropriating It for Capitalism*, Stanford, 2019, 21-24.

³⁴ Bank for International Settlements, *Central Bank Digital Currencies: Foundational Principles and Core Features*, Basel: BIS, 2020, 3.

³⁵ С.Ю. Глазьев, Р.С. Глазьев, *Криптовалюты как новый тип денег*, Евразийская интеграция: экономика, право, политика №1, 2018, 22.

³⁶ Н.Ю. Лебедева, Г.В. Назаренко, Л.К. Седракян, *Цифровая валюта центрального банка: перспективы и риски эмиссии*, Проблемы экономики, Государственное и муниципальное управление, Ученые записки № 2, 2020, 147.

³⁷ А. А. Недров, *Правовая природа цифрового рубля*, Вестник Московского университета, Серия 21, Управление (государство и общество) Т. 22 № 1, 2025, 237.

³⁸ R. Auer et al., *Central Bank Digital Currencies: Motive, Economic Implications and the Research Frontier*, BIS Working Papers No 976, Basel, 2021.

³⁹ G. Soderberg et al., *Behind the Scenes of Central Bank Digital Currency: Emerging Trends and Insight*, IMF Fintech Notes No. 2022/004, Washington D.C., 2022.

грађанима, који немају традиционалне банкарске рачуне, директан приступ сувереном дигиталном новцу преко паметних телефона.

Критичари виде увођење *CBDC* као најмоћнији алат за укидање економске аутономије појединца, а као примарни аргумент наводе кризу финансијске приватности и државни надзор у реалном времену.⁴⁰ За разлику од физичког новца који обезбеђује природну анонимност у трансакцијама, *CBDC* укида приватни простор размене. Свака трансакција постаје трајно забележена у централном државном регистру. Ово омогућава потпуну видљивост трансакција грађана, стварајући ризик од политички мотивисаног замрзавања средстава⁴¹ без традиционалних судских налога. Други аргумент истиче програмабилност новца као средства социјалног инжењеринга⁴² која је опаснија димензија *CBDC* од самог надзора. Ако новац има намену коју одређује држава, може бити деактивиран, временски ограничен и условљен понашањем по *ESG* протоколима, чиме престаје да буде пуна својина, већ условно, реверзибилно, административно право коришћења.⁴³

У великом броју земаља, како развијених, тако и земљама у развоју, покренут је или је у припреми пројекат на развоју *CBDC*. Бахами су прва држава на свету која је у потпуности и званично лансирала своју дигиталну валуту *Sand Dollar* октобра 2020. године,⁴⁴ с циљем унапређења финансијских

⁴⁰ E. S. Prasad, *The Future of Money: How the Digital Revolution Is Transforming Currencies and Finance*, Cambridge, 2021, 22.

⁴¹ Н. Планојевић, *Престанак права својине*, у: Зборник радова Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, књ. 1 (ур. Д. Вујисић), Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац 2024, 331. Политички мотивисано замрзавање средстава без традиционалних судских налога доводи у питање право својине које је трајно и незастариво право, које неће престати зато што га власник не врши и које би могло трајати онолико дуго колико траје и његов предмет, односно ствар на којој је засновано.

⁴² N. Anthony, *Digital Currency or Digital Control? Decoding CBDC and the Future of Money*, Washington D.C., 2024, 87.

⁴³ Право на коришћење новца је непотпуно, условно и потенцијално поништиво, за разлику од класичног права својине које је уставно заштићено и стабилно. Пуна својина подразумева право коришћења новца, уживања плодова, располагања имовином, оно је стабилно и трајно докле год је законито, док условно и реверзибилно право коришћења значи да држава или надлежни орган могу, у било ком тренутку, ограничити или блокирати приступ средствима, а услови могу бити непоштовање *ESG* стандарда, прекорачење лимита потрошње или други административни критеријуми. Ако се услови промене или наруше, право коришћења се повлачи или реверзибилно враћа држави.

⁴⁴ Central Bank of The Bahamas, *Project Sand Dollar: The Central Bank Identifies Preferred Technology Solutions Provider for Bahamas Digital Currency*, <https://www.centralbankbahamas.com/news/press-releases/project-sand-dollar-the-central-bank-identifies-preferred-technology-solutions-provider-for-bahamas-digital-currency>, датум посете: 28. 06. 2026.

услуга за недовољно услужене заједнице и социо-економске групе, смањења трошкова и повећања трансакционе ефикасности, широм Бахама. Пројекат *e-krona* у Шведској, која је глобални предводник у елиминацији физичког новца из оптицаја,⁴⁵ од 2017. године води *Sveriges Riksbank*,⁴⁶ као технократски одговор на чињеницу да приватне компаније и комерцијалне банке преузимају потпуну контролу над платним прометом. Примарни циљ је осигурати широј јавности директан приступ државном новцу у све више безготовинском друштву. Служила би као безбедна, ликвидна и универзално доступна алтернатива депозитима комерцијалних банака. Покренута 2021. године и подржана суверенитетом државе, *eNaira*⁴⁷ је прва државна дигитална валута у Африци коју, као законско средство плаћања, емитује *Central Bank of Nigeria*. Чува се у *eNaira* новчанику, користи као готовина и представља дигитални облик званичне валуте *Naira* – обрачунску јединицу, средство чувања вредности и средство размене.

Европска централна банка (*European Central Bank – ECB*) промовише дигитални евро⁴⁸ као: конвертибилну дигиталну валуту чије издавање контролише Евросистем; широко доступну под једнаким условима у свим земљама еврозоне; тржишно неутралну, поуздану и од поверења крајњих корисника. У саопштењу за јавност од 30. октобра 2025. године *ECB* наводи: припремна фаза започета у новембру 2023. године је успешно завршена; циљ нове фазе је техничка спремност за прво издавање; ако током 2026. године буде обезбеђена потребна законодавна основа, пробне активности би могле почети 2027. године, а прво издавање дигиталног евра могуће током 2029. године.⁴⁹ Систем федералних резерви (*Federal Reserve System – FRS*) опрезно приступа питању дигиталне валуте коју генерално дефинише као обавезу *FRS*, најбезбеднију дигиталну имовину доступну широј јавности без повезаног кредитног или ликвидног ризика. Документ Одбора *FRS*⁵⁰ испитује предности

⁴⁵ B. Segendorf, *How many e-krona are needed for payments?*, *Sveriges Riksbank Economic Review* No. 3, 2018, 66-78.

⁴⁶ *Sveriges Riksbank*, *E-krona*, <https://www.riksbank.se/en-gb/payments--cash/e-krona/>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁴⁷ *Central Bank of Nigeria*, *eNaira*, <https://www.cbn.gov.ng/currency/eNaira.html>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁴⁸ *ECB*, *Report on a digital euro*, October, 2020, https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/Report_on_a_digital_euro~4d7268b458.en.pdf, датум посете: 13. 11. 2025.

⁴⁹ *ECB*, *Press Release, Eurosystem moving to next phase of digital euro project*, <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2025/html/ecb.pr251030~8c5b5beef0.en.html>, датум посете: 18. 11. 2025.

⁵⁰ *FRS*, *Research & Analysis, Board of Governors of The Federal Reserve System, Money and Payments: The U.S. Dollar in the Age of Digital Transformation*, January 2022, <https://www.federalreserve.gov/publications/files/money-and-payments-20220120.pdf>, датум посете: 13. 11. 2025.

и недостатке потенцијалне *U.S. CBDC* и наводи потенцијалне користи, али истовремено идентификује и потенцијалне ризике⁵¹ увођења *CBDC*.

Г. Системи праћења карбонског отиска

CFTS представљају оперативне алгоритме који кроз *DW*, као интегрисан систем са *DI* и *CBDC*, омогућавају квантификацију еколошког утицаја сваке појединачне економске одлуке у реалном времену. У прилог имплементацији микро праћења емисија угљен диоксида, заговорници тврде да без прецизне фискалне и потрошачке алгоритамске метрике није могуће спречити климатски колапс. Један од најважнијих пилот пројеката, који користе као доказ ефикасности, спровео је *The Carbon Trust* у сарадњи са глобалним корпорацијама.⁵² У њему је показано како личне дозволе за угљеник могу помоћи потрошачима да разумеју како се карбонски отисак одређених производа и услуга односи на укупну дневну дозволу и како се подиже свест о одрживости.⁵³

Напредак у области свеprisутне алгоритамске инфраструктуре чини личне карбонске квоте (*Personal Carbon Allowances – PCA*)⁵⁴ технички остваривим механизмом за контролу друштвене потрошње. Процењује се да би примарни модел ових квота обухватио око 40% емисија угљеника повезаних са потрошњом енергије у земљама са високим дохотком, и то кроз директну контролу појединачног транспорта, кућног грејања и потрошње електричне енергије, чиме би се појединац позиционирао као незаобилазна карика за постизање циљева нето нулте емисије угљеника. Сматра се да је систем *PCA* далеко социјално праведнији од карбонских пореза (*Carbon Taxes – CT*). Код *PCA* система сви грађани добијају исту почетну бесплатну квоту па сиромашнији слојеви, који по правилу троше знатно мање енергије, могу

⁵¹ *Ibid.* Потенцијалне користи увођења *CBDC*, *FRS* види у: безбедном задовољавању будућих потреба и потражње за услугама плаћања; побољшању прекограничних плаћања; подршци међународној улози долара; финансијској инклузији; проширењу јавног приступа безбедном новцу централне банке, а потенцијалне ризике у: променама у структури тржишта финансијског сектора; безбедности и стабилности финансијског система; ефикасности спровођења монетарне политике; приватности и заштити података и спречавању финансијског криминала; оперативној отпорности и сајбер безбедности.

⁵² *The Carbon Trust, Personal carbon allowances white paper: How to help consumers make informed choices - exploring the concept of Personal Carbon Allowances*, <https://www.carbontrust.com/our-work-and-impact/guides-reports-and-tools/personal-carbon-allowances-white-paper>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁵³ K. Kumar, WEF, *My Carbon: An approach for inclusive and sustainable cities*, <https://www.weforum.org/stories/2022/09/my-carbon-an-approach-for-inclusive-and-sustainable-cities/>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁵⁴ F. Nerini et al., *Personal carbon allowances revisited*, *Nature Sustainability* No. 4, 2021, 1025–1031, <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00756-w>, датум посете: 28. 06. 2026.

вишак карбонских јединица продати богатима.⁵⁵ Код *СТ* богати могу да плате вишу цену и наставе да загађују, док сиромашни упадају у енергетско сиромаштво.

Критичари виде *CFTS* као инфраструктуру за, до сада, најинтензивнији облик социјалног инжењеринга и потпуну промену људског понашања преласком са дисциплине на контролу и надзор. Спој *CFTS* са *DW* представља врхунац моћи државе да управља свакодневним навикама грађана. У овом концепту држава више не контролише грађане ретроактивним казнама, већ алгоритмима превентивно усмерава њихове виталне потребе, па тако карбонски отисак постаје валута преживљавања.⁵⁶ Основна грађанска права, попут слободе кретања или приватност, бивају деградирана на ниво алгоритамски условљеног приступа, чиме се успоставља нови облик социјалне стратификације у друштву техно феудализма.⁵⁷ Захваљујући технократским моделима, који предвиђају могућност трговине карбонским квотама, стварају се нови карбонски феудализам и социјална стратификација, где економски супериорни појединци могу купити карбонске кредите од сиромашних. Тиме *CFTS* у пракси репродукује и продубљује класну неједнакост – елита задржава неограничену физичку слободу и конзумеристички стил живота плаћањем еколошких пенала, док нижи друштвени слојеви бивају закључани унутар дигитално контролисаног материјалног минимализма.⁵⁸

IV КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НАЦИОНАЛНИХ СТУДИЈА СЛУЧАЈА

Анализа националних студија случаја обухвата три модела: кинески, индијски и модел ЕУ. Кинески *SCS* модел инфраструктуре државног надзора⁵⁹ дизајниран је тако да функционише кроз укрштање велике количине података из приватне и јавне сфере – од историје трансакција у *DW* до свакодневног понашања у дигиталном простору. То је веома компликован систем, првенствено фокусиран на финансијске и комерцијалне активности. Даљим развојем систем отвара могућности за иновације у области велике количине

⁵⁵ W. Xu et al., *Low-carbon lifestyle revolution: China's recent progress toward a personal carbon market*, PLOS Sustain Transform Vol. 2 No. 10, 2023., e0000079, <https://doi.org/10.1371/journal.pstr.0000079>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁵⁶ Ако софтвер усклади дигитални новчаник тако да се након прекорачења месечне карбонске квоте аутоматски блокира куповина одређеног добра, право на слободу кретања престаје да буде уставна категорија и постаје алгоритамска привилегија.

⁵⁷ J. Варуфакис, *Технофеудализам*, Земун, 2025, 82-85.

⁵⁸ R. Starkey, *Personal carbon trading: A critical survey: Part 1: Equity*, Ecological Economics Vol. 73, 2012, 7-18, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921800911003983>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁵⁹ F. Liang et al., *Constructing a Data - Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure*, Policy & Internet Vol. 10 No. 4, 2018, 434-435.

података који постају нови драгоцени ресурс. Циљ изградње SCS је централизовање платформе велике количине података у инфраструктуру надзора, како би се пратило, предвиђало и управљало понашање грађана, корпорација, организација и државне администрације у Кини. Систем кажњавања/награђивања, заснован на кредитним резултатима, одређује да ли грађани и организације могу да приступе јавним услугама и системској инфраструктури. Тиме је успостављена дигитална архитектура у којој право на физичку мобилност и потрошњу више није подразумеван грађански избор, већ државно условљена привилегија која се аутоматски администрира кроз систем технократске контроле. Иако би било за очекивати да друштвено напреднији и информисанији грађани буду највише забринuti због последица SCS по приватност, они лакше прихватају SCS дајући им предност, кроз оквире стварања користи и промовисања поштењег пословања у друштву и економији, у односу на кршење приватности.⁶⁰

Модел централизоване технократске ефикасности кроз биометријски систем *Aadhaar*, путем отисака прстију и скенирања зенице, покренут је у Индији 2009. године под прогресивним технократским наративом стварања инклузивнијег и ефикаснијег система социјалне помоћи (посебно за становништво које није поседовало формалне идентификационе документе), модернизације јавне управе и административне транспарентности. Међутим, у пракси је демонстрирао другу димензију алгоритама контроле – транзицију са државног дисциплиновања на егзистенцијално условљавање.⁶¹ Иако се, са становишта јавне политике, *Aadhaar* често наводи као пример успешне примене дигиталног идентитета у циљу укључивања великог броја грађана у формалне економске токове, систем је истовремено постао предмет бројних критика. Указивало се на ризике повезане са централизацијом биометријских података, потенцијалним нарушавањем приватности и могућим искључењима корисника услед инфраструктурних дефеката у процесу идентификације.⁶² Изван ове дигиталне архитектуре нема социјалне сигурности нити економске егзистенције. Системска грешка у алгоритму или читавању података не представља само привремену техничку сметњу, већ производи реално изопштење из друштвеног и биолошког живота.⁶³

⁶⁰ G. Kostka, *China's social credit systems and public opinion: Explaining high levels of approval*, New Media & Society Vol. 21 No. 7, 2019, <https://doi.org/10.1177/1461444819826402>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁶¹ R. Khera, *Dissent on Aadhaar: Big Data Meets Big Brother*, Hyderabad, 2018, 13-14.

⁶² J. Drèze et al., *Aadhaar and Food Security in Jharkhand: Pain Without Gain?* Economic & Political Weekly Vol. 52 No. 50, 2017, 59.

⁶³ R. Khera, *Aadhaar: Uniquely Indian Dystopia?*, Economic sociology the european electronic newsletter Vol. 21 No. 1, 2019, 4-12. У раду се истиче да је *Aadhaar* временом постао *de facto* обавезан за приступ социјалним давањима. Званичници, задужени за спровођење пројекта открили су да су користили три стратегије: урадити брзо не остављајући људима време да схвате последице; урадити неприметно и створити

За разлику од претходна два модела – отвореног државног дисциплиновања у Кини или сировог егзистенцијалног условљавања у Индији, модел ЕУ карактерише специфична технократска софистицирана архитектура добровољне конвергенције засноване на јавно–приватном партнерству. Европски новчаник за *DI – EUDI Wallet* се не представља као отворена државна директива, већ као прогресивна платформа за административно олакшавање живота грађана кроз наратив о практичности, модернизацији, безбедности и неутралним еколошким циљевима.⁶⁴ Критичка анализа дигиталне архитектуре уочава како се кроз њу ствара префињени амбијент у којем се неприхватање *DW* или неодговорно еколошко понашање појединца не кажњава физички, већ га води у постепено економско и функционално искључење из друштвених токова. Истовремено, елита, кроз тржишне механизме, задржава своју конзументистичку слободу. Спајањем званичних државних докумената, финансијских трансакција и приватних технолошких чворишта ствара се структура суптилног условљавања. Проблем заштите приватности се може решити у процесу дизајнирања система – као што се технологија може користити за нарушавање приватности појединца, може се користити и за његову заштиту.⁶⁵

Упоредни преглед кинеског, индијског и модела ЕУ открива да, упркос фундаменталним разликама у политичким идеологијама и институционалним наративима, сва три система деле заједничку функционалну суштину – употребу дигиталне архитектуре за управљање становништвом. Ова три модела не представљају изоловане феномене, већ три различита технократска одговора на комплексне изазове безбедности, економије и управљање ресурсима у XXI веку. У сва три система присутна је трансформација легитимитета и моћи кроз различите механизме: кинески модел отворено користи државни суверенитет и легитимизује се кроз наратив о друштвеној хармонији, индијски модел свој легитимитет црпи из обећања о социјалној инклузији и ефикасности, модел ЕУ наступа под наративом заштите грађанских права и заштите приватности. Оно што их повезује је сужавање простора за избор појединца. Без обзира да ли је механизам изражен кроз експлицитне државне декрете, законску обавезу биометријске идентификације или кроз правно–техничке стандарде, резултат на институционалном нивоу је

коалицију за *Aadhaar* како би брзо постигли велики успех тако да повраћај на старо изгледа немогућ. За реализацију стратегије коришћени су огласи, брендирање, етикетирање, контрола штете, подметање прича, манипулисање насловима, спонзорисана истраживања.

⁶⁴ European Commission, *European Digital Identity Wallet*, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/factpages/european-digital-identity-wallet>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁶⁵ J.-H. Hoepman, *Privacy Is Hard and Seven Other Myths: Achieving Privacy through Careful Design*, Cambridge, 2023, 213-215.

исти – успостављање централизованих или децентрализованих дигиталних система који посредују између човека и његових права.

У ПРАВНИ И ЕТИЧКИ ОКВИР ДИГИТАЛНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ

Савремени правни и етички оквир дигиталног друштва развија се као одговор на изазов: Како омогућити технолошке иновације без стварања инфраструктуре која би могла угрозити основна људска права и слободе? Право на приватност представља једно од основних људских права⁶⁶ признатих у бројним међународним документима. Право на приватност је традиционално било повезано са заштитом приватног живота од неовлашћеног мешања државе. У дигиталном окружењу његов значај је проширен на питања прикупљања, обраде, складиштења и дељења података. Савремени системи *DI*, *DW* и *CBDC* инфраструктуре генеришу велике количине података о понашању грађана, због чега право на приватност постаје један од централних механизма заштите грађана у дигиталном друштву.⁶⁷ Општа уредба о заштити података (*General Data Protection Regulation – GDPR*)⁶⁸ представља најзначајнији нормативни оквир за заштиту личних података у ЕУ. Заснива се на неколико кључних принципа: законитост обраде, ограничење сврхе, минимизација података, тачност података, ограничење периода чувања, интегритет и поверљивост, одговорност руковаоца подацима.

Посебан значај за анализу дигиталне инфраструктуре има принцип минимизације података. Он полази од претпоставке да се ризици надзора повећавају сразмерно количини и разноврсности прикупљених података, те се могу прикупљати само они подаци који су неопходни за остваривање конкретне и легитимне сврхе. У контексту *DI* и *CBDC* система то значи да техничка могућност прикупљања великог броја података не представља сама по себи правни основ за њихову обраду, чиме *GDPR* поставља важну границу између технолошке способности и правне дозвољености. У пракси то подразумева прикупљање најмање могуће количине података, орочавање

⁶⁶ М. Рапajiћ, D. Logarušić, *The Concept of Human Rights and the Rights of National Minorities in the Serbian Constitution*, Kultura polisa Vol. 22 No. 2, 2025, 82–93, 83. Аутори истичу да су људска права независна од воље државе или било које друге власти, да их људима не даје милосрдна државна власт, нити их немилосрдна власт може одузети и да је појединачно људско биће господар својих права, чак и када она нису предвиђена уставом или другим законским актима.

⁶⁷ European Court of Human Rights - Council of Europe, *European Convention on Human Rights*, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG, датум посете: 28. 06. 2026.

⁶⁸ GDPR.EU, *General Data Protection Regulation (GDPR)*, (EU) 2016/679, <https://gdpr.eu/tag/gdpr/>, датум посете: 28. 06. 2026.

периода чувања, децентрализовано складиштење, селективно дељење информација, анонимизацију и псеудонимизацију података.⁶⁹

Поред традиционалних права, последњих година све више се говори о концепту дигиталних права под којима се најчешће подразумевају право на заштиту података, право на дигиталну приватност, право на транспарентност алгоритама, право на објашњење аутоматизованих одлука, право на дигиталну инклузију, право на сајбер безбедност, право на дигиталну аутономију – право грађана да задрже контролу над сопственим подацима и дигиталним идентитетом.⁷⁰ Развој система вештачке интелигенције (*Artificial Intelligence – AI*) отворио је нова питања у области дигиталних права, из којих разлога је ЕУ усвојила *AI Act*⁷¹, као први свеобухватни регулаторни оквир за употребу система *AI*. Основна логика овог акта заснива се на процени ризика. Системи се класификују као минимално ризични, ограничено ризични, високо ризични и неприхватљиво ризични. Посебно су значајне одредбе које се односе на биометријску идентификацију, профилисање грађана, аутоматизовано доношење одлука, системе социјалног бодовања. *AI Act* представља покушај спречавања развоја алгоритамих система који би могли довести до дискриминације или прекомерне контроле грађана.

Иако се савремени дигитални системи у великој мери ослањају на концепт пристанка корисника, формални пристанак често не представља стварни израз слободног избора. Корисници се у пракси суочавају са сложеним условима коришћења, недостатком разумљивих информација, несразмером моћи између грађана и институција, немогућношћу коришћења услуге без прихватања услова. Због тога се све више пажње посвећује концепту сагласности који се односи на начин дизајнирања механизма пристанка.⁷² Циљ овог приступа није само формално прибављање сагласности, већ обезбеђивање стварног разумевања и контроле над подацима. Најсложеније питање савремене дигиталне трансформације односи се на границу између легитимног управљања и прекомерне контроле. Иако државе имају легитиман интерес да осигурају безбедност, спрече финансијски криминал и побољшају јавне услуге, истовремено исти технички механизми могу бити употребљени за масовно праћење, профилисање, дискриминацију и политичку злоупотребу података.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ J. E. Cohen, *Between Truth and Power: The Legal Constructions of Informational Capitalism*, Oxford, 2019, 238-268.

⁷¹ EU Artificial Intelligence Act, *The EU Artificial Intelligence Act: Up-to-date developments and analyses of the EU AI Act*, <https://artificialintelligenceact.eu/>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁷² H. Nissenbaum, *Privacy in Context, Technology, Policy, and the Integrity of Social Life*, Stanford, 2009, 129-139.

VI МОДЕЛИ ЗАШТИТЕ ГРАЂАНА У ДИГИТАЛНОЈ ИНФРАСТРУКТУРИ

Док правни оквири *GDPR* и *AI Act* дефинишу норме понашања, савремена дебата о дигиталним системима све више се помера ка питању архитектуре самих система јер заштита грађана се не може заснивати на накнадној правној контроли, већ мора бити уграђена у дизајн дигиталне инфраструктуре. Најзначајнији модели заштите су децентрализовани идентификатор (*DID*) и самостални дигитални идентитет (*SSI*). У овим моделима корисник контролише своје акредитиве, подаци нису централизовано складиштени, верификација се врши криптографским путем, минимизује се размена личних података, омогућава се селективно откривање података. Овај приступ значајно смањује ризик од масовног профилисања јер не захтева централизоване базе података као у класичним моделима *DI*.⁷³ У контексту интегрисане дигиталне инфраструктуре *DI-DW-CBDC-CFTS*, *DID* и *SSI* модели представљају кључни механизам раздвајања идентитета од трансакционих података. Основни принцип архитектуре система у концепту дизајниране приватности укључује минимизацију прикупљања података, енкрипцију по подразумеваној поставци, децентрализовано складиштење, аутоматску анонимизацију, ограничење приступа подацима. Тиме дизајнирана приватност помера одговорност са корисника на дизајнере система и институције које их имплементирају.⁷⁴

Системи децентрализованих финансија (*DeFi*) заснивају се на *blockchain* архитектури и паметним уговорима, при чему безбедност не произилази из поверења у централизованог посредника већ из криптографских механизма, дистрибуираног консензуса и транспарентности извршавања програмског кода. Основни механизми заштите обухватају криптографско потписивање трансакција, непроменљивост записа у *blockchain* архитектури, децентрализовану валидацију, формалну верификацију паметних уговора и њихову независну безбедносну ревизију.⁷⁵ Пракса показује да највећи ризик не представља сама инфраструктура, већ пропусти у имплементацији паметних уговора, грешке у дизајну протокола и експлоатација економских слабости, због чега се безбедност *DeFi* система све више посматра као комбинација криптографске сигурности и поузданог софтверског инжењеринга.⁷⁶

⁷³ C. Allen, *The Path to Self-Sovereign Identity*, 2016, <http://www.lifewithalacrity.com/2016/04/the-path-to-self-sovereign-identity.html>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁷⁴ A. Cavoukian, *Privacy by Design: The 7 Foundational Principles Implementation and Mapping of Fair Information Practices*, Information & Privacy Commissioner, Ontario, 2011, 2.

⁷⁵ R. Auer et al., *The Technology of Decentralized Finance (DeFi)*, BIS Working Papers No. 1066, Basel, 19 January 2023, 3-7.

⁷⁶ Y. Wang et al., *A Survey of DeFi Security: Challenges and Opportunities*, Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences Vol. 34 No. 10, 2022, 10378–10404, <https://doi.org/10.1016/j.jksuci.2022.10.028>, датум посете: 28. 06. 2026.

У савременим *DeFi* системима, један од најзначајнијих механизма заштите приватности представља доказивање без откривања података (*ZKP*).⁷⁷ Најзаступљенији протоколи заштите приватности су *zk-SNARK* и *zk-STARK*.⁷⁸ Протокол *zk-SNARK* захтева дугу иницијалну процедуру успостављања поверења уз веома мале доказе и брзу верификацију, док *zk-STARK* елиминише потребу за оваквом почетном фазом и нуди већу отпорност на нападе по цену већих доказа и већих рачунарских захтева. Избор конкретног механизма зависи од односа између нивоа приватности, скалабилности и рачунарске ефикасности који се жели постићи у одређеном систему.

Када се ради о техничким механизмима очувања приватности, један од најзначајнијих је *off-line* функционалност *CBDC* система. Његове основне функције су да омогућава трансакције без сталне конекције, смањује тренутну видљивост трансакција централном систему, симулира функционалност готовине и повећава отпорност система у кризним ситуацијама.⁷⁹ Иако *off-line CBDC* систем не обезбеђује потпуну анонимност нити трајно онемогућава анализу трансакција, његова архитектура уводи временски и технички слој раздвајања између извршења трансакције и њене регистрације у централном систему.⁸⁰ Пошто се трансакције синхронизују тек након поновног успостављања мрежне везе, надзор у реалном времену није могућ, већ се контрола и аналитичка обрада података спроводе накнадно. Такав модел значајно умањује могућност непосредног праћења понашања корисника, иако не искључује *ex post* анализу ради испуњавања безбедносних и регулаторних захтева.⁸¹

За спречавање злоупотребе дигиталне инфраструктуре изузетно важан услов је и постојање независних регулаторних тела са надлежностима у области заштите података, надзора алгоритама, ревизије *CBDC* система, контроле интероперабилности података, санкционисања злоупотреба. Посебно је важно да ове институције буду институционално независне, финансијски стабилне, технички оспособљене и транспарентне у раду. Европски модел, кроз

⁷⁷ R. Shashidhara, R. Nair Chirakarotu, P. Panakalapati, *Promise of Zero-Knowledge Proofs (ZKPs) for Blockchain Privacy and Security: Opportunities, Challenges, and Future Directions*, Security and Privacy Vol 8 Issue 1, 2025, e461, <https://doi.org/10.1002/spy2.461>, датум посете: 28. 06. 2026.

⁷⁸ B. O. Roelink, M. El-Hajj, D. Sarmah, *Systematic Review: Comparing zk-SNARK, zk-STARK, and Bulletproof Protocols for Privacy-Preserving Authentication*, Security and Privacy Vol. 7 Issue 5, 2024, 12-13.

⁷⁹ R. Auer et al., *Project Polaris: Handbook for Offline Payments with CBDC*, Basel, 2023, 19-20.

⁸⁰ Bank for International Settlements, *Project Polaris Part 1: A handbook for offline payments with CBDC*, Basel, 2023.

⁸¹ Ова карактеристика је кључна за очување минималног нивоа финансијске анонимности у дигиталним системима.

тела попут *Data Protection Authorities*, представља један од најразвијенијих примера оваквог приступа.⁸²

Питање програмабилности новца⁸³ је једна од најконтроверзнијих тема везана за *CBDC*. Иако програмабилност може имати легитимне примене попут циљаних социјалних трансфера, постоји ризик да се користи за ограничење врсте потрошње, временска ограничења приступа средствима, географска ограничења, условљавање понашања. Због тога се намеће потреба нормативне забране дискреционог ограничења потрошње од стране државе или приватних оператера. То би подразумевало да новац мора задржати заменљивост, да средства не могу бити условљена понашањем корисника, да сва ограничења морају бити експлицитно законски дефинисана и судски контролисана.

Са ширењем алгоритамског одлучивања у финансијским и јавним системима, транспарентност постаје кључни заштитни механизам. Основни елементи укључују право корисника да зна да ли се користи алгоритам, право на објашњење одлуке, могућност оспоравања аутоматизованих одлука, реверзибилност алгоритама. Овај принцип је директно повезан са одредбама *GDPR* о аутоматизованом одлучивању, као и са *AI Act* регулативом. У контексту интегрисане дигиталне инфраструктуре, алгоритамска транспарентност је кључна да спречи црне кутије управљања понашањем.

Право на недигитални приступ услугама је један од најважнијих, али често занемарених аспеката дигиталне трансформације. Ово право подразумева да грађани морају имати могућност да приступе основним јавним услугама без дигиталног идентитета, користе алтернативне механизме плаћања, избегну искључење из система због технолошких баријера, задрже физичке или аналогне форме комуникације са институцијама. Овај принцип је кључан за спречавање дигиталне дискриминације и принудне дигитализације друштва. У теоријском смислу, право на аналогну алтернативу представља један од последњих механизма очувања стварне слободе избора у дигиталном друштву.⁸⁴

⁸² European Data Protection Board, *Guidelines on Data Protection by Design and by Default*, Guidelines 4/2019 on Article 25, 2020.

⁸³ Програмабилност новца представља функционалну способност дигиталне новчане инфраструктуре да у правила преноса или употребе новчане вредности угради унапред дефинисане услове чије се испуњење може аутоматски проверавати и извршавати посредством софтверског кода или паметних уговора. Потребно је направити разлику између програмабилних плаћања, (аутоматски пренос средства на основу унапред одређених услова) и програмабилног новца (ограничење коришћења): О. Freiman, *CBDC Governance: Programmability, Privacy and Policies*, Centre for International Governance Innovations, Digital Policy Hub – Working Paper, Waterloo, 2024, 8-10.

⁸⁴ Н. Dubois, С. Peroni, *Digitalisation of social protection*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2025, 3.

VII ЗАКЉУЧАК

Анализа четири стуба дигиталне инфраструктуре – *DI*, *DW*, *CBDC* и *CFTS* и њихове интеграције у јединствен дигитални инфраструктурни систем показује да се одвија трансформација незамисливих размера, која не представља само технолошку иновацију и корак напред у развоју друштва, већ постаје платформа за дубоке промене у свим сферама људске егзистенције.

DI постаје инструмент дефинисања грађанских права, а не само средство идентификације. Као предуслов за приступ јавним сервисима, *DI* ствара нову форму зависности грађанина који постаје везан за технолошку инфраструктуру, опредељујућу за статус унутар друштвене заједнице. У драстично промењеном концепту суверенитета, грађанин престаје да буде носилац права и постаје корисник система чија се егзистенција непрестано одобрава и/или условљава. Када се централизује, *DI* се повезује са осетљивим базама података, а ако изостану јасни правни оквири заштите приватности, постаје инструмент надзора.

DW није само апликација за плаћање, већ централно корисничко чвориште у којем се преплићу идентитет, новац, јавна администрација, регулаторни оквири и надзорне могућности. Кроз паметне уговоре, *DW* на заједничкој дигиталној платформи спаја новац, имовину и информације. Повезујући идентитетске, финансијске и административне функције у јединствен систем, *DW* постаје контролни али и најосетљивији стуб интегрисане дигиталне инфраструктуре.

CBDC, као најзначајнији структурни елемент дигиталне трансформације финансијских система, представља истовремено највећу иновацију и највећи изазов јер добија димензије моћи коју ниједан постојећи облик новца није омогућавао. Јавности се *CBDC* представљају као валуте које доносе ефикасније системе плаћања, већу монетарну стабилност, сузбијање нелегалних финансијских трансакција и лакша међународна плаћања. Међутим, *CBDC* доносе и могућност превеликог државног увида у финансијски живот грађана. Присутна је реална опасност да новац постане програмабилан по времену, намени, условима исплате, аутоматским радњама, локацији или индивидуалном профилу корисника.

Подстакнути глобалним *ESG* трендовима и климатском политиком, *CFTS* у почетку делују као инструмент одговорне еколошке политике. Међутим, дубље посматрање проблема доводи до закључка да могу постати основа за увођење персонализованих еколошких квота, климатских кредита и профилисање грађана. Еколошка политика, која би требало да буде транспарентна и контролисана, прелази на ниво технократског управљања у којем, уместо човека, алгоритми процењују и санкционишу понашање.

Ако се *DI*, *DW*, *CBDC* и *CFTS* интегришу у јединствену дигиталну инфраструктуру, могуће је формирање алгоритамског екосистема који повезује лични идентитет, финансијске токове и еколошке норме у једну свеобухватну

архитектуру управљања. Опасност настаје када се технологија развија без надзора, транспарентности и јасних механизма заштите права грађана. Уколико не постоје чврсти правни оквири који ће обезбедити да дигиталне технологије остану у служби друштва, а не његова надзорна инструментализација, не буду успостављене независне институције које могу контролисати како државу тако и корпорације, и не буду изграђени модели заштите приватности грађана, дигитална инфраструктура се лако може претворити у инструмент моћи и доминације.

Nebojša M. Petković, PhD*

**DIGITAL IDENTITY, DIGITAL WALLET, CENTRAL BANK
DIGITAL CURRENCY AND CARBON FOOTPRINT TRACKING
SYSTEMS – USEFUL TECHNOLOGY OR INFRASTRUCTURE
FOR CONTROL AND SURVEILLANCE?**

Summary

The subject of this paper is the analysis of the relationship between digital identity, digital wallet, central bank digital currency and carbon footprint tracking systems, as key components of a modern digital infrastructure and their convergence into a single digital infrastructure. Although these technologies are most often presented as a means of modernizing public administration, increasing financial inclusion and supporting sustainable development goals, their increasing integration raises significant questions related to privacy protection, concentration of power and the possibility of institutional oversight. Through a comparative analysis of national case studies and relevant normative frameworks, the author seeks to critically examine the balance between the beneficial effects and potential dangers of these four pillars of digital architecture, to point out legal and ethical dilemmas and to identify models for protecting citizens from abuse.

Digital identity, as a set of data and digital attributes that enable the identification of an individual in an electronic environment, constitutes the first constitutive pillar in the digital architecture through which the analog individual becomes visible to the system. As a prerequisite for access to public services, digital identity creates a new form of citizen dependence, which

* Teacher at the School of Economics in Niš, court expert for the economic and financial field.

becomes tied to the technological infrastructure, determining the status within the social community. In a drastically changed concept of sovereignty, the citizen ceases to be a holder of rights and becomes a user of a system whose existence is constantly approved and/or conditioned. The digital wallet represents a central user hub that connects identity, financial and administrative functions into a single system. It is the most sensitive pillar of the integrated digital infrastructure and its control component. It enables access to public services and system infrastructure, and at the same time represents a potential source of risk due to data collection and the possibility of monitoring financial activities.

The central bank digital currency, as the most important structural element of the digital transformation of financial systems, represents both the greatest innovation and the greatest challenge, as it gains dimensions of power that no existing form of money has ever enabled. A common feature of all digital currency models, developed by central banks around the world, is the possibility of increasing surveillance over the individual, centralization of economic power, and potential manipulation of payment systems. Although initially carbon footprint tracking systems, driven by global trends and climate policy, act as an instrument of responsible environmental policy, they can become the basis for the introduction of personalized environmental quotas, climate credits, and citizen profiling.

If digital identity, digital wallet, central bank digital currency, and carbon footprint tracking systems are integrated into a single digital infrastructure, it is possible to form an algorithmic ecosystem that connects personal identity, financial flows, and environmental norms into a single comprehensive governance architecture. The danger arises when technology develops without oversight, transparency, and clear mechanisms to protect citizens' rights. Unless there are solid legal frameworks in place to ensure that digital technologies remain at the service of society, rather than its surveillance instrumentalization, unless independent institutions are established that can control both the state and corporations, and unless models for protecting citizens' privacy are built, then digital infrastructure can easily be turned into an instrument of power and domination.

Key words: Digital Identity, Digital Wallet, Central Bank Digital Currency, Carbon Footprint Tracking Systems, Social Credit System, Digital Surveillance.

Др Сандра Пајић Шавија*
Др Живорад Рашевић**

Прегледни научни чланак
УДК: 342.565.2:347.956
DOI: <https://doi.org/10.46793/GP.1701.087PS>

О ОДНОСУ УСТАВНОГ СУДА И РЕДОВНИХ СУДОВА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА УСТАВНУ ЖАЛБУ

Рад примљен: 07. 07. 2025.
Рад исправљен: 09. 09. 2026.
Рад прихваћен за објављивање: 25. 09. 2026.

У раду је анализиран положај уставног суда у односу на друге носиоце државне власти, као и његово мјесто у постојећем систему подјеле власти, са посебним акцентом на однос између уставносудске функције и редовне судске власти. Указано је на функције уставног суда које посредно и непосредно утичу на судску функцију, при чему је посебна пажња посвећена уставној жалби и њеном утицају на очување независности судске функције. Поред теоријских расправа у погледу димензија уставносудског испитивања одлука редовних судова, указано је и на основне разлоге увођења уставне жалбе и анализирана су постојећа уставна рјешења у упоредном уставном праву. На крају рада, дат је осврт на специфичности уставне жалбе у уставном систему Босне и Херцеговине. Закључак је да уставна рјешења и пракса показују да увођење уставне жалбе, само по себи, не представља нарушавање независности и ауторитета судске власти, већ доприноси очувању и поштовању устава као највишег правног акта. У том смислу, и уставни суд и редовни судови имају заједнички циљ, који се огледа у заштити основних људских права и слобода и остваривању владавине права. Ипак, неопходно је јасно разграничити уставносудску од инстанционе контроле. У том смислу, са становишта *de lege ferenda*, било би оправдано инсистирати на претежно касаторном карактеру одлука уставног суда донијетих поводом уставне жалбе. То значи да је задатак уставног суда, по правилу, да утврди постојање повреде уставом зајемченог права, укине акт којим је повреда учињена и предмет врати

* Доцент, Висока школа за пословну економију и предузетништво, Београд, sandra.savija@vspep.edu.rs

** Ванредни професор, Висока школа за пословну економију и предузетништво, Београд, zivorad.rasevic@vspep.edu.rs

надлежном органу на поновно одлучивање, без преузимања улоге суда највише инстанце у погледу утврђивања чињеничног стања и коначне примјене права.

Кључне ријечи: *уставни суд, контрола уставности, уставна жалба, независност судске власти, основна права и слободе, владавина права.*

I УВОД

Уставно судство у односу на традиционалне функције државне власти, спада у државне функције новијег датума. Издавање уставносудске функције као посебне функције државне власти везује се за увођење Уставног суда у Аустрији 1920. године. Међутим, идеја о потреби увођења специјалног суда, који ће штитити устав, јавила се крајем XVIII вијека, и везује се за А. Сјејеса, који се још 1790. године залагао за увођење уставног судства.¹ Прекретницу у контроли уставности представља пресуда Врховног суда САД, *Marbury v. Madison* из 1803. године којом је Врховни суд САД установио овлаштење редовних судова да врше контролу уставности закона.

Данас, у уставноправној теорији постоји сагласност да је традиционална тријалистичка подјела власти превазиђена јер су се појавиле нове уставне институције, попут уставног судства, чија је основна функција управо очување уставом успостављене подјеле власти. Потреба за увођењем уставног суда као независног чувара устава јавила се из разлога што је уставна пракса показала да постојеће институције и механизми нису довољни за очување уставног поретка, а што се посебно показало послје Првог свјетског рата. Тако, Ханс Келезен истиче да „ако устав прописује извешан поступак који треба поштовати при доношењу закона и ако доноси извесне одредбе у погледу његове садржине, он мора предвидети и могућност да законодавац може неки пут и да прекрши те одредбе. Тада устав може одредити орган који има да одлучи да ли су поштоване одредбе које регулишу законодавну функцију.“² Тренд ширења уставносудске контроле се наставио нарочито послје Другог свјетског рата, а затим и деведесетих година двадесетог вијека, када је уставно судство уведено и у бившим социјалистичким државама.

Уставносудска функција никако се не може посматрати изван уставом успостављеног система подјеле власти, јер је основни задатак уставног суда управо заштита уставом гарантованих принципа, између осталог и принципа подјеле власти. Због тога се, у уставној теорији, поставило питање које се тиче мјеста уставног суда у постојећем систему подјеле власти, као и његовог

¹ T. Cole, *Three Constitutional Courts: A Comparison*, The American Political Science Review Vol. LIII, No. 4, 1959, 966.

² Х. Келезен, *Опита теорија права и државе*, Београд, 1951, 158.

Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О односу Уставног суда и редовних судова са посебним освртом на уставну жалбу (стр. 87-106)

односа према постојећим органима власти. Управо је особеност уставносудске функције отворила дилему у погледу природе уставног суда, односно да ли је уставни суд облик специфичног законодавног дјеловања, судски орган или државни орган *sui generis*. Према првом гледишту, уставни суд посредно врши законодавну функцију, односно он се појављује у улози „негативног законодавца“³ јер је основни задатак уставног суда контрола уставности закона, што као крајњу последицу може имати уклањање неуставних закона из правног поретка. То значи да је, „уставна контрола од суштинског значаја за обезбјеђивање супрематије устава и елиминисање закона који су у супротности са уставом.“⁴ Ипак, уставносудска функција се не може поистовјеђивати са законодавном функцијом, јер би то значило ограничавање функција уставног суда искључиво на функцију нормативне контроле, а треба имати у виду да поред контроле уставности и законитости, уставни суд обавља и друге послове, који нису нужно повезани са испитивањем уставности закона. Према другом гледишту, истиче се судски аспект уставносудске функције, односно уставни суд се посматра као судски орган,⁵ а као главни аргументи у прилог тврдњи да је уставни суд суд, односно да је његова функција типичан судски посао наводе се поступак и метод одлучивања уставног суда, као и чињеница да се уставни суд активира само уколико постоји спор. „Функција уставног суда је суштаствено правосудна ... уставни суд се налази у сфери тумачења и примене права, а не и стварања права.“⁶ Међутим, уставни суд се не може свести на обичан суд, прије свега због обима надлежности, које су значајно шире од надлежности редовних судова, али и због чињенице да се уставни суд приликом одлучивања ослања не само на правна, него и политичка мјерила. Уставни суд никако не може бити дио судске власти јер представља посебну институцију са посебно дефинисаним надлежностима.⁷ Управо због своје специфичне функције, уставни суд представља орган *sui generis*. Неспорно је да уставни суд има сличности како са законодавном функцијом, у погледу правног дејства његових одлука, тако и са судском функцијом, у погледу поступка и начина одлучивања. Међутим, уставни суд као такав представља посебан уставни орган који врши особену државну функцију.

Иако је уставни суд специфичан орган, независан у односу на носиоце других државних функција, он кроз своју дјелатност неминовно утиче на друге органе власти. У раду се посебно разматра однос између уставног суда и

³ Н. Kelsen, *La garantie jurisdictionnelle de la constitution*, Revue de Droit 44, 1928, 197.

⁴ R. Dürig, *Comparative Overview of European Systems of Constitutional Justice* Vol. 5, No. 2, 2011, 161, www.icl-journal.com, датум посјете: 02.02.2025.

⁵ Вид: R. Marcic, *Verfassung und Verfassungsgericht*, Wien, 1963, 202.

⁶ С. Булајић, *Чувар француског устава*, Београд, 2006, 21.

⁷ Вид: E. A. G. Campillay, *Constitution and Judicial Review: Comparative Analysis*, Constitutional Law and Judicial Review, in book: *Rule of Law, Human Rights and Judicial Control of Power, Some Reflection from National and International Law* (ed. R. Arnold, J. I. Martinez-Estey), Springer, Cham, 2017, 8.

редовних судова односно границе између контроле уставности и аутономије редовних судова у тумачењу права. У вези са тим, указано је на институт уставне жалбе и њен утицај на очување независности судске функције, с обзиром на то да је увођење уставне жалбе, као посебне надлежности уставних судова, отворило додатно питање разграничења надлежности између уставносудске и редовне судске власти. Основна хипотеза рада јесте да увођење уставне жалбе, само по себи не нарушава независност редовне судске власти, под условом да се уставносудска контрола ограничи на испитивање повреде уставом зајемчених права и слобода.

Структура рада обухвата питања која се прије свега тичу надлежности уставног суда и њиховог утицаја на судску власт. Рад се даље бави разлозима увођења уставне жалбе као специфичне надлежности уставног суда, уз анализу постојећих уставних рјешења у упоредном уставном праву. На крају је указано на специфичности уставне жалбе у уставном систему Босне и Херцеговине. У раду је кориштен прије свега теоријски метод, у смислу претходног знања о предмету, као и правно-догматски метод, али и компаративни и историјско-правни приступ.

II НАДЛЕЖНОСТИ УСТАВНОГ СУДА И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА СУДСКУ ВЛАСТ

Основна улога уставног суда, као чувара устава, јесте заштита устава од противуставних аката и радњи других носилаца државне власти. Да би уставни суд могао успјешно да остварује своју функцију, сам устав мора осигурати независан положај уставног суда у односу на друге органе државне власти. Без независности и непристрасности, као и јавног увјерења у постојање тих квалитета, уставни суд не може постати ауторитет чија ће се одлуке уважавати и који ће се сматрати стварним заступником владавине права.⁸ Међутим, иако сами уставни садрже јемства независности уставног судства, то не значи да је уставни суд недодирљив у односу на друге носиоце државне власти. С друге стране, уставни суд својим дјеловањем не би требао да угрожава уставом загарантоване надлежности других носилаца државне власти, односно њихову независност у вршењу сопствених овлашћења. У том смислу, основна улога уставног суда је искључиво да контролише да ли други органи власти остварују своје надлежности у границама устава и закона. Ипак, имајући у виду природу уставносудске функције, утицај уставносудске власти на носиоце других државних функција је неизбијежан.

Када је у питању однос између уставног и редовног судства, тај однос се не треба посматрати као однос суда више и суда ниже инстанце. Ријеч је о функционално различитим облицима вршења судске функције, који почивају

⁸ H. Schwartz, *The Struggle for Constitutional Justice in Post-Communist Europe*, Chicago, 2000, 39.

Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О односу Уставног суда и редовних судова са посебним освртом на уставну жалбу (стр. 87-106)

на различитим мјерилима одлучивања. Редовни судови су првенствено позвани да утврђују чињенично стање и тумаче и примјењују законе у конкретном спору, док је уставни суд позван да испитује сагласност поступања органа јавне власти, укључујући и судску власт, са уставом. Граница између ових функција, међутим, није апсолутна, јер оцјена постојања повреде уставног права често захтијева увид у чињенични и правни основ одлуке редовног суда.

Однос између уставносудске и судске функције манифестује се кроз више надлежности уставног суда. За разлику од нормативне контроле, односно контроле уставности и законитости, којом се посредно утиче и на судску власт, уставом се дефинишу и надлежности уставног суда које се непосредно односе на судску власт, попут надлежности рјешавања спорова о сукобу надлежности између судова и других државних органа, затим одлучивање поводом жалби судије због престанка судске функције, као и одлучивање о уставним жалбама грађана.

Питање односа уставног суда и редовних судова поставља се и у погледу надлежности уставног суда да доноси тзв. интерпретативне одлуке, путем којих уставни суд даје своје тумачење закона, које би евентуално требало да уважава и редовно судство. Управо је таква пракса уставних судија често изазивала отпор редовних судија јер је овај вид уставносудске активности сматран као одређени вид мијешања уставносудске власти у посао редовног суда. Практика доношења интерпретативних одлука нарочито је била карактеристична за државе са тоталитарном прошлошћу, попут Њемачке и Италије, а касније и за тзв. посткомунистичке демократије. Посљедице вишегодишње тоталитарне прошлости нису се могле отклонити преко ноћи. Због тога је улога уставних судова била од нарочитог значаја, јер је управо уставносудска активност била усмјерена на уклањање остатака ранијег режима из постојећег правног поретка. „Интерпретативне одлуке су се, у том погледу, показале као згодан механизам: спорна одредба се уклања из правног живота, али се тиме, с обзиром да закон остаје на снази, не ствара правна празнина.“⁹ Та пракса је нарочито била карактеристична за Италију, због чега је Уставни суд често означаван као „трећи дом“ парламента.

III УСТАВНА ЖАЛБА – АРГУМЕНТИ ЗА И ПРОТИВ

Под уставном жалбом се подразумијевају различити облици непосредне уставносудске заштите људских права и слобода. У упоредном праву за овај институт користе се различити називи, попут уставне жалбе, уставне тужбе и *amparo*. У сваком случају, заједничко им је то што појединцу омогућавају непосредан приступ уставном суду ради заштите одређених уставом зајемчених права и слобода. У даљем тексту, појам уставна жалба користиће се

⁹ Т. Маринковић, *Интерпретативне одлуке уставних судова*, у: Уставни суд Србије - у сусрет новом уставу Србије (ур. Б. Ненадић), Београд, 2004, 252-253.

као генерички појам за различите облике непосредне уставносудске заштите људских права, док ће се за правни механизам предвиђен Уставом Босне и Херцеговине користити термин апелација.

“За разлику од осталих надлежности уставног суда, гдје се уставни суд појављује прије свега у улози чувара устава, увођење уставне жалбе отворило је питање односа уставног суда и редовне судске власти, јер је уставном суду дато овлашћење да преиспитује одлуке редовних судова. Основна функција уставне жалбе јесте да осигура „заштиту једног од најзначајнијих елемената владавине права-непосредну уставну заштиту људских права.“¹⁰ Међутим, увођењем уставне жалбе доведено је у питање остваривање једног од основних принципа судске власти, а то је независност судске функције, с обзиром на то да је уставна жалба отворила могућност преиспитивања одлука редовног суда од стране уставног суда. Због тога се у конституционалној теорији истиче да је увођење уставне жалбе довело до тога да уставносудска функција „од заштитника устава еволуира у врховну инстанцу редовног судства.“¹¹ То је разлог због којег се уставна жалба често истиче и као „контроверзна функција уставног суда.“¹² Тако, Б. Ненадић запажа да „откако су људска права, чији је чувар уставни суд, продрла у целокупну структуру правног система, скоро је немогуће одржати чврсту границу између функције уставних судова и функције редовних судова.“¹³ Међутим, треба имати у виду да се управо кроз институцију уставне жалбе види главни задатак уставног суда, а то је „да обезбеди везаност свих активности јавне власти за устав, укључујући институције правосудног система.“¹⁴

Увођење уставне жалбе је отворило и теоријске расправе у погледу домета уставносудског испитивања одлука редовних судова. У правној теорији постоје два гледишта када је у питању надлежност уставног суда да преиспитује одлуке редовних судова у поступку по уставној жалби. Према једном гледишту, уставни суд нема право да коригује одлуке редовних судова, јер би се у том случају појавио као „супер суд“. У том смислу, крајњи домет уставног суда у испитивању одлука редовних судова јесте констатација да је судском одлуком повријеђено уставом зајемчено људско или мањинско право. Друго гледиште полази од чињенице да је уставни суд као чувар устава позван да штити уставом загарантована људска права и самим тиме да би могао успјешно обављати своју функцију није довољно уставносудску функцију ограничити

¹⁰ Д. Стојановић, О. Вучић, *Домашај уставносудског испитивања одлука редовних судова у поступку одлучивања о уставним жалбама грађана*, Правни живот бр. 14, 2009, 882.

¹¹ О. Вучић, В. Петров, Д. Симовић, *Уставни судови бивших југословенских република-норма, теорија и пракса*, Београд, 2010, 185.

¹² Д. Стојановић, *Уставно право, књига I и II*, Ниш, 2009, 369.

¹³ Б. Ненадић, *О неким аспектима односа уставних и редовних судова*, у: Улога и значај уставног суда у очувању владавине права (ур. Б. Ненадић), Београд, 2013, 109.

¹⁴ Д. Стојановић, О. Вучић, *op. cit.*, 882.

Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О односу Уставног суда и редовних судова са посебним освртом на уставну жалбу (стр. 87-106)

само на констатовање повреде људског права, него је неопходно и ту повреду отклонити, а то се може једино постићи поништењем или измјеном одлуке коју је донијела редовна судска власт. Међутим, овлаштење уставног суда да поништава и мијења одлуке редовних судова значи увођење уставног суда на терен редовне судске власти, а што води угрожавању независности судске функције. Због тога се мјера утицаја уставносудске функције на редовну судску власт поставља као кључно питање у односима између уставног суда и редовних судова.

У сваком случају, испитивање одлука редовних судова у поступку по уставној жалби треба да се креће у границама надлежности уставног суда, због које је уставни суд и успостављен, а то је контрола уставности, јер свако превазилажење тих граница значи претварање уставног суда у суд највише инстанце. Треба имати у виду да уставни суд није „суд“ који је изнад редовних судова јер је њихов задатак исти, а то је заштита људских права и слобода. Једина разлика је у томе што редовни судови ту заштиту остварују тумачењем и примјеном закона, док уставни судови заштиту остварују кроз тумачење устава. У поступку одлучивања о уставној жалби, уставни суд првенствено испитује да ли је учињена повреда неког уставом загарантованог права, али то свакако није могуће без упуштања у тумачење одређених законских одредби, што опет нужно, уставни суд уводи на терен примјене права, односно терен судске власти. То посебно, из разлога што је остваривање већине уставом зајемчених права регулисано законима. „Функција уставне жалбе је двојака: она штити појединца, али у коначном штити и објективни правни поредак и темељне друштвене вриједности.“¹⁵

Суштина разграничења уставносудске и инстанционе контроле није у питању да ли уставни суд може испитивати утврђено чињенично стање и примјену закона од стране редовног суда, већ у сврси и обиму таквог испитивања. Уставни суд мора имати могућност да испита релевантне чињенице и правне закључке редовног суда у мјери у којој су они неопходни за утврђивање постојања повреде уставом зајемченог права. Међутим, такав увид не смије прерасти у самосталну оцјену правилности чињеничних и правних закључака редовног суда, каква је својствена инстанционој контроли. Према томе, није свака погрешна примјена закона истовремено и повреда устава. Уставноправна интервенција оправдана је онда када погрешна примјена или тумачење права има непосредну уставноправну димензију и доводи до повреде конкретног уставом зајемченог права и слободе.

Питање односа редовних судова и уставног суда нарочито је разматрано у њемачкој правној теорији, гдје је „било неизбјежно да се њихове функције и функција Уставног суда у одређеној мери „преклопе“ и да у њиховом вршењу дође и до неспоразума, па и конфликта, тим пре што ни у тексту Основног

¹⁵ Д. Чупић, *Однос редовног и уставног судства у упоредном праву и праву Републике Србије и Црне Горе*, Букурешт-Париз-Калгари, 2025, 58.

закона нема јасних назнака о разграничењу функција и овлаштења Уставног суда и редовних судова.¹⁶ Уставни суд Њемачке је, управо због тих приговора, развио концепцију разликовања „специфичних уставних права“, која спадају у домен уставносудске заштите, и „обичних права“, чију заштиту обезбјеђује редовно судство, примјеном тзв. Хекове и Шуманове формуле према којој „судска одлука прелази у категорију неуставних када се темељи на начелно погрешном схваћању садржаја темељног права или када тумачење права од стране судова доводи до резултата којег законодавац не би био овлаштен прописати.“¹⁷ Уставни суд се у појединим одлукама и сам изјашњавао о границама испитивања одлука редовних судова. Тако, у одлуци Савезног уставног суда BVerfGE 18, 85, стоји да судови при тумачењу и примјени обичног права морају водити рачуна о вриједностима које су заштићене уставом. У супротном, сматраће се да је суд повриједио норме основних права, на које није обратио пажњу, те његова пресуда мора бити укинута у поступку по уставној тужби. Међутим, даље сматра Савезни уставни суд, неће бити у складу са смислом уставне тужбе, ако он, слично као ревизиона инстанца, подвргне неограниченој провјери одлуке редовних судова.¹⁸ У том смислу, уставни суд треба да се ограничи на испитивање да ли је одлуком редовног суда дошло до повреде уставом зајемченог права, без упуштања у испитивање предмета о којем је суд донио одлуку. У супротном, „уставни суд би био трансформисан у суперапелациони суд који се не би задржавао само на контроли уставности.“¹⁹

IV УСТАВНА ЖАЛБА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ

Уставна жалба, као правни институт, у већини уставних система уведена је са успостављањем уставног суда. Међутим, уставна жалба вуче коријене од института *amparo* који је у средњем вијеку uveden на простору данашње Шпаније и свакако представља најстарији институт заштите права. Конституционализација људских права и слобода је била праћена и увођењем института њихове заштите. Тако је Уставом Швајцарске из 1848. године уведена државноправна жалба за заштиту уставом гарантованих права и слобода и о њој је одлучивала скупштина, док се према Уставу из 1874. године, државноправна жалба могла изјавити против кантоналних аката, од стране субјеката који сматрају да су тим актима повријеђена њихова права. Уставна

¹⁶ Б. Ненадић, *op. cit.*, 73.

¹⁷ Д. Љубић, *Границе уставног судовања иницираног уставном тужбом*, Зборник радова Правног факултета у Сплиту бр. 1, 2013, 170.

¹⁸ Вид. Одлуку BVerfGE 18, 85 у: *Изабране одлуке Савезног уставног суда Њемачке*, Београд, 2010, 76.

¹⁹ Д. Симовић, *Уставна жалба-теоријскоправни оквир*, Анали Правног факултета у Београду бр. 1, 2012, 221.

Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О односу Уставног суда и редовних судова са посебним освртом на уставну жалбу (стр. 87-106)

жалба у почетку није била општеприхваћен уставни институт, тако да су је познавали уставни системи Аустрије, СР Њемачке и Шпаније. Временом се повећавао број држава које су увеле уставну жалбу као једну од надлежности уставних судова. Данас, пак, већина уставних система познаје институт уставне жалбе, како земље које имају дугу традицију уставносудске контроле, тако и земље које су уставно судство увеле тек крајем XX вијека, након пада социјализма. С обзиром на то да уставна жалба доводи у питање независност судске функције, овај институт, који представља супсидијеран правни лијек против кршења уставом зајемчених права, није предвиђен у свим уставним системима који познају институт уставног суда. Примјера ради, овај институт не познају устави Белгије, Бугарске, Данске, Финске, Француске, Грчке, Италије, Летоније, Литваније и Румуније.²⁰ Такође, и уставна рјешења која предвиђају уставну жалбу су различита. Тако, уставни систем Аустрије, гдје је први пут уведен институт уставног суда, дозвољава уставну жалбу, али је њено изјављивање ограничено на одлуке органа управе. Грађани имају могућност изјављивања уставне жалбе уколико сматрају да је управним актом или радњом органа управе повријеђено уставом гарантовано право. Уставна жалба пред Аустријским уставним судом не може бити усмерена против судске одлуке, чак и ако се тврди да та одлука крши основна права.²¹

Међутим, у аустријској уставној теорији се истиче да би и одлуке судске власти требале бити обухваћене уставном жалбом у ситуацијама када постоји сумња да су судском одлуком повријеђена основна права загарантована Уставом.

Чињеница да је Основни закон СР Њемачке усвојен након Другог свјетског рата, који су обиљежила драстична кршења људских права, утицала је и на увођење Уставног суда, коме су дата широка овлашћења у циљу остваривања његове улоге чувара устава. Та позиција је додатно оснажена накнадним увођењем уставне жалбе против аката јавне власти којим су повријеђена уставна права. „Стављајући надуставно природно право као више право и од устава и поверавајући њихову заштиту и од самог уставотворца уставном суду, немачко право је хтело да избегне могућност понављања рђавог искуства под Хитлеровим режимом кад је устав овоме омогућио да законским путем укине демократију.“²² За разлику од Аустрије, уставна жалба у СР Њемачкој се може изјавити против свих аката јавне власти због повреде основних права.²³

²⁰ Наведено према: М. Bidzinski, В. Ulijasz, *Models of regulating constitutional complaints in view of amendment procedures in european countries*, Journal of modern science Tom 4/53, 2023, 393.

²¹ М. Lutfi Chakim, *A Comparative Perspective on Constitutional Complaint: Discussing Models, Procedures, and Decisions*, Constitutional Review Vol. 5, No. 1, 2019, 102.

²² Р. Лукић, *Уставност и законитост*, Београд, 1966, 108-109.

²³ Члан 93. Основног закона СР Њемачке (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, 23.05.1949 - 28.03.2019 I 404) и члан 90. Закона о Савезном уставном суду (*Bundesverfassungsgerichtsgesetz*, 11. 08.1993. - 22. 12.2025).

Уставна жалба је допуштена како против општих аката, тако и против појединачних аката, радњи и пропуштања јавне власти. Основ за изјављивање уставне жалбе постоји и у ситуацијама пропуштања доношења акта, под условом да је то пропуштање довело до повреде основних права. У настојању да се избјегне преклапање уставносудске и редовне судске функције, њемачка правна теорија развила је концепцију разликовања „специфичног уставног права“, чију заштиту обезбјеђује Уставни суд, од „обичног права“, чија је примјена и тумачење у надлежности редовних судова. У погледу испитивања аката судске власти, задатак Уставног суда јесте да испита тумачење судске власти о значењу основног права које је евентуално повријеђено. Према томе, Уставни суд, у поступку по уставној жалби, у односу на редовни суд се не појављује као „суперсуд“. То значи да Уставни суд не треба да врши самосталну и неограничену ревизију чињеничног стања и примјене закона и других правних аката на конкретан случај, већ само у мјери у којој је то неопходно за оцјену постојања повреде конкретног уставног права. Уколико суд усвоји уставну жалбу која је изјављена против судског акта, то има за посљедицу укидање те одлуке, а уколико уставни суд уважи жалбу против одлуке која је донијета на темељу закона за који се утврди да је противан уставу, то ће имати за посљедицу не само укидање судске одлуке него и поништавање закона.²⁴ Како уставна жалба може бити разлог сукоба између уставног суда и редовне судске власти, пракса уставносудског дјеловања ипак говори у прилог томе да Уставни суд није склон поништавању одлука редовних судова, него се његова функција најчешће ограничава на тумачење специфичних уставних права и слобода, а које редовни судови обично прихватају. Уставни суд се више користи техником усмјеравања редовних судова, дајући им упуте на који начин треба тумачити одређено специфично уставно право, што опет има позитивне ефекте, јер доприноси уједначавању судске праксе. Без обзира на праксу Уставног суда, коју карактерише рестриктивни приступ када је у питању испитивање одлука редовног суда, не изостају и критике на рачун поступања уставног суда поводом уставних жалби, па чак и отворени отпор редовних судова да се повинују одлукама Уставног суда.

И уставни систем Шпаније познаје институт уставне жалбе, тзв. *amparo* тужба, коју против појединачних аката органа управе и судске власти Уставном суду могу поднијети физичка и правна лица, уколико сматрају да је њиховим актима дошло до повреде основних права. Такође, поступак могу покренути и јавни тужилац и народни бранилац, у случају кршења основних права и слобода грађана зајемчених Уставом Шпаније. Заштитник грађана и јавни тужилац имају право да поднесу уставну жалбу због повреда права и слобода од стране извршне власти, као и због повреда које су непосредна и директна

²⁴ Члан 95. Закона о Савезном Уставном суду СР Њемачке (*Bundesverfassungsgerichtsgesetz*).

Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О односу Уставног суда и редовних судова са посебним освртом на уставну жалбу (стр. 87-106)

посљедица радње или пропуста правосудног органа, и то на сопствену иницијативу или на захтјев заинтересоване стране. То значи да се органу који нема лични интерес у исходу предмета омогућава подношење жалбе Уставном суду.²⁵ Уставносудска заштита путем уставне жалбе односи се искључиво на основна уставна права и слобода које се разликују од грађанских права и дужности. У том смислу, слично као и у Њемачкој, прави се разлика између основних права и слобода која штити Уставни суд путем института уставне жалбе, и грађанских права и дужности чију заштиту обезбјеђују редовни судови. Када је ријеч о основним правима и слободама, у питању су класична уставна права и слобода као што су: право на живот, право на тјелесни и морални интегритет човјека, права на личност, слободу мисли, слободу окупљања и удруживања и друга уставна права. Уколико Уставни суд утврди да је појединачни акт који се оспорава уставном жалбом неуставан, то посредно доводи и до контроле уставности спорног закона.

У конституционалној теорији уставна жалба се различито одређује. Неријетко се уставна жалба схвата и као специфично право грађана. Дакле, према овом схватању и сама уставна жалба спада у корпус уставом загарантованих права и слобода односно представља субјективно право. Ипак, већина конституционалиста уставну жалбу одређује као специфично правно средство, односно правни институт којим се штите уставом зајемчена права и слобода грађана. Основни циљ увођења уставне жалбе јесте да се обезбиједи ефикаснија и дјелотворнија заштита уставом зајемчених права и слобода, јер уставни суд као чувар устава треба да осигура и заштиту уставом загарантованих права и слобода. Ово из разлога што постојећи механизми заштите пред судовима и органима управе, често нису довољни. У том смислу, уставносудска заштита представља посебан вид заштите уставних права и слобода.

Када је ријеч о предмету уставне жалбе, уставна рјешења су такође различита. Тако нека уставна рјешења, попут Устава Републике Србије, предвиђају да се уставна жалба може изјавити против свих појединачних аката и радњи органа и организација које врше јавна овлашћења. То значи, да изјављивање уставне жалбе није ограничено само на акте органа управе, него је уставна жалба допуштена и против судских аката. Под појединачним актима подразумијевају се практично сви акти власти којима се рјешава о праву или обавези у неком појединачном случају. То значи да предмет уставне жалбе није ограничен само на акте чињења, него су њоме обухваћена и нечињења односно пропуштања органа власти да предузме одређене радње, услед чега је подносилац уставне жалбе онемогућен у остваривању његовог уставом загарантованог права или слобода. Ипак, нека уставна рјешења уставном

²⁵ N. Tsereteli, *Mechanism of Individual Complaints - German, Spanish and Hungarian Constitutional Courts - Comparative Analysis*, Central European University (CEU), Budapest, 2007, 11.

жалбом не обухватају нечињења јавне власти, попут на примјер Аустрије. Управо због чињенице да употреба уставне жалбе против судских аката доводи у питање остваривање уставног принципа независности судске власти, нека уставна рјешења су изузела судске акте када је у питању могућност изјављивања уставне жалбе, као на примјер у Аустрији. Међутим, временом је и у Аустрији предмет уставне жалбе прошириван, тако да се према Уставној новели из 1975. године уставна жалба може изјавити и против управних радњи и појединачних мјера. С друге стране, у Њемачкој је предмет уставне жалбе одређен много шире, прописивањем да се уставна жалба може изјавити против мјера јавне власти. Штавише, у Њемачкој се уставном жалбом може побијати и одлука уставног суда федералних јединица, док су одлуке самог Савезног уставног суда изузете од преиспитивања по уставној жалби. Такође, у Њемачкој се уставна жалба може изјавити и у ситуацијама када је повреда основних права грађана учињена законом.

Права која уживају уставносудску заштиту путем уставне жалбе су прије свега уставом зајемчена права и слободе грађана, при чему нека уставна рјешења користе општу формулацију, док се с друге стране у неким уставима прецизирају уставна права и слободе чија је заштита обухваћена уставном жалбом. У неким уставним системима уставна жалба се може изјавити уколико је повријеђено неко од уставом зајемчених права и слобода, док други уставни уставну жалбу ограничавају на одређена, односно основна права и слободе. Обим права која уживају заштиту кроз институт уставне жалбе је „најбољи показатељ ... односа између државне власти и владавине права.“²⁶ Тако, Устав Аустрије прописује да се уставном жалбом штите уставом гарантована права која нису ограничена искључиво на права загарантована уставом јер је прихватањем Европске конвенције о људским правима и Протокола уз Европску конвенцију уставноправна заштита проширена и на права и слободе загарантоване Европском конвенцијом. С друге стране, Основни закон СР Њемачке карактерише рестриктивнији приступ када су у питању права којима је обезбијеђена уставносудска заштита јер је Законом о уставном суду прописано да се уставна жалба може изјавити уколико је дошло до повреде основних права или права из чланова Основног закона СР Њемачке, а који су таксативно наведени. То практично значи да права и слободе која не спадају у основна, односно права и слободе која су зајемчена другим члановима устава или пак међународним актима, не уживају уставносудску заштиту. И уставно рјешење Шпаније уставном жалбом, *amparo*, обухвата заштиту само одређених уставом зајемчених права и слобода, што значи да су од заштите изузета сва друга права и слободе.

Већина уставних система предвиђа супсидијерност уставне жалбе, што значи да се уставна жалба може изјавити под условима да су искориштена сва друга расположива правна средства, уколико нису предвиђена правна средства

²⁶ В. Ђурић, *Уставна жалба*, Београд, 2000, 93.

Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О односу Уставног суда и редовних судова са посебним освртом на уставну жалбу (стр. 87-106)

заштите или уколико се коришћењем расположивих правних средстава не обезбјеђује ефикасна заштита права и слобода. Кориштење уставне жалбе најчешће подразумијева исцрпљивање расположивих редовних правних средстава. Изузетно, неки уставни системи предвиђају могућност да се уставна жалба изјави и када нису исцрпљена сва расположива правна средства, као на пример уставно рјешење Њемачке, које изјављивање уставне жалбе не условљава исцрпљивањем редовних правних средстава у ситуацијама када то захтијева заштита општег интереса или уколико би улагање осталих правних средстава проузроковало неотклоњиву штету жалиоцу. У Шпанији је супсидијерност уставне жалбе искључена против аката и радњи законодавне власти.

И у погледу рокова за изјављивање уставне жалбе уставна рјешења су такође различита. Тако се у Њемачкој рок за изјављивање уставне жалбе одређује различито, у зависности од предмета уставне жалбе. Уколико се уставна жалба изјављује против појединачних аката, рок је мјесец дана од достављања појединачног акта који је донијет у инстанцијском поступку. Рок за изјављивање уставне жалбе против аката законодавне власти износи годину дана од његовог ступања на снагу.²⁷ У Аустрији рок за изјављивање уставне жалбе против аката или радњи управне власти јесте шест недјеља од достављања одлуке донијете у инстанцијском поступку.²⁸ У Републици Србији рок за изјављивање уставне жалбе је 30 дана од дана достављања појединачног акта односно уколико је повреда учињена радњом или пропуштањем, рок почиње тећи од дана сазнања за радњу односно пропуштање које је узроковало повреду уставом зајемченог права. Уколико странка којој је повријеђено или ускраћено право пропусти да изјави уставну жалбу у року од 30 дана из оправданих разлога, Уставни суд ће дозволити повраћај у пређашње стање под условом да је приједлог за повраћај у пређашње стање поднијет у року од 15 дана од дана престанка разлога пропуштања, а уз приједлог за повраћај у пређашње стање се истовремено подноси и уставна жалба.

Већина уставних рјешења прописује претходни поступак поводом поднесене уставне жалбе, у којем уставни суд најприје испитује да ли су испуњене формалне претпоставке за подношење уставне жалбе, те уколико оцијени да нису, одбациће уставну жалбу. Само подношење уставне жалбе може имати суспензивно дејство у смислу да може одложити извршење одлуке против које је уставна жалба изјављена. У уставним системима у којима уставна жалба није допуштена против општих аката, уставна жалба може довести до евентуалног покретања поступка за оцјену уставности закона на темељу којег је донијет појединачни правни акт који се побија уставном жалбом. Уколико поводом уставне жалбе уставни суд донесе мериторну одлуку, то има за посљедицу укидање појединачног акта односно судске

²⁷ Члан 93. Закона о Уставном суду СР Њемачке (*Bundesverfassungsgerichtsgesetz*).

²⁸ Члан 82. Закона о Уставном суду Аустрије (*Verfassungsgerichtshofgesetz 1953*).

пресуде. Већина уставних рјешења предвиђа да је орган чија је одлука укинута дужан донијети нови акт водећи рачуна о правном схватању суда. Иако одлуке уставних судова дјелују *erga omnes*, с друге стране, специфичност уставног спора поводом изјављене уставне жалбе, у ситуацијама када је предмет уставне жалбе судска одлука или други појединачни акт, захтијева дејство *inter partes*.

V МОГУЋНОСТ ИЗЈАВЉИВАЊА УСТАВНЕ ЖАЛБЕ ПРЕД УСТАВНИМ СУДОМ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Уставне промјене које су деведесетих година XX вијека захватиле бивше социјалистичке земље нису заобишле ни Босну и Херцеговину. Већина бивших социјалистичких држава је настојала да обезбиједи већи степен заштите људских права и слобода кроз увођење уставног судства. Тако је, поред класичних и уобичајених надлежности уставног суда, које су усмјерене на заштиту цјелокупног уставно-правног поретка, у већини држава уведена и уставна жалба као специфичан вид заштите уставом зајемчених права и слобода.

Уставни суд Босне и Херцеговине је регулисан одредбом члана VI Устава Босне и Херцеговине којим се уређују питања организације, надлежности, поступка одлучивања и правног дејства одлука Уставног суда. Устав Босне и Херцеговине међутим не предвиђа класичну уставну жалбу, него апелациону надлежност Уставног суда Босне и Херцеговине, а која подразумијева могућност преиспитивања правних аката у ситуацијама када подносилац, односно апелант, сматра да су тим актом повријеђена уставом загарантована права и слободе. Апелациона надлежност Уставног суда је прописана чланом VI/3. тачка б) Устава Босне и Херцеговине за питања из Устава која се појаве на основу пресуда било ког суда у Босни и Херцеговини. Услов за подношење апелације јесте да је заштита путем редовних правних средстава била неуспијешна. То значи да апелација према Уставу Босне и Херцеговине представља супсидијерно правно средство. Апелација се подноси у року од 60 дана од дана када је подносилац апелације примио одлуку о посљедњем дјелотворном правном лијеку који је користио. Изузетно, Уставни суд може разматрати апелацију и када нема одлуке надлежног суда, уколико се апелацијом указује на озбиљно кршење права и основних слобода које штити Устав или међународни акти који се примјењују у Босни и Херцеговини.

Апелација у уставном систему Босне и Херцеговине представља специфично средство које се разликује од уобичајене уставне жалбе какву познаје већина савремених уставних система јер се у поступку поводом поднијете апелације Уставни суд појављује као апелациони или врховни суд, односно посљедња инстанца заштите Уставом зајемчених права и слобода. Апелациона надлежност Уставног суда Босне и Херцеговине представља функционални еквивалент уставне жалбе, али са специфичностима које произлазе из уставне структуре Босне и Херцеговине. Правилима Уставног

Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О односу Уставног суда и редовних судова са посебним освртом на уставну жалбу (стр. 87-106)

суда је прописана обавезна садржина апелације. У апелацији је обавезно навести одлуку суда која се оспорава, затим одредбе Устава или међународних аката о људским правима који се примјењују у Босни и Херцеговини, а за које апелант сматра да су повријеђене, као и чињенице и доказе на којима се заснива апелација. Апелација обавезно мора бити потписана од стране апеланта. Уколико се пак апелација подноси у ситуацијама када није донијета судска одлука, у апелацији се обавезно морају навести разлози за подношење апелације, а који указују на озбиљно кршење права и слобода зајемчених Уставом или међународним актима који се примјењују у Босни и Херцеговини.

Поред тога, за подношење апелације је потребно да буду испуњене и одређене формалне претпоставке које се односе на активну и пасивну легитимацију странака у поступку. Круг субјеката којима Уставни суд признаје активну легитимацију постављен је веома широко, тако да право на подношење апелације поред физичким и правним лицима, Уставни суд признаје и административно-територијалним јединицама, јавним установама, па чак и самој држави, односно органима. Чињеница да уставни суд признаје активну легитимацију за подношење апелације и држави и њеним органима, доводи у питање сам смисао уставносудске заштите права и слобода путем апелације уколико се има у виду да је основни циљ уставне жалбе заштита уставом зајемчених права и слобода уколико су она прекршена од стране државе тј. њених органа и институција. У том смислу, пракса Уставног суда Босне и Херцеговине, када је ријеч о субјектима којима је призната активна легитимација за подношење апелације, одступа од уобичајених уставних рјешења која државу препознају као пасивну страну, односно субјекта против чијих аката се уставна жалба изјављује.

Правилима суда је прописано да уколико суд утврди да је апелација основана, може укинути пресуду и наложити суду који је донио пресуду да у поновном поступку одлучи поштујући став и мишљење Уставног суда изнијето у пресуди. То значи да је суд чија је пресуда укинута дужан по хитном поступку донијети нову пресуду, при чему је везан правним схватањем Уставног суда о повреди Уставом зајемчених права и слобода апеланта. Ако би суд у поновном поступку донио нову пресуду, без уважавања и поштовања правног схватања и мишљења Уставног суда, Уставни суд може сам мериторно одлучити у конкретном случају, уколико постоји одлука органа која не крши уставом зајемчена права, тако што ће ту одлуку оставити на снази. Иако је задатак Уставног суда да поводом поднијете апелације испита да ли је одлуком суда повријеђено Уставом зајемчено право и слобода или пак право и слобода зајемчено Европском конвенцијом о људским правима која се директно примјењује, Уставни суд се неријетко упушта и утврђивање чињеничног стања чиме уставносудска функција поприма обиљежја судске власти, а Уставни суд преузима улогу која по својој суштини подсјећа на улогу врховног, односно апелационог суда. Ипак, уставни суд је и сам често истицао да његов задатак

није преиспитивање чињеничног стања него испитивање постојања евентуалне повреде уставних права и указивање на дискриминацију.

Међутим, пракса Уставног суда Босне и Херцеговине у одређеним случајевима отвара питање границе између уставноправне и инстанционе контроле, нарочито онда када оцјена постојања повреде уставом зајемченог права захтијева детаљнију анализу начина на који је редовни суд утврдио чињенично стање и примијенио материјално право. Ипак, чињеница да Уставни суд представља посљедњу инстанцу заштите уставних права не значи да он представља суд највише инстанце у систему редовног судства. И сам Уставни суд Босне и Херцеговине своју апелациону надлежност описује као посљедњу инстанцу супсидијарне заштите права и слобода установљених Уставом, али истовремено наглашава да се ради о уставноправној, а не класичној инстанционој контроли.

Уколико утврди повреду устава односно уставом зајемченог права, Уставни суд може само констатовати противуставно поступање суда или другог државног органа чија је одлука предмет апелације, али може дати и смјернице и упуте за поступање убудуће. У вези са тим, поставља се питање обавезности одлука Уставног суда за будуће поступање у истовјетним ситуацијама у којима није покренут поступак пред Уставним судом, односно када апелација није ни изјављена. Обавезност одлука Уставног суда проистиче из његове специфичне функције, а то је контрола уставности. Међутим, с друге стране, треба имати у виду да судска пракса не може бити извор права, те би обавезност одлуке Уставног суда донијете поводом конкретне апелације и у другим спорним ситуацијама било у супротности са основама европско-континенталног правног система, посебно уколико се има у виду да у таквим ситуацијама одлука уставног суда није донијета поводом апстрактног спора о уставности. Наравно, није искључена могућност да пракса уставног суда у одређеним ситуацијама посредно има утицај на законодавну власт, у смислу да доведе до измјене одређених законских рјешења. Међутим, у пракси редовни судови су ипак склони да се руководе ставовима и мишљењима уставног суда који су изнијети у одлукама које уставни суд доноси поводом конкретне апелације.

Пракса редовне судске власти ипак показује да редовни судови често темеље своје одлуке на ставовима и мишљењима Уставног суда који су изнијети у конкретним пресудама, што такође нарушава начело законитости. Тако је Уставни суд у поступку преиспитивања пресуде окружног суда поводом уложене апелације у пресуди број: АП-1117/22 од 19. 09. 2024. године укинуо пресуду Окружног суда у Источном Сарајеву број 14 0 У 005151 21 У од 31. јануара 2022. године јер је утврдио постојање прекршаја забране дискриминације из члана II/4. Устава Босне и Херцеговине и члана 14. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода у вези с правом на имовину из члана II/3. к) Устава Босне и Херцеговине и члана 1. Протокола број 1. уз Европску конвенцију за заштиту људских права и

Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О односу Уставног суда и редовних судова са посебним освртом на уставну жалбу (стр. 87-106)

основних слобода. У наведеној пресуди Уставни суд је закључио да су окружни суд и органи управе примјеном Закона о пензијском и инвалидском осигурању Републике Српске, без уважавања опредјељења из Породичног закона Републике Српске о досљедном изједначавању ванбрачне са брачном заједницом у свим правима и обавезама, укључујући и имовинска права, због чега је по мишљењу суда одбијањем апелантовог захтјева да јој се призна право на породичну пензију као члану породице умрлог осигураника, који је био њен ванбрачни супружник, прекршили забрану дискриминације из члана II/4. Устава Босне и Херцеговине и члана 14. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода у вези с правом на имовину из члана II/3. к) Устава Босне и Херцеговине и члана 1. Протокола број 1. уз Европску конвенцију. С обзиром на то да је апелација поднијета поводом пресуде окружног суда, Уставни суд је наложио окружном суду да у року од три мјесеца од дана достављања ове одлуке обавијести Уставни суд о предузетим мјерама с циљем извршења. Окружни суд је поводом конкретне одлуке Уставног суда донио нову пресуду уважавајући став и мишљење Уставног суда.

Такође, даља пракса окружних судова показује да су редовни судови спремни да и у другим, сличним, ситуацијама поступају на исти начин руководећи се ставовима Уставног суда Босне и Херцеговине. Тако је Окружни суд у Приједору пресудом број: 16 0 У 002599 25 У од 29. 05. 2025. године, тужбу уважио и поништио оспорени акт Фонда за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске, наводећи да је тужени погрешно тумачио одредбе Закона о пензијском и ивалидском осигурању Републике Српске и одредбе Породичног закона Републике Српске, позивајући се при томе на став Уставног суда Босне и Херцеговине који је изнијет у одлуци број: АП-1117/22 од 19. 09. 2024. године и у одлуци број: АП-3805/22 од 14. 11. 2024. године. И Окружни суд у Добоју у пресуди број: 13 0 У 008667 25 У од 24. 04. 2025. године своју одлуку да оспорени акт поништи темељи искључиво на ставу Уставног суда Босне и Херцеговине изнијетог у пресудама број: АП-1117/22 од 19. 09. 2024. године и број: АП-3805/22 од 14. 11. 2024. године. То значи да пракса показује да Уставни суд ипак ужива ауторитет и да се његове одлуке извршавају и поштују, иако се Уставном суду Босне и Херцеговине често приговара да је политички. Међутим, оваква пракса судске власти отвара питање домета дејства правних схватања Уставног суда изнесених у одлукама поводом конкретних апелација. Посебно је значајно питање у којој мјери таква схватања треба да усмјеравају одлучивање редовних судова у будућим предметима који нису били предмет уставносудског поступка. У том смислу је потребно разликовати обавезност правног схватања Уставног суда у конкретном предмету, која произлази из природе одлуке Уставног суда, од ширег ауторитета његове праксе у будућим, чињенично и правно различитим предметима.

VI ЗАКЉУЧАК

Један од основних захтјева савремених демократских поредака огледа се у поштовању устава као највишег правног акта и основног закона сваке земље. Тај захтјев упућен је свим актерима у правном и политичком животу укључујући и судску власт, чији је задатак да суди по уставу и закону. Такође, треба имати у виду да је основни задатак уставног суда да штити устав, те да санкционише повреде устава, без обзира од кога повреде долазе. У том смислу, ни судска власт не може остати имуна на одлуке уставних судова којима се евентуално утврђује повреда устава учињена од стране судске власти.

Однос уставног суда и редовних судова представља једно од сложенијих питања савременог уставног права, посебно у правним системима у којима је уставном суду повјерена непосредна заштита уставом зајемчених права и слобода путем уставне жалбе. Основна дилема која се у том контексту поставља јесте, како обезбиједити дјелотворну уставносудску заштиту права и слобода, а истовремено очувати независност редовне судске власти и њену надлежност за коначно тумачење и примјену закона. Уставна пракса показује да увођење уставне жалбе, само по себи, не доводи у питање независност судске власти. Напротив, њена основна сврха јесте обезбјеђивање додатног степена заштите уставом зајемчених права у ситуацијама у којима њихова заштита није обезбијеђена у поступку пред редовним судовима. Уставни суд и редовни судови, иако врше различите функције, имају заједнички циљ који се огледа у заштити права и слобода и остваривању владавине права.

Специфичност уставносудске функције, међутим, захтијева да се њена интервенција у одлуке редовних судова заснива искључиво на уставноправним разлозима. У том смислу, кључно питање уставне жалбе није постојање могућности контроле судске одлуке од стране уставног суда, већ одређивање границе између уставносудске контроле и институционалног преиспитивања судске одлуке. Уколико би уставни суд био овлашћен да без ограничења преиспитује чињенично стање, тумачење закона и његову примјену у конкретном случају, уставна жалба би изгубила своју специфичну уставноправну природу и претворила би се у ванредни правни лијек који омогућава преиспитивање правноснажних судских одлука пред судом који фактички има положај суда највише инстанце. Због тога границу између уставносудске и институционалне контроле треба тражити у природи повреде која се испитује. То значи да Уставни суд није позван да утврђује да ли је редовни суд правилно примијенио закон, већ да испита да ли је начином тумачења и примјене закона дошло до повреде конкретног уставом зајемченог права. Уставноправна интервенција оправдана је тек онда када неправилност у поступању редовног суда достигне степен који представља повреду уставом заштићеног права и слобода, односно када се ради о питању које има непосредну уставноправну димензију. Управо се на овом критеријуму заснива и приступ развијен у њемачкој уставносудској пракси, према којем су утврђивање чињеница, тумачење обичног права и

Сандра Пајић Шавија, Живорад Рашевић, О односу Уставног суда и редовних судова са посебним освртом на уставну жалбу (стр. 87-106)

његова примјена у конкретном случају, по правилу, у надлежности редовних судова, док уставни суд интервенише када је повријеђено специфично уставно право. Такав приступ омогућава да уставни суд оствари своју основну функцију заштите Устава, а да истовремено не преузме улогу суда највише инстанце.

С тим у вези, касаторно дејство одлуке уставног суда представља прикладан механизам за очување границе између уставносудске и судске функције. Када утврди повреду уставом зајемченог права, уставни суд треба да укине акт којим је повреда учињена и предмет врати надлежном редовном суду на поновно одлучивање, уз обавезу да се отклони утврђена повреда. На тај начин, уставни суд остварује своју функцију чувара Устава, док редовном суду оставља простор да, у оквиру својих надлежности, утврди чињенично стање и примијени релевантно законодавство. Зато је за очување независности редовног судства од пресудног значаја да се уставносудска контрола задржи у границама контроле уставности, без претварања у саму контролу правилности судске одлуке.

Sandra Pajić Šavija, LLD*
Živorad Rašević, LLD**

ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CONSTITUTIONAL COURT AND REGULAR COURTS WITH SPECIAL REFERENCE TO THE CONSTITUTIONAL APPEAL

Summary

The paper analyzes the position of the constitutional court in relation to other holders of state power, as well as its place within the existing system of separation of powers, with particular emphasis on the relationship between the constitutional adjudicative function and the ordinary judicial branch. It examines the functions of the constitutional court that directly and indirectly affect the judicial function, with particular attention paid to the constitutional complaint and its impact on safeguarding the independence of the judiciary. In addition to theoretical debates concerning the scope of constitutional review of decisions rendered by ordinary courts, the paper considers the main reasons for

* Assistant Professor, Faculty of Business Economics and Entrepreneurship, Belgrade.

** Associate Professor, Faculty of Business Economics and Entrepreneurship, Belgrade.

introducing the constitutional complaint and analyzes existing constitutional solutions in comparative constitutional law. Finally, it examines the specific features of the constitutional complaint within the constitutional system of Bosnia and Herzegovina. The paper concludes that constitutional arrangements and practice demonstrate that the introduction of a constitutional complaint, in itself, does not undermine the independence and authority of the judiciary, but rather contributes to preserving and upholding the Constitution as the supreme legal act. In this respect, both the constitutional court and ordinary courts share a common objective: the protection of fundamental human rights and freedoms and the realization of the rule of law. Nevertheless, it is necessary to clearly distinguish constitutional review from appellate review. From a de lege ferenda perspective, it would therefore be justified to emphasize the predominantly cassatory character of constitutional court decisions rendered upon a constitutional complaint. This means that, as a rule, the task of the constitutional court should be to establish whether a constitutionally guaranteed right has been violated, to quash the act by which the violation was committed, and to remit the case to the competent authority for reconsideration, without assuming the role of a court of final instance with regard to establishing the facts and the final application of the law.

Key words: *constitutional court, constitutional review, constitutional appeal, independence of the judiciary, fundamental rights and freedoms, rule of law.*

Borislav Galić, LLD*
Boban Vidojević**

Прегледни научни чланак

УДК: 342.4(497.11)"19"

DOI: <https://doi.org/10.46793/GP.1701.107G>

THE SIGNIFICANCE OF 19TH CENTURY SERBIAN CONSTITUTIONAL ACTS FOR MODERN SERBIAN CONSTITUTIONALISM

Рад примљен: 19. 11. 2025.

Рад исправљен: 11. 09. 2026.

Рад прихваћен за објављивање: 25. 09. 2026.

The concept of constitutional law is closely linked to the idea of modern constitutionalism, which first emerged in Europe through efforts to establish parliamentary monarchies. In striving to liberate itself from centuries-long occupation by the Ottoman Empire which disrupted the continuity of Serbian statehood, including the structure of government Serbia engaged in extensive constitution-making during the 19th century, as part of its final liberation and the formation of a modern state. Many current constitutional solutions find their inspiration and roots precisely in those constitutional acts. With this in mind, the paper explores one aspect of this issue using normative and comparative methods, although the contemporary concept of "rule of law" differs greatly from the understanding of this concept in the aforementioned historical period, which is the result of political conditioning and all the circumstances and characteristics that have changed throughout historical periods. The aim of this paper is to emphasize this fact and to explore the impact of those transformative and turbulent early acts of Serbian constitutional development on contemporary Serbian constitutionalism, particularly their influence on the principle of separation of powers as enshrined in the 2006 Constitution of the Republic of Serbia.

Key words: *constitutional act, separation of powers, legislative authority, executive authority, judicial authority.*

I INTRODUCTION

The historical development of constitutionalism and constitutional order represents a fundamental issue in the general history of every nation and nation-state,

* Assistant Professor, State University of Novi Pazar, galic.bora@gmail.com

** Ministry of the Interior of the Republic of Serbia, bobanvidojevic73@gmail.com

and especially in the history of state and law, where political and legal matters are constantly intertwined. The most important solutions in this field concern the separation of powers, which clearly reflects the influence of political decisions on the general legal system, as well as the reciprocal impact of legal regulation on the mechanisms of political decision-making.

The centuries-long struggle against the Ottoman Empire culminated in two armed uprisings, in 1804 and 1815, while Serbia achieved full independence (though not the recovery of all its territories) only at the Congress of Berlin in 1878. „The partial, common and conflicting interests of the interested powers (and there were no uninterested ones) were put on the table and the Berlin Congress was convened as the starting point for their reconciliation”.¹

The earliest attempts to address the issue of the separation of powers can be identified at the very onset of the First Serbian Uprising, which led to the convening of an assembly in Borak in 1805. At this assembly, the Governing Council (Praviteljstvujušči sovjet) was established. Alongside Karađorđe and the Assembly, this collective body exercised power and can be considered a precursor to the modern government.

In terms of the development of constitutional thought, it is also important to mention the prominent jurist of that time, Boža Grujović, who earned his doctorate in Pest and had considerable influence among the insurgents. However, he was prevented by Karađorđe from transforming his ideas on the organization of state authority through the Assembly into binding legal acts, under which all "rulers, leaders, the Governing Council, the clergy, the military, and the entire people" would be subject to legal authority,² and he, as the leader of rebellion, "was never willing to let go of that power, which he considered to be his personal result".³

Two formal constitutional acts were adopted in Serbia in 1808 and 1811. The first act represented a kind of agreement aimed at limiting the arbitrary rule of Karađorđe. The actual governance structure of revolutionary Serbia at the time could be characterized as an autocracy or absolute monarchy, and the very adoption of this constitutional act was the result of Karađorđe's will and the elders under his control. The second act, enacted three years later, significantly altered the role of the Council (Sovjet), which ceased to be an elected body and saw its powers expanded. Nonetheless, the supreme authority remained with the Leader (Vožd).

The aim of this paper is to explore, through a historical-legal and analytical approach, the significance and influence of Serbia's 19th-century constitutional acts on the development of the modern constitutional framework of the Republic of

¹ N. Randelović, A. Đorđević, *Uslovi priznavanja nezavisnosti Srbije 1878. godine*, in: *Zaštita ljudskih i manjinskih prava u evropskom pravnom prostoru* (ed. I. Pejić), Tematski zbornik radova, Knj. 1, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2011, 312.

² See. B. Grujović, *Beseda*, 295.

³ S. Novaković, *Ustavno pitanje i zakoni Karađorđeva vremena*, Studija o postanju i razviću vrhovne i središnje vlasti u Srbiji 1805-1811, Beograd, 1907, 19.

Serbia. Particular attention will be paid to examining how these constitutional acts contributed to establishing and developing the principle of separation of powers, as well as other key principles embedded in the Constitution of the Republic of Serbia of 2006. The paper will highlight the continuity and disruptions in the development of Serbian statehood and constitutionalism, as well as the importance of these documents for the modern legal and political system of Serbia.

Methodologically, the paper relies on the analysis of historical and normative sources, such as the original 19th-century constitutional acts, relevant legal and political literature, and scholarly works and studies in constitutional law and political history. Through comparative and descriptive methods, the evolution of constitutional principles and their application in the contemporary constitutional system of Serbia will be analyzed. The paper will follow a chronological approach to the development and constitutional activities of Serbian state bodies in the 19th century and their impact on today's constitutionalism.

II THE SRETENJE CONSTITUTION OF 1835

"It can be freely said that from 1804 to 1835, the Serbian people carried out a spiritual revolution in their struggle to make the rule of law prevail over the rule of force, and in this lies the immense importance of the Sretenje Constitution, regardless of its exceptionally short lifespan".⁴ This constitution marked a victory for the liberal and democratic forces over the previously authoritarian and dictatorial practices first of the Vožd (revolutionary leader), and later of Prince Miloš Obrenović, who was proclaimed hereditary prince by the Sultan's Hatt-i Sharif of 1830, which also recognized Serbia as a vassal state. According to this act, "Serbia was defined as a tributary self-governing principality under the supreme authority of the Ottoman Empire".⁵

Due to the refusal to share power with the Council of National Leaders, established by the Hatt-i Sharif, and because of his inclination toward absolutist rule, the well-known Prince Miletus's rebellion broke out. "The rebel leaders formulated their three demands to Miloš. First, they demanded that the Council be established as the supreme authority. The second demand related to the security of life and property, and the third to the determination of a moderate uniform tax in money."⁶ The extent of the general dissatisfaction with Miloš's absolutist rule is best illustrated by the fact that even his closest relatives joined the rebellion on that occasion, his wife Ljubica and his own brother Jevrem. One of the goals set by this rebellion was the adoption of a "constitution", which led Prince Miloš to accept the political reality. The National Assembly, held outdoors, unanimously adopted the first constitution of Serbia. Its author, Dimitrije Davidović, founder and editor of „Novine Serbske“, used the term

⁴ B. Galić, *Podela vlasti u Ustavu Republike Srbije iz 2006 – ključni princip organizacije vlasti*, Kragujevac, 2020, 119.

⁵ M. Pavlović, *Preobraženski Ustav, Prvi Srpski Ustav*, Kragujevac, 1997, 116.

⁶ M. Pavlović, *Srpsko pravo od VII do XX veka*, Kragujevac, 2023, 127.

“constitution” for the first time, intending to limit the autocratic and unlimited power that had deep roots in Serbia. Until then, the Western European term “Constitution” was used for the highest legal act.⁷

The most significant value of this constitution, which incorporated the best experiences of modern Europe at the time, lies in the establishment of the principle of separation of powers into legislative, executive, and judicial branches, as well as in the proclamation of fundamental human rights and principles. Some of these rights remain goals that have not yet been fully achieved today (such as judicial independence, the right to a fair trial, civil liberties and rights, equality of citizens regardless of religion or nationality, protection of private property, freedom of movement and residence, abolition of *corvée* labor, slavery, and feudal relations, among others).

The importance of this constitution is reflected in Serbia’s transition from an absolute monarchy to an oligarchic rule (with the division of power between the prince and the State Council, i.e., the government). However, the separation of powers “was not consistently applied but rather resulted in a confusion of authority between these two bodies”⁸. It can therefore be stated that this constitution “only declaratively proclaimed the principle of separation of powers in Article 5, distinguishing three state functions: legislative (law-making), executive (law-enforcing), and judicial (law-judging)”⁹ while leaving certain legislative and judicial competences with the prince in the State Council¹⁰.

Despite its shortcomings, within the historical context in which it was enacted, the Sretenje Constitution represents a significant breakthrough and advancement in constitutional governance. For the great powers of that time, which were still absolute monarchies (Turkey, Austria, Russia), it was considered a revolutionary act. They recognized in it the ideas of the Great French Revolution, which threatened the monarchical principle, and consequently demanded the suspension of this constitution after only 55 days of its validity.

III THE TURKISH CONSTITUTION OF 1838

After the abolition of the Sretenje Constitution and the period known as the constitutional provisionalism (a temporary state without a valid constitution), the struggle for the constitutionalization of power continued in Serbia. The constitutionalization of power represents a limitation of authority in the interest of freedom. It is best expressed in the American Declaration of Independence of 1776 and the French Declaration of the Rights of Man and of the Citizen of 1789.

⁷ See. *Ibid.*, 131.

⁸ D. Bataveljić, *Ustavno pravo*, Kragujevac, 2013, 295.

⁹ D. Simović, *Sretenjski ustav – zaraziteljna konstitucija*, in: *Odjeci Sretenja – Srbija u potrazi za novim ustavom* (ed. D. Bataveljić), Kragujevac, 2006, 61.

¹⁰ See. Article 78 of the Constitution stipulated that one department of the State Council would perform a judicial function, acting as the third-instance and final judicial authority.

In 1838, the Sultan granted Serbia a constitution in the form of a Hatt-ı Şerif, as a Charter Constitution, which is why it is remembered as the Turkish Constitution, since it was not adopted by a popular assembly. This constitution was low both in formal and substantive terms and was the shortest, containing only 66 articles, with questionable legislative technique and legal quality.

However, it lasted the longest—an entire 31 years. When compared to the Sretenje Constitution, numerous differences can be observed „The Sretenje Constitution was a complete constitution, while the Turkish Constitution was more of an organic law, limited to prescribing the internal administration of the country. It is remembered for the abolition of all forms of corvée (Article 49) and for the proclamation of full civil liberties and rights. (Article 45)“¹¹. However, it is symptomatic that the most advanced constitution of a modern state lasted the shortest time, while the constitution of lower quality endured for the longest period.

The Turkish Constitution, in just three articles (3–6), stipulates the powers pertaining to Miloš Obrenović, who was confirmed as the hereditary Prince of Serbia, while significantly more articles are devoted to the State Council, or Soviet (6–17). The judicial authority is defined in five articles (27–31).

The Prince shared power with the Soviet, whose members he appointed but could not dismiss, as they were designated “irremovable“ („Members of the Council shall not be removed without cause, unless it is proven to my High Porte that they have been guilty of some offense or of violating the laws and regulations of the land.“). This limited his power and absolutist ambitions, as he acted in accordance with the Constitution and the law, while the Soviet assumed the role of the true bearer of state authority. Starting from the fact that the “Constitution is the work of sovereign authority,” it is justified to ask whether the Fourth Hatt-i Sharif of 1838 had the characteristics of a Constitution as the highest legal act of a specific state.¹² Thus, „according to this Constitution, the Prince did not have the right to a legislative veto, and his role was limited only to confirming laws and regulations.“¹³ This constitution established the oligarchic rule of the Soviet, which was further strengthened by the adoption of a special law, enacted by the Soviet itself, regarding its own organization. This enabled a vast centralization of power and jurisdiction within a single body, encompassing both legislative and executive authority. The constitution did not even provide for a body representing the broader population, such as a National Assembly, so it can be concluded that during this period we cannot speak of the separation of powers in the classical sense, as it neither existed in theory nor in practice. Nevertheless, some progress was made in advancing democratic changes during this time. „In the history of Serbian constitutionality, the Turkish Constitution, although the shortest Serbian constitution, was in effect for over three

¹¹ R. Marković, *Ustavno pravo*, Beograd, 2022, 98.

¹² R. Marković, *Ustavno pravo*, Beograd, 2009, 45.

¹³ M. Radojević, *Ustav Kneževine Srbije od 1838. godine (Turski Ustav)*, Politička revija no. 24 (2), 2010, 417.

decades and, in a certain sense, contributed to the gradual introduction of democratization of the political life of Serbia at that time.)".¹⁴ Limited by this constitution, Prince Miloš abdicated in 1839. After a turbulent period marked by the succession of rulers (Princes Milan and Mihailo) as well as dynasties (following a rebellion led by Toma Vučić Perišić, the Obrenović dynasty was overthrown and Karađorđe's son, Aleksandar, was brought to the throne), Miloš returned to power in his later years after the Saint Andrew's Assembly in 1858. He ruled for two years until his death, during which he disregarded the existence of the Turkish constitution. He was succeeded by his son Mihailo, under whose reign the last Turkish garrisons left Serbian cities. However, Serbia continued to experience intense political turmoil and numerous conflicts, both dynastic and partisan. The culmination of these struggles resulted in Mihailo's assassination in 1868. Since he had no male heirs, regents (Jovan Ristić, Milivoje Petrović-Blaznavac, and Jovan Gavrilović) assumed power, governing on behalf of Jevrem Obrenović's grandson, Milan, who was still a minor.

IV THE TRANSFIGURATION CONSTITUTION OF 1861

In its desire to achieve complete independence and independence from the Ottoman Empire, Serbia did not have the support of the great powers of that period, and for this reason, it was not able to adopt a new Constitution and finally realize its aspiration. A significant step in this regard was made during the reign of Prince Mihailo Obrenović, in 1861, when several laws were passed in Kragujevac at the "Transformation Assembly". This way, Serbia diplomatically avoided a conflict with the great powers, and yet with the adoption of five fundamental national laws (the Law on the Organization of the State Council, the Law on the National Assembly, the Law on the Inheritance of the Princely-Serbian Throne, the Law on the National army, the Law on the Organization of the Central State Administration) completely changed the constitutional order. For this reason, one can find opinions in legal theory, that even if the text was not codified, these laws constitute the first Serbian constitution, and that the "Sretenjski Constitution" was the result of "liberal delusions" and the unrealistic political strength of Serbia at the time.¹⁵ The "Transformed Constitution" retained the institutions provided for by the "Turkish Constitution" from 1838, but they acquired a completely different role and meaning, which effectively ended its substantive validity. The legislative and political power of the Council was reduced, the National Assembly was defined as an advisory body that was convened, dissolved and controlled by the prince. Also, the inheritance of the throne, according to the principle of primogeniture, was established for the Obrenović family, which prevented Turkey from influencing the choice of the ruler in Serbia. They are ministries reorganized, the function of the President of the Council of

¹⁴ R. Ljušić, *O Ustavu od 1838. godine*, in: *Ustavni razvitak Srbije u XIX i početkom XX veka* (ed. M. Jovičić), Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1990, 31.

¹⁵ See. M. Pavlović, *Preobraženski Ustav...*, *op. cit.*

Ministers was introduced, who answered directly to the prince. Such legislative changes carried out "a complete centralization of the administration in which the police state reaches its peak."¹⁶

For the final liberation from Turkey, a major role was played by the introduction of general military service for all men between the ages of 20 and 50, which created a respectable army of approximately 150,000 men. From all of the above, it follows that all real power was transferred to the hands of the Prince, which established a system of enlightened absolutism.

V THE REGENCY CONSTITUTION OF 1869

A significant step forward in the development of Serbian constitutionalism was made with the adoption of the Regency Constitution of 1869, which was enacted in Kragujevac on the holiday of the Holy Trinity, hence it is sometimes called the "Trinity Constitution."

The most striking feature of this constitution was the newly established and previously unseen status of the National Assembly as a legislative body. The system provided by this constitution cannot be described as a standard parliamentary monarchy, but it is clear that a more serious system of separation of powers legislative, executive, and judicial was aimed for. Notably, Article 110, paragraph 1, prescribed that "no state power, neither legislative nor administrative, may perform judicial functions, nor may courts perform legislative or administrative power," while Article 109 guaranteed judicial independence, stating that "in the administration of justice, courts are independent and are subject to no authority except the law." However, this did not apply to the selection of judges, which was only regulated in 1881 with the enactment of the Law on Judges. This law, as a special act, guaranteed judicial independence in Serbia through partial election, permanence, and irremovability of judges, as well as by improving their material status through increased judicial salaries, thus judges ceased to be state officials directly dependent on the government's will.

Despite evident progress regarding the separation of powers, real authority remained concentrated in the powers of the prince and the government, i.e., the executive branch. This institutional supremacy is evident in the provisions of Article 76 of the Constitution, which states that "The Prince convenes, opens, and closes the assembly; he determines the time of year and place where it will be convened," and Article 78, which provides that the prince "may also dissolve the assembly and order a new election of deputies." A particular disproportion in powers is noticeable in Article 79, which stipulates that "without the Prince's summons, deputies cannot convene or extend the assembly session." According to constitutional provisions, the Assembly did not even have the right of legislative initiative, nor the power to appoint members of the government or vote on confidence. Nevertheless, this constitution

¹⁶ R. Marković, *Ustavno pravo i političke institucije*, Beograd, 2005, 269.

guaranteed the National Assembly legislative authority, which, together with the Prince, was a decisive factor in lawmaking, while the Council was assigned a consultative role without decision-making power.

The Regency Constitution was far from establishing a full parliamentary system in the Principality of Serbia, as the executive power remained concentrated in the monarch's authority, who still had the power to appoint and dismiss ministers and hold them accountable. His supremacy over the Assembly was evident in the fact that only he had the power of initiative, while the draft laws were entirely prepared by the government. "All in all, the Regency Constitution provided instruments that ensured the Government a dominant position in relation to the National Assembly."¹⁷

Despite the disappointment of the more liberal Serbs, the principle of the separation of powers was applied more consistently than ever before. Thus, this constitution can be considered a cornerstone in the development of constitutionalism in Serbia. This period is also characterized by the emergence of modern, organized political parties, which is why it is referred to as the "Age of Constitutionality." It can be concluded that based on the Regency Constitution, "Serbia was not a country with a parliamentary system, but a German-type representative system."¹⁸

VI THE RADICAL CONSTITUTION OF 1888

All previous constitutions, despite their obvious limitations, played a significant role in the liberation from Ottoman rule during the period between the two uprisings and the Congress of Berlin, which marked the acquisition of sovereignty. An interesting description of this period can be found in the words of the liberal politician Milovan Janković, who called it "the engraving of freedom... fundamental lessons of liberal political democracy were engraved, which are essentially lessons of the modern state."¹⁹

As for the Radical Constitution, named after the Radical Party that held the parliamentary majority, it can be said that it represented a crucial step, and the text itself - This was "the longest of all the constitutions of the Principality of Serbia and the Kingdom of Serbia ... It had 204 articles. Although extensive, its norms were clear and precise."²⁰ It represented a rarely liberal constitution for Europe of that era — the most liberal constitutional act in the history of Serbia, which kept pace with the progressive aspirations of the time. It was adopted by the Great National Assembly and ratified by the King himself. Finally, Serbia acquired a system that could be called constitutional and parliamentary monarchy, thanks to a more consistent

¹⁷ M. Pavlović, *Srpsko pravo...*, op. cit., 181.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ J. Trkulja, „Zakon je narodu isto što je i čoveku hrana.”, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:478505-Zakon-je-narodu-isto-sto-je-i-coveku-hrana>, accessed: 21. 04. 2025.

²⁰ V. Petrov, *Ustavno pravo*, Beograd, 2024, 77-78.

application of the principle of separation of powers. Due to its characteristics, it was also highly regarded in the comparative constitutional law of contemporary Europe.

This constitution is also marked by a significant advancement in citizens' freedoms and rights, primarily reflected in the limitation of executive powers held by the King, as well as by the Assembly, regarding the suspension of constitutional rights a discretion reserved for the Constituent Assembly as the bearer of constitutional authority. This constitution introduced a parliamentary system and a consistent separation of powers, while the monarch's authorities were aligned with the modern tendencies of constitutional monarchies of that era. Although it did not explicitly define the tripartite division of powers into legislative, executive, and judicial branches, all three branches are explicitly mentioned, regulated, and referenced.²¹ With appropriate limitations and relations regulated according to the generally accepted norms of the time, a significant advancement toward a more consistent separation of powers was achieved through the regulation of judicial tenure, which greatly enhanced the independence of the judiciary. Meanwhile, legislative power was vested in the monarch and the popular representation, namely the King and the National Assembly, while the King also held executive power, given that he personally appointed and dismissed all ministers.

King Milan, dissatisfied with the more consistent application of the principle of separation of powers compared to previous constitutional acts and unable to realize his ruling ambitions as he envisioned, abdicated in 1889. He was succeeded by his minor heir, his son Alexander, who in 1894 abolished this progressive constitution and reinstated the Regency Constitution of 1869. This move aimed to restore conservative ideas by reestablishing executive supremacy over the legislature, which led to so-called "false parliamentarism" and rendered the Constitution a mere "dead letter," causing a pronounced weakening of the principle of separation of powers.

This new-old arrangement and constitutional regression lasted until 1901, when the so-called Octroied Constitution was promulgated by King Alexander in April—often referred to as the April Constitution. This marked the beginning of constitutionalism in Serbia in the 20th century, though this period falls outside the scope of our study. All the aforementioned constitutions were enacted with the purpose of realizing the political interests of their creators "Historically, all constitutions have emerged as the ultimate realization and concretization of certain ideas, initially created in the works of well-known thinkers and theorists of their time, and later developed in political programs and actions of social actors who aimed to organize existing states and societies according to their vision, but for the benefit of future generations."²² and left a mark on the development of constitutionalism in Serbia.

²¹ See. Article 33 grants legislative power, while Article 38 grants executive power.

²² J. Vučković, *Vidovdanski ustav – simbol (ne)jedinstva prve jugoslovenske države*, 100 godina od Vidovdanskog ustava (ed. S. Đorđević, J. Vučković), Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac 2021, 110.

VII CONSTITUTIONAL ISSUES OF THE 19TH CENTURY AND MODERN CONSTITUTIONALITY

The history of Serbian constitutionalism and statehood in the 19th century was shaped by Slobodan Jovanović in his work “Periods of Serbian Constitutional History”, where he distinguished the period of revolutionary creation of political power, followed by the era of bureaucratic oligarchy of the constitutional defenders, the police state period under Prince Mihailo, and then three significant periods: the era of constitutionalism (1868–1888), the era of parliamentarism (1888–1893), and the era of reaction (1893–1903). This division provides a clear picture of the differences between these stages in the development of modern Serbian constitutionalism and statehood, but also reveals certain similarities that represent a constant.

The separation of powers was the most challenging legal and political issue, marked by a strong tendency of the monarch—whether prince or king—towards autocracy rather than an egalitarian parliamentary monarchy. Constitutions that were exceptionally progressive and well-regulated in terms of separation of powers had short lifespans (the Sretenje Constitution lasted less than two months, while the Radical Constitution, despite its wide popular support, lasted only six years), whereas the conservative 1869 Constitution remained in force for 19 years initially, and then an additional 10 years during the era of reaction.

The Law on Judges from 1881 is also of great importance for the development of the principle of separation of powers. This law introduced principles such as the permanence of the judicial function, which was also accepted in the current Constitution of the Republic of Serbia from 2006.²³ The current Constitution also accepts the related right to the immovability of judges, which, when it comes to the Republic of Serbia, also finds its source in the law from the 19th century.²⁴ In relation to other holders of government functions, it can be noted that many of the competences of the National Assembly as the holder of legislative power have their roots in the Constitutions of the 19th century, primarily in the Regency Constitution from 1869 and the Radical Constitution from 1888, which established the duties that developed into the modern legislative, budgetary and control functions. The responsibility of the Government and ministers before the House of Representatives was precisely conceived in that period, and since then no tax or state expenditure can be introduced without the approval of the deputies. Even today, the Constitution of the Republic of Serbia stipulates that “taxes and other revenues can only be introduced by law”.²⁵ (which means that they must be adopted by the Assembly). The identical solution of the current Constitution is with regard to public expenditure

²³ Constitution of the Republic of Serbia (CRS), *Official Gazette* no. 98/2006 and 115/2021, Art. 146.

²⁴ CRS, Art. 147.

²⁵ CRS, Art. 91, para. 2.

that must be financed from the budget, which is also adopted in the form of a law exclusively by the National Assembly.

The Law on Judges from 1881 was also of great importance for the principle of separation of powers. Modern Serbian constitutionalism, primarily embodied in the 2006 Constitution, was built, among other things, on the historical experience of the first Serbian constitutions from the 19th century, as well as later constitutional acts, which reflected different forms of government (monarchy and republic) and systems of power (separation of powers and parliamentary system, unity of power introduced after World War II).

The foundations and principles of the separation of powers, attempted to be established by 19th-century constitutional acts, along with the identified problems and experiences highlighted in this study, provide from today's perspective a more realistic understanding of these issues. This has influenced modern Serbian constitutionalism, although it can be stated that certain problems remain constant, and that even today we seek the best solutions that will lead to a genuine separation of powers a process initiated precisely with the constitutional acts of the 19th century.

VII CONCLUSION

The organization of government in modern states, including Serbia, is primarily based on the principle of separation of powers, which ensures the functionality of state power, and this principle was fully affirmed in the constitutional acts of the 19th century.

Unfortunately, it can be stated that the later constitutional and legal history of Serbia was full of frequent changes to the highest legal act, and that Serbia encountered different constitutional solutions regarding the organization of government, form of government and state organization.

As in the 19th century, the idea of separation of powers stands in opposition to abuses of all forms of state power in all types of governance, which is why it remains relevant in democratic societies and represents the cornerstone of every modern state. Regarding Serbia, this foundational cornerstone was laid back in the 19th century, and the constitutional system has since been built upon those early foundations, which have undeniably influenced Serbia's contemporary constitutionalism. The importance of constitutional acts from the 19th century on modern constitutionalism is precisely reflected in the fact that modern constitutional solutions elaborated the principles established in the 19th century, such as the separation of powers, the independence of the judiciary, parliamentary control of budget funds, and the guarantee of basic human freedoms and rights.

Even today, we face similar problems in finding the best constitutional solutions regarding the organization of government, and the rich constitutional-legal tradition can help us to find the best solutions in this regard, thus continuing the search that we started in the 19th century, restoring Serbian statehood after liberation from the Ottoman Empire.

Др Борислав Галић*
Бобан Видојевић**

ЗНАЧАЈ УСТАВНИХ АКТА СРБИЈЕ ИЗ 19. ВЕКА ЗА САВРЕМЕНУ УСТАВНОСТ СРБИЈЕ

Резиме

Појам уставног права тесно је повезан са идејом модерног конституционализма, која се првобитно јавила у Европи кроз настојања да се успоставе парламентарне монархије. У тежњи да се ослободи вишевековне окупације од стране Османског царства која је нарушила континуитет српске државности, укључујући и структуру власти, Србија је током 19. века спровела опсежне активности на доношењу устава, као део процеса коначног ослобођења и изградње модерне државе. Многа савремена уставна решења своју инспирацију и корене налазе управо у тим уставним актима. Имајући то у виду, овај рад истражује један аспект наведене проблематике применом нормативног и компаративног метода, иако се савремени концепт „владавине права” значајно разликује од схватања тог појма у поменутом историјском периоду, што је последица политичких услова, као и свих околности и карактеристика које су се мењале током историје. Циљ рада је да се укаже на ту чињеницу и истражи утицај тих трансформативних и бурних аката из ране фазе српског уставног развоја на савремени српски конституционализам, а посебно њихов утицај на начело поделе власти, како је оно утврђено Уставом Републике Србије из 2006. године.

Кључне речи: *уставни акт, подела власти, законодавна власт, извршна власт, судска власт.*

* Доцент, Државни Универзитет у Новом Пазару.

** Запослен у Министарству унутрашњих послова Републике Србије.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

НАУЧНИ И СТРУЧНИ ЧЛАНЦИ

Научни и стручни чланци могу се објавити на српском (ћирилица), енглеском, немачком, француском, руском и другим иностраним језицима. Аутори који своје радове доставе на српском језику дужни су да на почетку рада напишу апстракт, обима до 250 речи, и од пет до десет кључних речи, а на крају рада резиме, обима до 1/10 дужине чланка, и исти број кључних речи на енглеском језику. Аутори који своје радове доставе на страним језицима дужни су да на почетку рада напишу апстракт, обима до 250 речи, и пет кључних речи, а на крају рада резиме, обима до 2/10 дужине чланка, и исти број кључних речи, који ће бити објављени на српском језику. Превод резимеа и кључних речи на српски језик обезбеђује Редакција часописа..

Аутори су дужни да, поред свог имена и презимена, наведу назив установе у којој је аутор стално запослен, као и своју контакт адресу, која укључује и е-адресу.

Обим научних и стручних чланака је ограничен по правилу на један ауторски табак. У изузетним случајевима, редакција може одлучити да се прихвате и обимнији радови.

Редакција прима искључиво необјављене радове (научне и стручне чланке) који подлежу двострукој анонимној рецензији и класификацији у складу са Типологијом докумената/дела за вођење библиографија у систему COBBIS. Радови који су прихваћени за објављивање или су већ објављени у „Гласнику права“, аутор може објавити у другим публикацијама, али само уз допуштење Редакције и уз јасну назнаку о њиховом објављивању у „Гласнику права“. Ако је чланак, пре објављивања у „Гласнику права“, био изложен на научном скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), податак о томе се наводи у посебној напомени на дну прве странице чланка.

Радови аутора морају бити достављени у WORD, Times New Roman, фонт 12 (фусноте 11), проред 1,5 (фусноте 1), величина стране А4, лева и десна маргина 3цм и горња и доња маргина 2,5цм.

Радови морају бити структурирани на следећи начин :

I, II, III, итд.

A, B, C итд. односно A, B, V, итд.

1., 2., 3.,

a), б), ц) итд. односно а), б), в) итд.

Наслов рада и поднаслови се пишу на средини.

ОСТАЛИ ПРИЛОЗИ

Остали прилози (семинарски радови, избор судских одлука, прикази књига итд.) могу се, такође, објавити на било ком од горе наведених језика и морају бити достављени у WORD, Times New Roman, фонт 12, 1,5 проред.

Редакција задржава право да достављене прилоге (научне и стручне чланке и остале прилоге) прилагођава општим правилима уређивања часописа и стандардима српског језика.

Радови се могу доставити у електронском облику на CD на адресу уредништва или на мејл адресу уредништва (укључујући и адресе главног и одговорног уредника и секретара уредништва).

ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

1. Књиге

Прво слово имена, презиме аутора, наслов књиге (*italic*), место и година издања, број странице (без скраћенице стр.). Пример: Н. Ђорђевић, *Практикум за облигационо право*, Крагујевац, 2002, 22.

Уколико се у књизи помиње више места издања, наводе се прва два раздвојена цртицом. Пример: F. Bydliniski, *Juristische Methodenlehre*, Wien-New York, 1991, 55.

2. Часописи (чланци)

Прво слово имена, презиме аутора, наслов чланка, број часописа, година часописа, број странице. Пример: Ј. Радишић, *Нацрт кодекса лекарске етике Србије*, Правни живот бр. 9, 2003, 222.

3. Текстови из зборника радова

Прво слово имена, презиме аутора, наслов текста, у: наслов зборника (ур. име уредника), место и година издања, број странице. Пример: С. Ђорђевић, *Приватноправни односи са елементом иностраности и интернет*, у: Слободе и права човека и грађанина у концепту новог законодавства Републике Србије (ур. С. Бејатовић), књ. 2, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац 2003, 261.

4. Електронски текстови

Прво слово имена, презиме аутора, наслов текста (веб странице), УРЛ, датум посете (дан, месец и година). Пример: K. Boele-Woelki, *Internet und IPR*:

Wo geht jemand ins Netz?, <http://cui.unige.ch/~billard/ipilec/BOELED1.HTM>,
датум посете: 14. 02. 2002.

5. Нормативни акти

Назив правног акта, назив гласила у коме је објављен, број и година објављивања. Ако ће се наведени пропис цитирати и касније, приликом првог помињања у загради се наводи његова скраћеница под којом ће се даље појављивати. Пример: Закон о парничним поступку (ЗИП), *Службени гласник РС*, бр. 125/04.

6. Судска пракса

Врста одлуке и назив суда, број одлуке, датум (дан, месец, година) доношења, назив публикације у којој је објављена, и број странице у публикацији. Пример: Решење Окружног суда у Београду, Гж. 1782/04, Избор судске праксе, 2/2005, 62). Ако одлука није објављена, потребно је то и назначити. Пример: Решење Окружног суда у Београду, Гж. 1782/04, необјављено.

7. Остала правила

1. Уколико постоји више аутора књиге или чланка, њихова имена се раздвајају зарезом. Пример: С. Ђорђевић, В. Станковић, *Облигационо право*, Београд, 1987. Када књига има више од три аутора, наводи се прво слово имена и презиме првог аутора, уз додавање скраћенице *et al.* (*et alia*). Пример, Т. Варади *et al.*, *Међународно приватно право*, Београд, 2008.

2. Када се цитира више тачно одређених страница, оне се раздвајају цртицом, а када се цитира више страна које се не одређују тачно, после навођења броја прве странице додају се речи „и даље“. Пример: Н. Ђурђевић, *Практикум за облигационо право*, Крагујевац, 2002, 22-27. Пример: Ј. Радишић, *Нацрт кодекса лекарске етике Србије*, Правни живот бр. 9, 2003, 222 и даље.

3. Код поновљеног цитирања текста одређеног аутора, после првог слова имена и презимена аутора, следи, уместо наслова текста, скраћеница *op.cit.*, после које следи број странице. Пример: Ј. Радишић, *op.cit.*, 222.

4. Ако се цитира исто дело и иста страница као и у претходној фусноти (узастопно) користи се само скраћеница *Ibid.* А ако се цитира текст дела, наведеног у претходној фусноти, који се налази на различитој страници, после *Ibid.* назначује се број странице (пример: *Ibid.*, 55.).

5. За „видети“ се користи скраћеница „Вид.“, а за „Упоредити“ скраћеница „Уп.“

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

34

ГЛАСНИК права = Herald of Law : часопис из области права и
сродних друштвених наука / главни и одговорни уредник Нина Планојевић.
- Књ. 1, св. 3 (1992)-1997, књ. 6 ; 2016, br. 1-2 ; Год. 8, бр. 1 (2017)- . -
Крагујевац : Правни факултет, 1992-1997 ; 2016 ; 2017- (Крагујевац :
Графопромет)
. - 24 cm

Полугодишње. - Је наставак: Гласник Правног факултета у Крагујевцу =
ISSN 0351-2207. - Друго издање на другом медијуму: Гласник права
(Online) = ISSN 1821-4630
ISSN 1450-8176 = Гласник права
COBISS.SR-ID 65313282